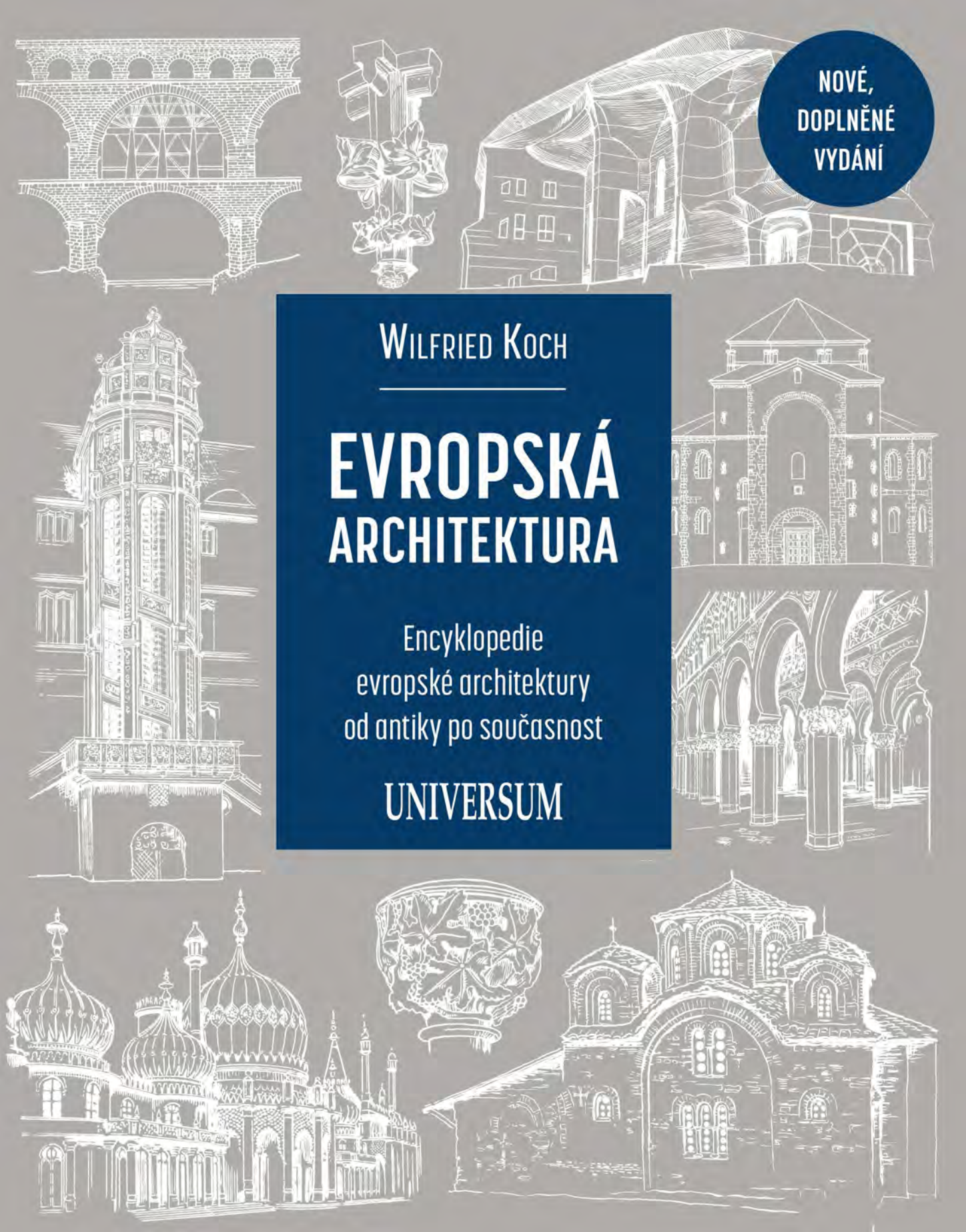




NOVÉ,
DOPLNĚNÉ
VYDÁNÍ

WILFRIED KOCH

EVROPSKÁ ARCHITEKTURA

Encyklopedie
evropské architektury
od antiky po současnost

UNIVERSUM

**EVROPSKÁ
ARCHITEKTURA**

Mé ženě Hildě

WILFRIED KOCH

EVROPSKÁ ARCHITEKTURA

Encyklopedie
evropské architektury
od antiky po současnost

EUROMEDIA GROUP

BAUSTILKUNDE
Wilfried Koch

Published in its 35th Revised and updated Edition 2014 with the title „Wilfried Koch, Baustilkunde“
by Prestel Verlag, a division of Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, München, Germany.

Copyright © 2014 Prestel Verlag, a division of Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH,
München, Germany.

Alle Rechte vorbehalten

Translation © 1998, 2026 by Petr Kaška, Zdeněk Vyplél – heirs

Překlady odborných výrazů do ostatních cizích jazyků:

angličtina: Johannes a Patricia Goehlovi, Mnichov

francouzština: A. Federico Caiola, Benátky, Claudia Schinkieviczová, Mnichov

španělština: Santiago Planas a Timo Schulze, Benátky, Mercedes Valdiviesová, Kolín nad Rýnem

italština: dr. Rosina Callegariová, Benátky, Michelina Russová, Kolín nad Rýnem

České vydání přebírá cenný příspěvek originálního německého vydání – abecedně seřazené seznamy pojmů
v angličtině, francouzštině, španělštině a italštině s tím, že číselné odkazy směřují k českému slovníku.

Doplněn je seznam pojmů v němčině. Hesla s výklady jsou přeložena z němčiny, abecedně seřazena
a doplněna o ekvivalenty v pěti jazycích.

(redakce)

Z německého originálu Baustilkunde (Orbis Verlag GmbH, München 1994)

přeložili PhDr. Petr Kaška (strany 8–285, I–XXIV), PhDr. Zdeněk Vyplél (strany 286–510)

Ilustrovaný slovník upravil a do slovníkové podoby přepracoval PhDr. Petr Kaška

Odborná úprava textu Doc. Ing. arch. Petr Urlich, CSc., Ing. Michael Rykl, Ing. arch. Pavel Halík, CSC.

Obálku od Viery Fabianové upravila Lenka Gregorová

Redigovala Květuše Hrachová

Jazyková korektura Kristýna Matějková

Odpovědná redaktorka Alexandra Tinková

Technická redaktorka Lenka Gregorová

Počet stran 552

Vydala Euromedia Group, a. s, v edici Universum, Nádražní 762/32, 150 00 Praha 5,

v roce 2026 jako svou 6294. elektronickou publikaci

Vydání čtvrté

ISBN978-80-284-1676-8

Obsah

Časová tabulka	v předsádce
Poděkování, prameny	8
Vysvětlivky k užívání knihy	9

Sakrální architektura

Řecká antika

Úvod	10–12
Tvarosloví	13–17
Dórský chrám	18
Íónský chrám	19
Korintský chrám	20
Tholos	20
□ Velké Řecko	21
□ Řecko a Iónie	22–23

Helénismus

Úvod	24
Typy budov, stavební prvky, komplexní stavba a stavební komplex	24
Helénistické město	25
Divadlo	26
Kultovní místo, velký chrám	26
Patrová stavba	26
Oltář	27
Náhrobek	27
Kultovní stavba pro obřady mystérií	27
□ Města založená v helénistickém období a helenizovaná města	28–29
vedlejší mapa: Malá Asie	

Římská antika

Úvod	30–31
Tvarosloví	31–32
Obdélný chrám	33
Kruhový chrám	34
Pohřební stavby	35
Řecké a římské divadlo, amfiteátr	36
□ Antický Řím	37

Rané křesťanství a byzantská architektura

Úvod	38–40
Tvarosloví	40–41
Vývoj raně křesťanské baziliky	42–43
Ravenna	44
Velké centrální stavby	45
Malé centrální stavby	46
Kupolová bazilika	47
Kupolový chrám na křížovém půdorysu	47
Roziřšený byzantského kupolového chrámu:	
Řecko, Sýrie a severní Afrika	48–49
Arménie a Gruzie	50
Rusko	51
□ Raně křesťanský a byzantský svět	52–53

Předkarolínská architektura

Úvod	54–55
------	-------

Merovejská sakrální architektura	56
Ostrogótská a vizigótská sakrální architektura	57
Saská sakrální architektura v Anglii	58–59
□ Předkarolínské velké stavby	60–61

Karolínská architektura

Úvod	62–63
Tvarosloví	64
Hlavní typy podélných staveb	65–67
Klášter, bazilika	68
Centrální stavby	69
Půlkruhová krypta s confesiem	70
Štolová krypta, halová krypta	70
Westwerk	71
□ Karolínské velké stavby	72–73

Architektura Otonů a Kapetovců

Úvod	74–76
Tvarosloví	76–77
Podélné stavby	78–79
Centrální stavby	80
□ Velké otonské stavby	81

Islám ve Španělsku

Úvod	82–84
Tvarosloví	85–86
Vzájemné vztahy	87
Mozarabský styl	87
Mudéjarský styl	87
Córdoba	88
□ Islám a mudéjarský styl ve Španělsku a Portugalsku	89

Románský sloh

Úvod	90–94
Tvarosloví	95–101
Císařské dómy	102
Rýnské kostely s trojlístovou dispozicí	102
□ Císařské dómy a rýnské kostely s trojlístovou dispozicí	103
Oblasti na východ od Rýna:	
Vestfálsko	104
Dolní Sasko	104
Východní Franky, střední Německo	104
Severní Německo	105
Rakousko	105
Maďarsko	105
□ Románské stavby ve střední a východní Evropě	106–107
vedlejší mapa: Vestfálsko	
Hirsauská reforma	108
□ Kláštery hirsauské reformy	109
Od Porýní až po oblast Loiry	108–111
Dolní Porýní a oblast kolem řeky Maas	110–111
Oblast kolem řeky Šeldy	111
Alsasko	111
Pánev řeky Seiny	111
Normandie a Bretaň	112
□ Těžiště jednotlivých typů románské sakrální architektury ve Francii a v Porýní	113

□ Románské stavby mezi Rýnem a Bretaní	114–115
Cluny a Burgundsko	116
□ Románské stavby v Burgundsku a v přilehlých oblastech	117
Akvitánie	118
Poitou, Saintonge	119
□ Románské stavby v Akvitánii	120
Auvergne	121
□ Románské stavby v oblasti Auvergne	121
Provence	122
□ Románské stavby ve francouzských Alpách, v Provenci a na Korsice	123
Jihozápadní Francie	124
□ Románské stavby v jihozápadní Francii	125
Roussillon a Katalánie	126
□ Románské stavby v Roussillonu a v Katalánii	127
Severozápadní Španělsko	128
□ Vizigótské, mozarabské a románské stavby ve Španělsku a Portugalsku	129
Anglicko-normanská architektura	130
□ Románské stavby ve Velké Británii a v Irsku	131
Severní Itálie	132
□ Románské stavby v severní Itálii	133
Střední Itálie:	
Protorenesance v Toskánsku	134
Marche a Abruzzi	134
Řím	134
□ Románské stavby ve střední Itálii	135
Jižní Itálie:	
Apulie	136
Sicílie, Kampánie	136
Kalábrie	136
□ Románské stavby v jižní Itálii	137
Severní a východní Evropa	138
Norské sloupkové kostely	138–139
□ Románské stavby ve Skandinávii	139
Cisterciácká architektura	140
□ Cisterciácká opatství a jejich odnože	141
Centrální stavby	142
Opevněný kostel	143
Architektura přechodného období	
Francie	144
Itálie	144
Německo	145
Anglie	145

Gotika

Úvod	146–152
□ Francouzské a belgické katedrály	153
Tvarosloví	154–167
Raná gotika	
Francie	168
Německo	168
Španělsko, Itálie	169

Vrcholná gotika		Vývoj římského kostela		□ Falce z předkarolinské a karolinské doby	295
Francie	170	s vtaženými pilíři	250	Hrad a palác:	
Německo	170	Španělsko	251	Formy	296–297
Španělsko, Itálie	171	Portugalsko	251	Typy hradů	
Pozdní gotika		Vorarlberské stavební schéma	252	podle tvaru půdorysu	298
Francie	172	Jednoduchý kostel německého		Hlavní části hradu	298–306
Německo	172	pozdního baroka	253	Schéma středověkého hradu	298
Španělsko, Itálie	173	Jihoněmecké rokoko	253	Okružní val, motta,	
Halové kostely německé		Centrální stavby:		hrad kruhového půdorysu	299
partikulární gotiky	174	Itálie	254–255	Keep, donjon	300
Cihlové stavby	175	Německo, Morava, Švýcarsko	255	Hrad na čtyřúhelném půdorysu,	
Kostely žebrových řádů	176	Splynutí centrální a podélné stavby:		osmiúhelný objekt z doby	
□ Františkánské kláštery v Evropě	177	Přístavba vedlejších prostor	256–258	štaufské dynastie	301
Belgie, Nizozemsko	178	Rostoucí význam centrály		Pravidelné a nepravidelné	
Skandinávie:		integrované do podélné		hradní stavby	302–303
Dánsko, Norsko	179	stavby	257–259	Městský hrad, ganerbenbý hrad	304
Finsko, Švédsko	179	Podélná stavba jako řazení		Řádový hrad	301, 302, 305
Katalánská partikulární gotika	180	centrálních prostor	257, 259–260	Nepravidelné půdorysy	
Platereský styl	180	Centralizování podélné		hradů a paláců	306
Portugalsko	181	stavby	260–261	Benátské paláce	
□ Gotika ve Španělsku		Sjednocení prostoru	260	z období gotiky a renesance	307
a Portugalsku	182	Podélná stavba		Renesance	
□ Gotika v Itálii	183	s guariniovskou klenbou	260–261	Itálie:	
Východní Evropa:		Palladianismus a baroko		Paláce	308–309
Čechy, Polsko	184	v Anglii	262–263	Vila a zámek	310
Uhry, Rumunsko	184	Klasicismus, historismus, eklektismus		Francie	
Centrální stavby	185	Úvod	264–268	□ Zámky v oblasti Loiry	313
□ Gotika ve střední		Klasicismus		Španělsko	314
a východní Evropě	186–187	Itálie	269	Německo	314–315
vedlejší mapy:		Rusko	269	Baroko, klasicismus a historismus	
Vestfálské halové kostely		Polsko	269	Italské baroko	316–317
Moldavské kláštery		Francie	270	Francouzský klasicismus:	
Gotika v Anglii		Anglie	271	Ludvík XIII.	318
Úvod	188–192	Dánsko	271	Ludvík XIV.	318–320
Tvarosloví	193–204	Německo	271	Regentství, Ludvík XV.	
□ Středověké katedrály		Od klasicismu k eklektismu	272	(rokoko)	321
ve Velké Británii	205	Neogotika	272–273	Od Ludvíka XV.	
Early english style	206	Novorománský sloh		k Ludvíku XVI.	322–323
Decorated style	207	„rundbogenstil“	273	Direktorium	324
Perpendicular style	208–209	Neorenesance, neobaroko	273	Empír	324
Tudor style	209	Secese a moderna		□ Klasicismus ve Francii	325
□ Decorated style	210	Úvod	274–279	Baroko v Německu	
□ Perpendicular style	211	Tvarosloví	280–281	a Rakousku	325–327
Renesance a manýrismus		Secese	282	Klasicismus a historismus	
Úvod	212–217	Moderna	283–285	v Německu	327–328
Tvarosloví	218–225	Hrad a palác		Baroko a klasicismus v Rusku	329
Centrální stavby v Itálii	226–227	Úvod	286–290	Hrad a palác v Anglii	
Podélné stavby v Itálii	228–230	Řecko		Normanská a gotická	
Průčelí	229	Palác a hrad	291	architektura	329–330
Řešení kostela Il Gesù	230	Kréta	291	Alžbětinský a jakubský sloh	330–331
Podélné stavby ve Španělsku	230	Trója	291	Palladianismus	331–332
Podélné stavby v Portugalsku	231	Mykénské hrady	291	Nizozemský palladianismus	332
Podélné stavby v Německu	231–233	Atény	291	Neopalladianismus, georgiánský	
Podélné stavby ve Francii	233	Řím		a adamovský sloh	333–334
Podélné stavby v Nizozemsku	233	Vila a palác	292	Klasicismus a historismus	335
□ Renesance ve střední		Vojenský kastel	293	□ Anglické hrady	335
a východní Evropě	234	Císařský palác	293	Měšťanské a veřejné	
□ Renesance v Itálii	235	Středověk		budovy	
Baroko		Falc	294	Úvod	336–341
Úvod	236–241	Falc		Postmoderna	341
Tvarosloví	242–248				
□ Jihoněmecké baroko	249				
Podélná stavba:					
Schéma kostela Il Gesù	250				

Egejská oblast, Řecko a helénismus		Obytné a veřejné budovy	374–376	Stav kolem roku 1350	411
		Od historismu k železnému skeletu	377	Stav kolem roku 1550	412
		19. století, dělnické obydlí	378–379	Stav kolem roku 1750	413
Stavba obytných domů:		Secese (Jugendstil)		Obnova, rozšíření a přestavba měst v 17.–19. stol.	414–416
Rané období, Trója	342	Obytné a veřejné budovy	380	Sociálně reformní městské projekty	
Tiryns, pásová města	342	Charakteristické znaky secese	380	Úvod	417
Hippodamický systém	342	Hlavní střediska secese	381	První projekty	418
Labyrint, megaron	342	Moderna		Zahradní město, předměstí	418–419
Dům s prostas, dům s pastas	342	Německý Werkbund	382	Dělnická kolonie	419–421
Peristylový dům	342	Frank Lloyd Wright	382–383		
Egejské kulturní epochy	343	Expresionismus	383		
Veřejné budovy:		Bauhaus	383–384		
Agora	343	Futurismus	384–385		
Buleuterion	344	Konstruktivismus v Rusku	385		
Věž, brána	344	De Stijl	386	20. století	
Knihovna, arsenál, pomník, gymnasium aj.	345	Mezinárodní sloh	387	Typologie nových měst	422–423
Řím		Le Corbusier	388		
Obytný dům, nájemný dům	346	Ostatní Evropa	389		
Veřejné stavby:		Vývoj měst		Styl a trend	
Městské opevnění	347	Egejské kulturní oblasti		Nové město – vytlačení a začlenění zástavby	III
Tržiště	347	Doba bronzová	390	Klasické geometrické tvary	IV
Bazilika	348	Řecké město geometrické a archaické doby, kultovní oblasti	390–391	Život a práce v kontejneru – individuální bydlení mezi sousedy	V
Fórum	348–349	Klasické Recko	391	Ve volné krajině: exaltace – Splendid Isolation – poezie	VI
Románské období a gotika		Pozdní klasika a helénismus		Národní symbolismus – Expo 2000	VII–VIII
Obytný dům:	350	Hippodamický systém	392	Muzea – od chrámu kultury k akční architektuře	IX–X
Itálie	350	Řím. Od castra k městu	393	Metabolismus v Japonsku	XI
Francie	351	Počátky germánských měst	394	Postmoderna – manýristická destrukce	XII
Německo	352–353	Situace po období stěhování národů	394	Dekonstruktivismus	XIII–XIV
Anglie	353	Vzestup středověkých měst	394–397	Vystavení na odív	XV
Belgie, Nizozemsko	353–354	Rozšiřování měst ve středověku	397	Prostorová prutová konstrukce – závěsná konstrukce – deštníková konstrukce	XVI
Veřejné budovy:		Plánované středověké město		Blimps, blobs, bubbles – vývojové tendence	XVII
Městská brána	355	Východní kolonizace	398	Blimps, blobs, bubbles a jiné zakřivené prostory	XVIII–XX
Radnice	355–356	Itálie	398	Architekt jako pontifex – kostely a jiné mosty	XXI–XXII
Cechovní budovy	357	Francie	398–399	Nákupní centra	XXIII
Tržnice, tržiště	357	Městské státy vrcholného středověku a novověku		Architektura budoucnosti: ARCHIGRAM, Asymptote a další	XXIV
Univerzita	358	Horní a střední Itálie	400–401		
Špitál	359	Přímořská města a námořní mocnosti	402		
Renesance		Říšská města a svobodná říšská města	403		
Obytné a veřejné budovy:		Tvorba náměstí	403		
Itálie	360	Ideální město – utopie a skutečnost			
Italský urbanismus a formy náměstí	361	Renesance	404		
Belgie, Nizozemsko	362	Baroko	404–405		
Německo	363–365	Pevnost			
Anglie: alžbětinský a jakubský sloh	366–367	Elementy	406–409		
Baroko		Opevněné město	409		
Itálie	367	Ideální plán města			
Francie (klasicismus)	368	Stav kolem roku 1250	410		
Rusko	368–369				
Polsko	369				
Nizozemsko	369–370				
Německo	370				
Anglie (palladianismus)	371				
Klasicismus					
Obytné a veřejné budovy	372–373				
Historismus, eklekticismus					

Poděkování

Především bych chtěl vyjádřit dík své ženě. Podstatný podíl na vzniku knihy má její dlouholetá moudrá spolupráce a prospěšná kritika. A pokud vznikla dobrá kniha, pak v neposlední řadě proto, že moje vlastní nadšení z tématu našlo odezvu a pomoc právě u ní.

Svému synovi Wilfriedu Mariovi děkuji za vyhledávání údajů a za radost z toho, že doprovází – svou velmi osobitou formou – otce na cestě za historií umění.

Zvláštní dík vyslovuji také všem, od nichž jsem se mohl učit, ať jsem je znal osobně, nebo z jejich děl; překladatelům za jejich zainteresovanou spolupráci;

panu Friedrichovi Wilhelmovi Weitershausovi za pečlivé provedení korektur;

panu H. Lotharu Goralovi za četné podněty k předkládanému novému vydání;

panu Wolfovi Schmollovi zv. Eisenwerth za jeho kritické přehlédnutí přepracovaných kapitol o antice; přátelům, kteří nám přes naši dlouholetou izolaci zachovali svou přízeň.

Prameny ilustrací

Kresby vycházejí zčásti z vlastních snímků. Za ochotné přenechání řady podkladů jsem zavázán vědcům, církevním, zámeckým a městským správám i státním institucím v západní i východní Evropě. Z novějších pramenů vyslovuji obzvláštní poděkování grafickému dílu profesora Doreena Yarwooda a profesora Sergia Coradeschiho. Panu dr. Herbertu de Cabogovi (†) jsem vděčen za laskavé dovolení k překreslení ilustrací z jeho prací o hradech. Některé kresby ke kapitole „Vývoj měst“ jsem přepracoval podle grafik následujících autorů, které jsem označil zkratkami: E. Bacon (Bc), A. Börend (Bö), W. Braunfels (Bs), F. Choay (Ch), H. Coubier (Co), E. Egli (Eg), P. Favole (Fa), H. Gebhard (Ge), K. Gruber (Gr), F.J. Himly (Hi), F.R. Hiorns (Hs), H. Luckenbach (Lu), M. Morini (Mo), H. Muthesius (Mu), H. Planitz (Pl), A. Pletsch (Pt), H. Rosenau (Ro), F. Scholl (Sc), J. Stübgen (St), U. Thiersch (Th), E. Violett-le-Duc (Vi).

Reprodukce originálních kreseb jsou označeny písmenem O za zkratkou. Ostatní ilustrace jsou překresleny z inventáře, který se za celé generace nashromáždil v umělekohistorické literatuře, byl mnohokrát přepracován a jehož původ se většinou ztrácí v autorskoprávním pološeru 19. století.

Prameny map dokumentujících rozšíření architektonických děl

Mapy „Předkarolínské velké stavby“ a „Karolínské velké stavby“ jsem zjednodušeně překreslil s laskavým dovolením jejich majitele profesora Albrechta Manna. Předloha pro mapu „Františkánské kláštery v Evropě“ pochází od P. Arsenia Crasse OSF (†). Mapa „Románská architektura ve Velké Británii a v Irsku“ vychází z mapy „Britannia romanica“ od Roberta Th. Stolla. Mapy o anglické gotice jsou přepracovány na základě prací Jeana Boneyho „The English Decorated Style“ a Johna Harveyho „The Perpendicular Style“. Dr. Roar Hauglid mi laskavě dovolil zapracovat do mapy „Románská architektura ve Skandinávii“ rozšíření norských sloupkových kostelů z jeho mapy „Norske stavkirker“. Panu profesorovi Waltheru Buchowieckému (†) vděčím za cenné rady k rozšíření architektonických děl v Rakousku a Maďarsku. Kartografické rozdělení románské Francie na umělekohistorické regiony bylo v podstatě převzato z práce Marcela Auberta „Cathédrales et abbatales romanes de France“. Jejich obsahové sestavení je stejně jako u ostatních map dílem autora.

Vysvětlivky k užívání knihy

K záměrům této knihy patří monografické výklady sakrální architektury, architektury hradů a paláců, měšťanských a komunálních staveb jako homogenních skupin. V samostatné kapitole je podán výklad vývoje měst.

Propojenost celého textu umožňuje systém odkazů. K ilustracím na téže straně odkazuje *, k ilustracím na ostatních stranách knihy odkazuje odpovídající číslo stránky a *, odkazy do slovníku odborných pojmů jsou označeny →. Pro přehlednost složité strukturované látky slouží grafické rozvržení, které zachovává pravidelné řazení podkapitol v jednotlivých kapitolách, takže např. pojednání o tvarosloví lze najít vždy hned za textem uvádějícím do příslušného slohového období. Půdorysy staveb jsou umístěny obvykle v prostředním sloupci. Heslovitý výklad jednotlivých stylotvorných rysů usnadňuje pochopení a uložení do paměti. Přitom každý odstavec je srozumitelný sám o sobě bez předchozího textu. Tam, kde je to nezbytné, se text i opakuje. Časové vymezení slohových období je pouze rámcovým pomocným prostředkem pro získání přehledu.

Předpokládá znalost slohových proměn prostřednictvím přechodných období.

Uměleckohistorický vývoj v Anglii se ubíral zřetelně odlišnými cestami než vývoj v ostatní Evropě. Proto o anglické gotice (s. 188nn.) a architektuře anglických hradů a paláců (s. 329nn.) pojednávají zvláštní kapitoly. Ilustrovaný slovník odborných pojmů je zároveň věcným rejstříkem. Zahrnuje i zařizovací předměty, které nepatří přímo k architektuře.

Naléhavé potřebě zainteresované veřejnosti vychází vstříc příloha se slovníky odborných pojmů ve čtyřech cizích jazycích. Jak se však ukázalo při práci výše uvedených překladatelů, v některých případech nebylo možné dojít k přesně ekvivalentním pojmům.

Wilfried Koch

České vydání přebírá cenný příspěvek originálního německého vydání – abecedně seřazené seznamy pojmů v angličtině, francouzštině, španělštině a italštině s tím, že číselné odkazy směřují k českému slovníku. Doplněn je seznam pojmů v němčině. Hesla s výklady jsou přeložena z němčiny, abecedně seřazena a doplněna o ekvivalenty v pěti jazycích.

(redakce)

Fotografie

Alinari, Florencie: 236; Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek: 286; Bord Fáilte Éireanne, Dublin: 54; Deutsches Archäologisches Institut, Řím: 30; Emmett Bright: 212; Ente Provinciale per il Turismo, Vicenza: 336; Foto Marburg: 38, 62, 90, 146; Karquel, Aulnay-sous-Bois: 274; Královská knihovna, Kodaň: 264; Paul Popper, Londýn: 188

Sakrální architektura

Řecká antika

Rozšíření

Megaron
13,1*; 291*; 342*

Antový chrám

Půdorysy



Atény, Akropolis (rekonstrukce).

Od 12. století př. Kr. pronikaly dórské kmeny ze severního Řecka k jihu na poloostrov Peloponés, k východu na četné ostrovy v Egejském moři až po Krétu a na pobřeží Malé Asie. Při dobývání ničily památky mykénské kultury, umělecká díla Achájů.

Avšak tím, že převzali základní dispozici tamějšího obydlí megara, učinili rozhodnutí, jehož význam přetrvává tisíciletí. Z něho se totiž později vyvinuly rozličné varianty řeckých a římských chrámů.

Megaron bylo centrálním prostorem mykénského paláce. Jistou představu o tomto typu může poskytnout votivní dar z terakoty z 8. století př. Kr. (13,2*): strmá sedlová střecha nad cellou, jejíž boční zdi předstupují (= anty) a tvoří jednostranně otevřenou předsíň – pronaos. Tento základní tvar – takzvaný antový chrám – nacházíme v pokladnicích z archaického období, ale také v malých chrámech z pozdější doby – doplněný dvěma sloupy mezi antami (13,3* a Eleusis, 18*). U dvojitého antového chrámu přistupuje k základnímu tvaru stejně utvářená zadní síň (opistodomos), která však nemá vlastní přístup k celle (13,4*). Sloupová řada předstupující před průčelí antového chrámu dotváří prostylos (13,5*). Je-li také zadní stěna dvojitého antového chrámu doplněna sloupy, mluvíme o typu amfiprostylos (13,6*). Avšak naši představu o řecké architektuře nejvýrazněji ovlivnily především velké chrámy: peripteros (13,7* a 13,8*) a helénistický dipteros (13,10* a 13,11*), svatyně s druhým chrámovým průčelím obklopeným dvojitým oběžným sloupovým řádem.

Státy, které se v 8. a 7. století př. Kr. vyvinuly z některých řeckých měst, vyslaly své kolonisty až na pobřeží Černého moře, aby tam vybudovali nová města. Na západě osídlili oblasti v jižní Itálii a na Siclii, jimž Římané dali souhrnné jméno Graecia Magna – Velké Řecko. Také do těchto končin přenesli řečtí kolonisté typy svých chrámů a rozvinuli je do obřích rozměrů s 8–9 sloupy v průčelí, venkovním schodištěm proti oltáři a adytem, posvátným prostorem za cellou, do něhož lid neměl přístup (13,9*).

Oblast východního Středomoří, kde se vyvinulo řecké umění, je rozlehlá, rozdělená mořem a roztržštěná po ostrovech. Až do doby Alexandra Velikého a Římanů nedokázali Řekové nikdy dospět k národnostní jednotě. Jejich městské státy byly často krvavě znepřátelené. Ale všichni přitom mluvili řecky a jejich umění se vyvíjelo vždy stejným směrem. Ačkoliv tedy například druhé chrámové průčelí bylo vynalezeno v Korintu a iónský sloupový řád byl po dlouhou dobu jakýmsi typickým znakem obyvatel ostrovů a maloasijských kmenů, základní schéma chrámové architektury zůstávalo všude stejné. A na aténské Akropoli je zřetelně patrné, jak svobodně se v 5. století př. Kr. mísí „místní“ dórský sloh se slohem iónským.

Veškeré řecké umění má jeden společný rys – počínaje chrámem a konče užitkovým předmětem vzniká téměř vždy jako práce na zakázku s náboženským pozadím. Dokonce i divadlo (36*) je náboženským okrskem a slavnostní divadelní představení bohoslužbou. A na nádvoří před helénistickým buleuteriem v Milétu stojí oltář (344*).

U jednotlivých prvků řecké architektury lze sledovat jejich vývoj. Široce vyložený archaický echinus dórské hlavice se v klasickém období zužuje, robustní archaický sloup nabývá elegantnější štíhlosti a jeho dříve značné rozšíření (entaze) ve spodní části přechází později až téměř k rovnoběžnosti. Komplikovaná iónská patka sloupu maloasijského typu je zredukována na trojdílnou atickou patku. V této podobě si zachovává význam ještě i v době románské. Původně protáhlý vnitřní prostor celly se v klasickém období zkracuje. Odpovídajícím způsobem se mění také poměr počtu sloupů na užší a delší straně.

620, Thermos, Apollonův chrám: 5/15 archaické
590, Olympia, Héřin chrám: 6/16 období
560, Syrakusy, Apollonův chrám: 6/17

po roce 471 Olympia, Diův chrám: 6/13 klasické
449, Atény, Parthenon: 8/17 období

kolem roku 300, Didyma, Apollonův chrám: 10/21 helénistické
(délka = 2 × šířka + 1) období

Stavby ze 4. století př. Kr. mají obvykle ještě širší půdorysy (Priene: 6/11).

Dórský a iónský řád se vyvíjely v archaickém období u řeckých kmenů sídlících v různých oblastech. Pouze korintská sloupová hlavice je vynálezem klasického období řeckého umění. Jako její tvůrce bývá uváděn Kallimachos. Od klasického období se jednotlivé stavební řády také mísí. V Propylejích aténské Akropole, 437–431 př. Kr., stojí vedle sebe dórské i iónské sloupy. Korintský stavební řád se uplatňoval nejprve pouze uvnitř chrámu, poprvé kolem roku 420 v cello dórského

Politická roztržštěnost – umělecká jednotu

Vývoj jednotlivých forem
15*

Posvátné okrsky (temenoi, č. j.: temenos)

Posvátné jsou mj.:

- vrcholy hor: většinou Zeus,
- předhůří: Poseidon, např. mys Sunion,
- skalní návrší: často Athéna,
- prameny v úrodných rovinách: Demeter, jiné prameny např. v Delfách, v Didymě,
- jeskyně: Zeus, např. na Krétě, Pan a nymfy v Attice,
- stromy: v Dodoně, u Erechtheionu v Aténách, v Héraionu (= Hérin chrám) na Samu,
- mykénské ruiny: Atény, Mykény, Hériny chrámy v Argu a na Samu, Thermos,
- mykénské hroby: Olympia, Nemea, Isthmia.

Zvláštní nadregionální význam mají:

- panhelénské = celořecké hry v Olympii, Delfách, Nemei a na Korintské šíji (na Isthmu),
- věštírny: Dodona, Delfy, Olympia, Didyma, Klaros, Efira, Amfiareion, Trofonion, Ptoion, Abai, Sura, Cumae,
- posvátná léčivá místa: Asklepion = svatyně boha lékařství Asklepieia (lat. Aesculapius) v Epidauru, na ostrově Kou, v Pergamu; Amfiareion,
- kulty mystérií v obecních svatyních ve volné krajině: Eleusis, Samo thrake.

Posvátné okrsky (temenoi) se převážně nebo původně nacházejí ve volné krajině.

Městské svatyně se nacházejí většinou na pahorku vyvýšeném nad městem (= polis) – a nazývají se akropolis: Atény, Korint, Lindos, Kameiros, Ialysos, Milétos, Pergamon, Priene, Syrakusy, Selinus, Akragas (později Agrigento) a další ve městech, případně v jejich blízkosti: v Aténách Hefaišteion a Olympieion; Tegea, Sardy, Metapontion, Segesta, Paestum. Obětuje se na oltářích nebo v obětních jámách. Pro sochy nebo obrazy boha se budují chrámy (naoi, jedn. č.: naos). Obětní dary byly uchovávány v pokladnicích (thesauroi, jedn. č.: thesauros). Divadla a stadiony na mnoha místech sloužily hrám (srov. též 390n.*).

Apollonova chrámu v Bassai (15*), a to vedle iónských sloupů! (Srov. též Tegea, 13*; Epidauros, 20* a iónský tholos – kruhová stavba – Filippieion v Olympii, 20*.) Zvnějšku se korintský řád poprvé uplatnil teprve v raně helénistické době (Atény, 20*).

Přehled

Geometrické období 1100–700 př. Kr.

Z architektury tohoto období se zachovalo jen málo. Název vychází z převládajícího geometrického ornamentu tehdejší keramiky (votivní dar, 13*).

Archaické období 700–500 př. Kr.

Vzorem pro raný antový chrám ze sušených cihel a dřeva se v 8. století př. Kr. stalo mykénské megaron.

Od 7. století se při stavbě chrámů používá výhradně kámen. V téže době vzniká vytvořením druhého průčelí a sloupového ochozu kolem stavby typ chrámu peripteros. Cella je trojlodní, na východě je doplněna o otevřenou předsíň (pronaos), na západě o zadní otevřenou síň opistodomos (v tzv. Velkém Řecku je tato síň většinou uzavřená = adyton). V desetiletích na přelomu 8. a 7. století př. Kr. vzniká na Peloponésu (Argos, Korint) dórský a na východě iónský stavební řád. Tenké dřevěné sloupky jsou nahrazeny masivními sloupky kamennými. Kamenná chrámová stavba nabývá monumentálních forem.

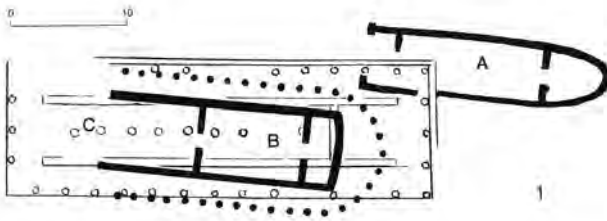
Klasické období 500–330 př. Kr.

Za přechodnou dobu je považováno přibližně třicet let, které uplynuly od počátku perských válek k Periklovu uchopení moci v Aténách v roce 459. Diův chrám v Olympii (zač. po 471) je exemplárním příkladem raně klasického chrámu (18*). Stavby vybudované po roce 449 v Aténách představují vrchol klasické řecké architektury. V klasickém období jsou volně využity tradiční i nové stavební prvky a principy:

- osová souměrnost ant se 3. sloupem po delší straně chrámu, 13,8* nejdříve v Selinuntu na Sicílii, chrám G, kolem 520 př. Kr., ne však vždy, není např. u Diova chrámu v Olympii, 18*, a Apollonových chrámů na Delu a v Delfách),
- směřování dórského a iónského stavebního řádu (Bassai, 15*; Atény, Propyleje na Akropoli),
- mírné zaoblení stylobatu (nejprve Korint, Apollonův chrám, pol. 6. stol. př. Kr.) a kladí, mírný sklon sloupů a stěn cely dovnitř (Atény, Parthenon),
- vzájemná závislost všech rozměrů (nejprve Korint, Apollonův chrám),
- štíhlejší dórské sloupky,
- vznik atické patky pro iónský řád,
- vytvoření korintské sloupové hlavice,
- kruhové stavby (tholoi, č. j.: tholos, známé od 8. stol. př. Kr.),
- počátek stavění oblouků a kleneb z klenáků v raně helénistickém období (Vergina – Aigai, tzv. hrob Filipa II., zemřel 336 př. Kr.).

Helénistické období 330–30 př. Kr. (viz s. 25–29).

Typy chrámů



Thermos/Aitólie, megaron a chrám

A mykénské období: megaron s půlkruhovou apsidou,

B geometrické období: megaron s (pozdějším) dřevěným půlkruhovým sloupovým řadím, kolem 10. stol. př. Kr.,

C archaické období, 7. stol.: Apollonův chrám 5/15 s jednostupňovou krepidou, dlouhou cellou a sloupovým řadím ve střední ose, pravděpodobně sedlová střecha zkosená valbou ze strany zadní síně.

2

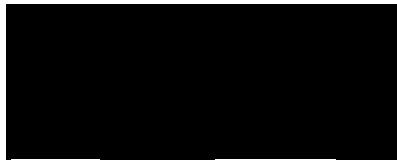


Argos, Héřin chrám, votivní dar z geometrického období.



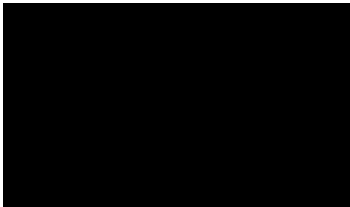
Antový chrám, a cella (naos), b pronaos = předsiň, c anty.

Dvojitý antový chrám, d opistodomos = zadní siň.

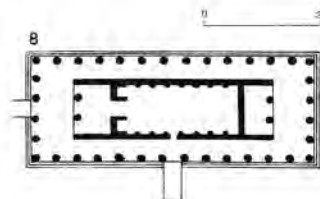


Prostylos.

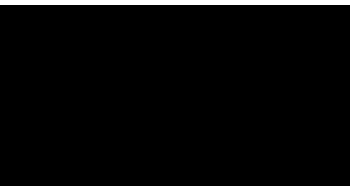
Amfiprostylos.



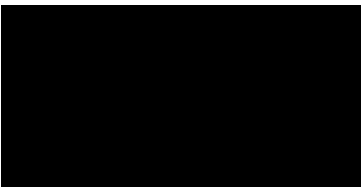
Atény, Hefaistova svatyně, 440 př. Kr. Klasický dórský peripteros 6/13, trojstupňová krepida, trojlodní cella s dvoupatrovými sloupy, anty nejsou osově souměrné se sloupy kolem chrámu.



Tegea, chrám Athény Aley, kolem 340 př. Kr. Poklasický dórský peripteros 6/14, anty osově souměrné se 3. sloupem po delší straně chrámu, cella s korintskými polosloupy.



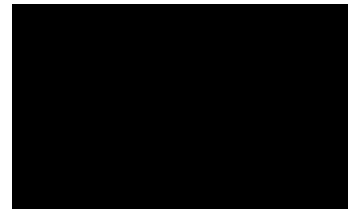
Selinus/Sicílie, chrám C 6/17, 550 př. Kr. Zvláštní velkořecký typ se čtyřstupňovou krepidou, venkovním schodištěm, dvojitou sloupovou předsiň, A adyton = zadní siň; bohatá koloniální města používala dórské prvky neortodoxně.



Didyma u Miléty, mladší Apollonův chrám, zač. 313 př. Kr., velký raně helénistický iónský chrám s dvojnásobným sloupovým řadím = dipteros 10/21, síťový systém sloupů a (zde hypetrální = nezastřešené) celly 26'.



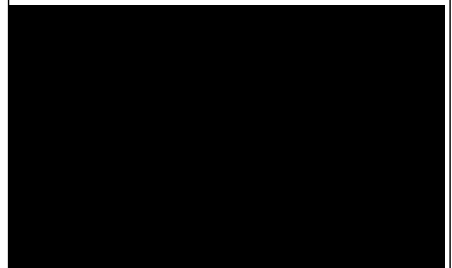
Vlevo: tholos = samostatná krytá kruhová stavba se sloupovým ochozem a cellou. Vpravo: monopteros = kruhová sloupová stavba bez vnitřního prostoru.



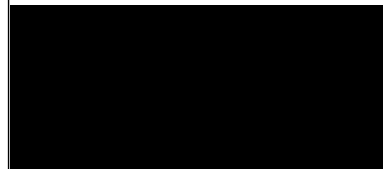
Ad 3: Olympia, pokladnice z Megary, 6. stol. př. Kr., podle schématu antového chrámu.



Ad 6: Amfiprostylos, Atény, chrám Athény Nike, kolem 430 př. Kr. (19').



Ad 7: Dórský peripteros. Systém podle Afaiina chrámu v Aigině (zač. kolem 500 př. Kr.), C cella – rozdělena dvěma dvoupatrovými sloupovými řadím na tři lode. Zde: emporia v bočních lodích vytvářejí „galerie“. Ps peristasis = sloupové řadí kolem chrámu, Pt pteron (= ochoz nad Pd peridromem = podlahou ochozu).



Chryse/Troas, Apollonův chrám (Smintheion), 3. nebo 2. stol. př. Kr., helénisticko-iónský pseudodipteros: sloupy (8/14) ohraničují dvojnásobně široký ochoz (= pteroma), jemuž však chybí vnitřní sloupové řadí.

Ornament



dvojitý meandr
(meandr ve tvaru hákového kříže)



meandr



meandr



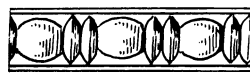
přepadající mořská vlna, věčná
vlna, běžící pes



palmetový výlys



antemion: palmety
s lotosovými květy



astragal, perlovec



dórské kyma, listovec

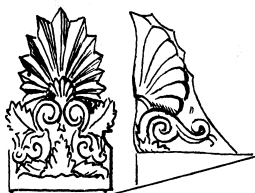


iónské kyma, vejcovec,
listovec

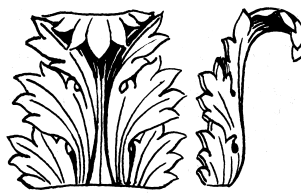


lesbické kyma, listovec

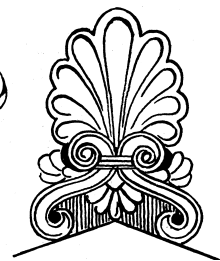
Akroterion



štíťové akroterion



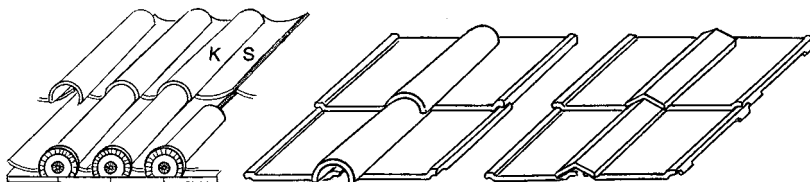
akroterion ve tvaru bodláku



akroterion ve tvaru palmety

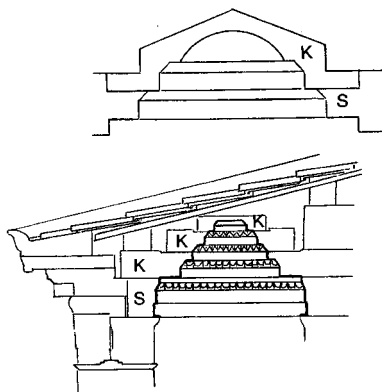
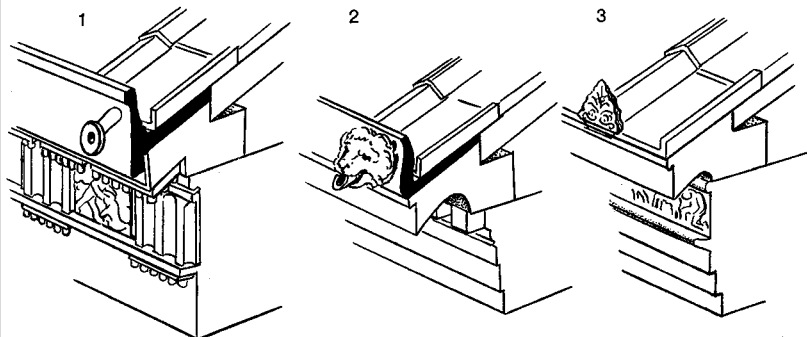
Střešní tašky
a ozdobné štítky

Ozdobný štítek = antefix, zleva: archaický (Tiryns),
předklasický (Aigina), klasický.



Střešní tašky, vlevo: lakónická, S strotera (plochá taška) mírně prohnutá, K kalypteres (krycí taška)
půlkulatá. Uprostřed: sicilská, strotera plochá, kalypteres prohnutá. Vpravo: korintská strotera plochá,
kalypteres lomená.

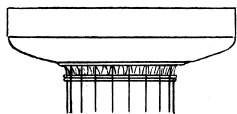
Sima, chrlič, kazeta



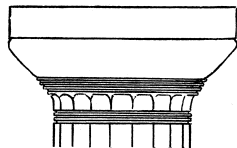
Vlevo: dórská a íónská kazeta, S strotery, kamenné nosníky tvořící síť, K kalymatie, stupňovitě vybraný
výplňový prvek, horní část nádobkovitá.

Nahoře: Sima (žlábkovnice), 1. s archaickým chrličem (Olympia, Héraion, kolem 600 př. Kr.),
2. s klasickým chrličem ve tvaru lví hlavy, 3. s antefixem bez deskového obkladu.

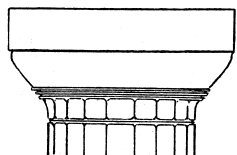
Dórský řád



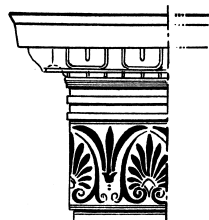
Archaická hlavice, Korint, kolem roku 540 př. Kr.



Rané klasická hlavice, Aigina, 480 př. Kr.

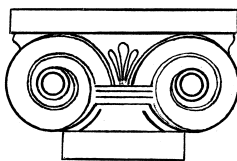


Klasická hlavice, Atény, kolem roku 430 př. Kr.



dórská antová hlavice

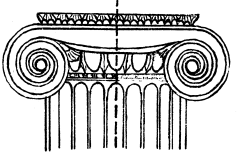
Iónský řád



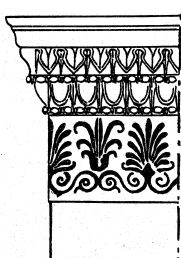
Archaická hlavice staroatická, 6. stol. př. Kr.



Archaická hlavice, Efesos, Artemidin chrám zač. kolem 550 př. Kr.

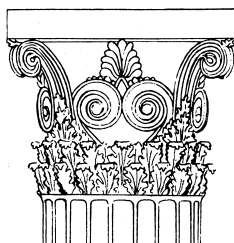


klasická hlavice, vlevo: maloasijská, Priene, Athénin chrám, 350–330 př. Kr. – vpravo: atická: bez astragalu, kratší palmety.



iónská antová hlavice

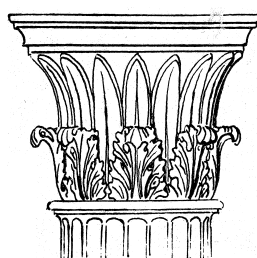
Korintský řád



Hlavice s akanty a volutami se spirálami, nejstarší známý příklad připisovaný Iktinovi. Bassai, Apollonův chrám, kolem 420 př. Kr.

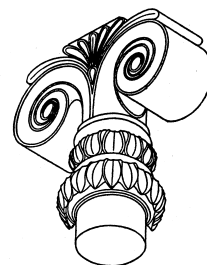


Hlavice s akanty a volutami Didyma u Miléty, mladší Apollonův chrám, zač. 313 př. Kr., siň se dvěma sloupy (srov. 26").



Hlavice s rákosovými listy, Atény, Věž větrů, 1. stol. př. Kr. (srov. 345").

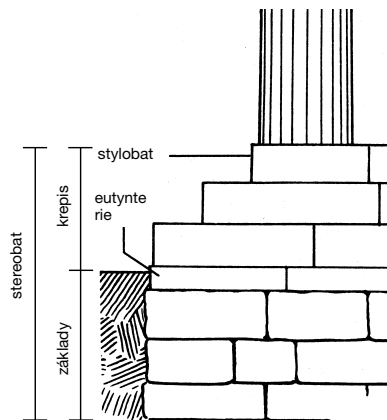
Aiolská



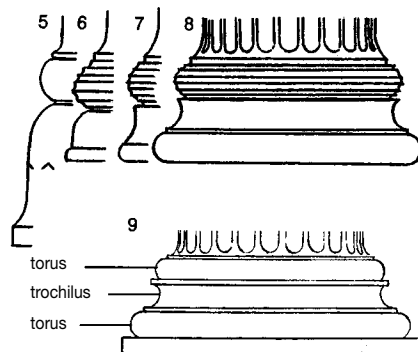
Aiolská hlavice, archaický chrám v Neandrei v Aiolidé/sz pobřeží Malé Asie, kolem roku 600 př. Kr., zvláštní typ hlavice nebo předchůdkyně iónské hlavice: nad spadavými listy dvě voluty a palmeta.

Hlavice

Stereobat řecko-dórského chrámu

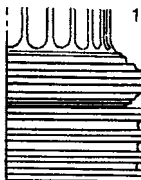
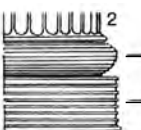


Patka sloupu



Atická patka. 5–8: Vývoj od zvonovité patky až k typu torus-trochilus-torus (9).

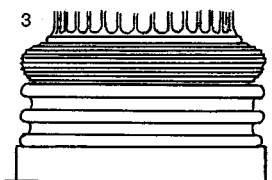
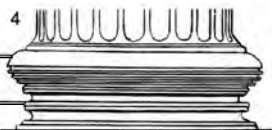
- 1 Fanai/Chios, Apollonův chrám 6. stol.
- 2 Samos, Héraion kolem 560
- 3 Efesos, Artemidin chrám kolem 550
- 4 Priene, Athénin chrám kolem 335
- 5 Persepolis, Dareiův sál kolem 500
- 6 Delfy, siň Atéňanův kolem 478
- 7 Atény, chrám Athény Nike kolem 430
- 8 Atény, Erechtheion kolem 415



torus

spira

plinthe



Dórský sloup stojí bez plinty na stylobatu.

1, 2: iónské patky z ostrovních oblastí se spirou a torem, bez plinty 1. s dvojitým trochilem.

3, 4: Asijsko-iónské patky s plintou, spirou a dvojitým trochilem a torem.

Dórský řád

Sloupy = stylos

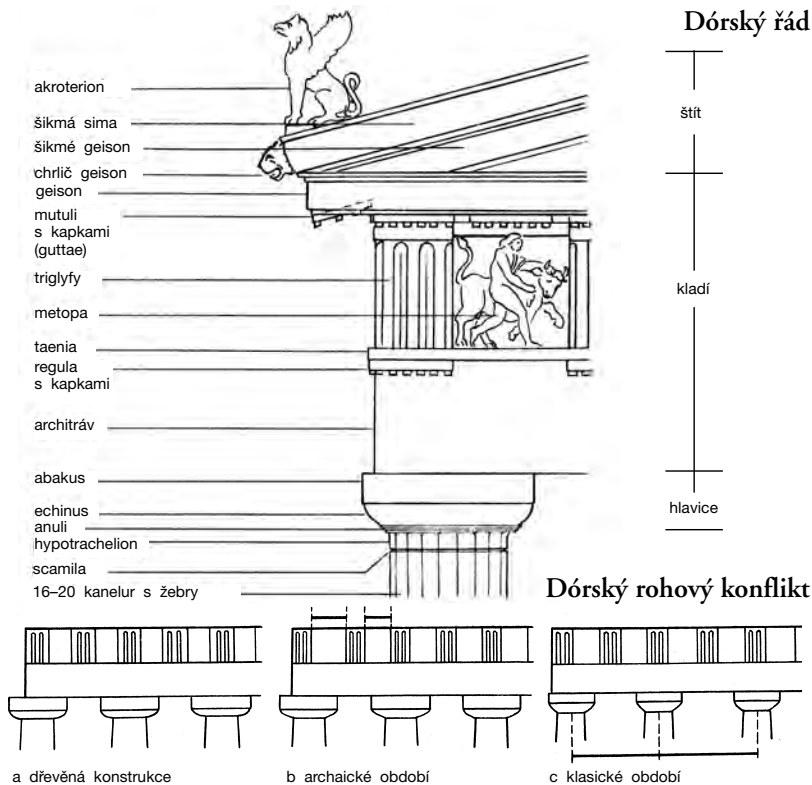
- skapos = dřík, stojí bez patky a plinty na stylobatu (podnož sloupu) = nejvyšší stupeň trojstupňové krepidy,
- stereobat (pevná podnož) = krepis + základy (15*),
- entaze = rozšíření (vypnutí) spodní poloviny dříku sloupu, nad ním značné zeslabení až o $\frac{1}{4}$ spodního průměru,
- kanelury (žlábký) = 16–20, zřídka 24 mělkých svislých výžlabků mezi žebry,
- scamila (malý zářez) = 1–3 vodorovné spáry, nad ní:
- hypotrachelion (spodní krček) = krček sloupu,
- anulí (č. j. anulus) = úzké prstence na spodní části echinu,
- echinus = kruhovitý podvalek, v raném období bochníkovitě vyložený, od klasické éry se zužuje, nad ním
- abakus (nadhlavice) = čtvercová krycí deska hlavice.

Antové pilastry s patkou nebo bez patky a s hladkým, nezúženým dříkem. Různé typy, mj.

- taenia, fascia = mírně vyložený spojovací pásek,
- echinus s kymatem = listovec (14*).

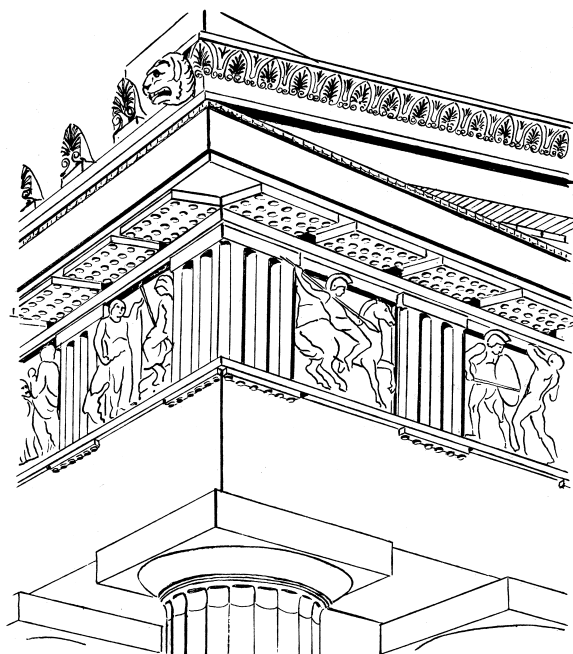
Kladí = celek tvořený architrávem, vlysem a římsou

- architráv (nosník), epistylon = hlavní nosník, nahoře ukončen římsičkou, tj.
- taenia = úzký pásek, na němž visí
- regulae (č. j.: regula) = úzké destičky s 6 kapkami, tj.
- guttae (č. j.: gutta) = kapky, původně hlavičky hřebíků. Nad každou regulou spočívá na taenii je den
- triglyf = trojřez, opěrný pilířek se dvěma zářezy (lépe: vruby) uprostřed a po jednom polovičním (seříznutém) zářezu na obou bočních hranách. Triglyfy se střídají s
- metopami (1. p. metopa, vlastně „prostor mezi očima“ = pravoúhlé desky s malbami nebo reliéfy) a tvoří
- triglyfon = vlys
- geison (výstupek) = hlavní část římsy, přechod od kladí ke střeše. Na jeho spodní ploše, která je směrem ven zkosenější, visí



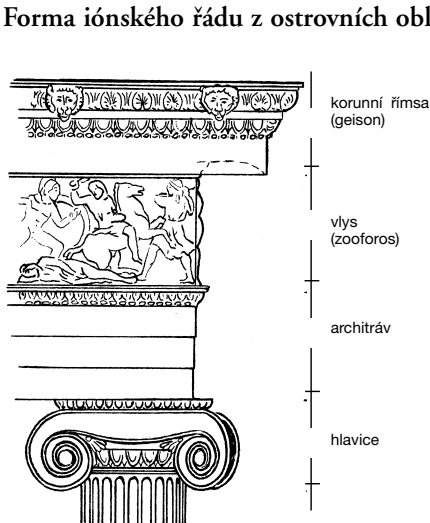
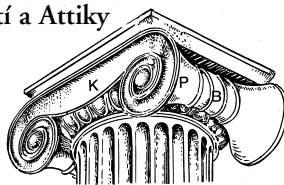
Dórský rohový konflikt

- a) Dřevěné stavby: rohové triglyfy spočívají ideálně na hraně kladí a zároveň nad poslední osou sloupu.
- b) Velké chrámy archaického období: rozšířený architráv sahá až za osu sloupu, a proto je poslední metopa (= vymezuující pravoúhlá deska) nepěkně rozšířena.
- c) Klasické chrámy: vzdálenost posledních dvou sloupů je zmenšena, čímž vznikají stejně velké metopy (= rohová kontrakce).



pokračování na straně 18

Forma iónského řádu z ostrovních oblastí a Attiky

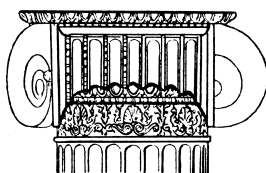


Iónská hlavice

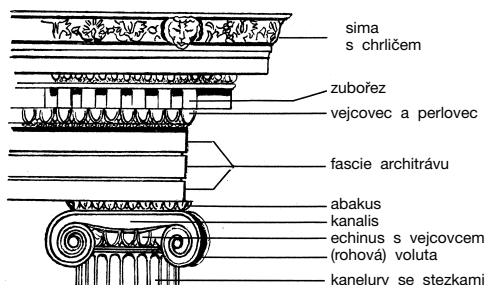
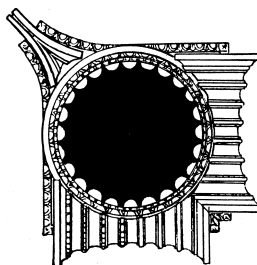
P pulvium (polštář), B balteus (pás), K kanalis (žlábek, spojení volut).

Nárožní iónská hlavice

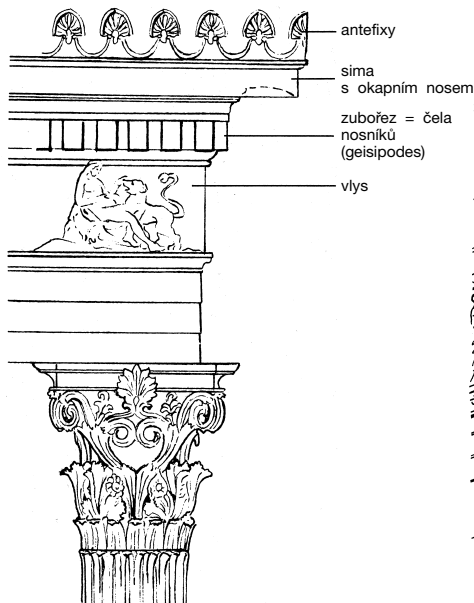
Iónská hlavice je určena pro čelní pohled. V rozích chrámu jsou proto 2 sousední voluty prohnuty a propojeny.



Asijsko-iónská forma iónského řádu



Korintský řád



Aticko-iónské nároží chrámu. Atény, Erechtheion na Akropoli, konec 5. stol. př. Kr.

Iónský řád

Sloupy: Dřík je štíhlejší než dórský, také s reliéfy: Efesos, 19*. Didyma, Sardy, Chryse, Kyzikos

- entaze v Iónii teprve od konce klasického období,
- kanelury – většinou 24 hlubokých výžlabků mezi stezkami (mezera-mi), nahoře a dole zaoblené,
- patka sloupu, typy (15*):

- a) iónská patka z ostrovních oblastí; u patky z ostrova Samu spočívá na většinou mírně konkávně ustupujícím kamenném válci (= spira, zakřivení) velký obloun = torus, spira rozčleněna vodorovně pruty, torus mělkými kanelurami,
- b) asijsko-iónská patka; rozšířená je efezská patka: čtvercová plinta (cihla) = podnožní deska, spira se 3 jednoduchými nebo dvojitými pruty, mezi nimi vždy trochilus = výžlabek, torus někdy kanelován jen ve spodní polovině,
- c) atická patka (konečná vývojová fáze): teprve v římském období spočívá na plintě. Široký spodní torus je od nižšího a poněkud užšího vrchního toru oddělen směrem dolů vyloženým trochilem, přechody tvoří lomená hrana trochilu nebo pruty.

- hlavice: echinus s iónským kymatem zdobeným vejcovcem, pod ním se objevuje především v Iónii astragal (řec.: hrací kostka) = perlovec. Nad ním pulvium (= sedlo) ve tvaru polštáře uprostřed prohnutého a na bocích svinutého. Na přední a zadní straně je kanalis = žlábek, na svinutých částech je vytvářen do volut směřujících dolů s „oky“ uprostřed. Žlábek je v 6. stol. př. Kr. většinou vypuklý, v 5. stol. vydutý. Mezi echinem a volutami jsou většinou palmety. Svinuté části pokrývají z boku antemia, akanty apod. nebo jsou „svázány“ balteem = pásem, případně profilovými pruty. Abakus je plochý a je ozdoben kymatem,
- nárožní hlavice*.

Kladí s různými architrávy:

- a) maloasijský: fascie = většinou včínající kamenné pásy + geisipodes (podloží geisonu, čela nosníků) = zubořez + geison + sima,
 - b) iónsko-atický z ostrovních oblastí a Attiky: zooforos = vlys s reliéfy, není zubořez,
 - c) maloasijsko-helénistický: vlys + zubořez,
- mezi vodorovnými prvky vždy vlysy s kymatem.

Dórský chrám

Dórský stavební řád je rozšířen v podstatě na Peloponésu a na území Velkého Řecka. Od 6. století př. Kr. jsou tvary z původní dřevěné konstrukce převáděny do kamene, všechny architektonické prvky vytvářejí ucelený systém vodorovných a svislých linií a určitých rozměrů a počtů. Zjednodušující přechodná řešení nejsou vyhledávána.

- Ležící části: stereobat (15*), kladí, štít, střecha.
- Stoječní části: sloupy, triglyfy, stěny cely na jednostupňovém podloží = toichobat.

Rozměry

- Počet sloupů na štítové straně: delší strana = 5:15, 6:17, 6:16, 6:15 (archaické, úzké), 6:14, 6:13 (klasické, harmonické), 9:18, 6:17, 8:17 (zvláštní velkořecké typy),
- interkolumnium (= mezostylon, vzdálenost mezi osami sloupů): 2,5 spodního průměru,
- výška: 5 až 6 spodních průměrů,
- zúžení: $\frac{1}{4}$ spodního průměru.

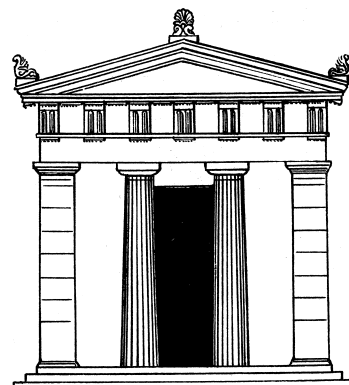
Pokračování ze strany 16

- mutuli (č.j.: mutulus) = široké desky se 3 řadami po 6 kapkách nad každým triglyfem a metopou.

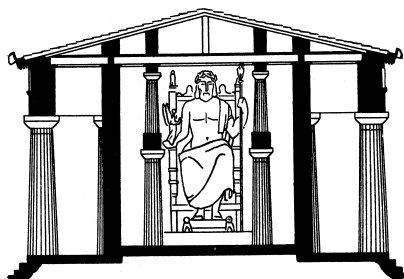
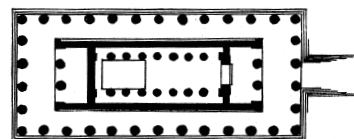
Štít tvoří

- tympanon = trojúhelníková plocha štítu vyzdobená většinou reliéfy, která je nahoře ukončena šikmým geisonem a (čelní) simou,
- sima = ukončující římsový článek, často pomalovaný palmetami, vodorovná okapnicová sima na delších stranách je doplněna o a) chrlič (14* – většinou jako lví hlavy). Bývá také nahrazována b) antefixy (č.j. antefix) = ozdobné čelní štítky uzavírající řadu střešních tašek (14*), c) akroterii (č.j. akroterion) = volný plastický dekorativní článek umísťovaný v nárožích a na vrcholu trojúhelníkového štítu.

Stěny cely nejsou mimo horní lemující vlys a příslušnou podezdívku dále vyzdobeny.

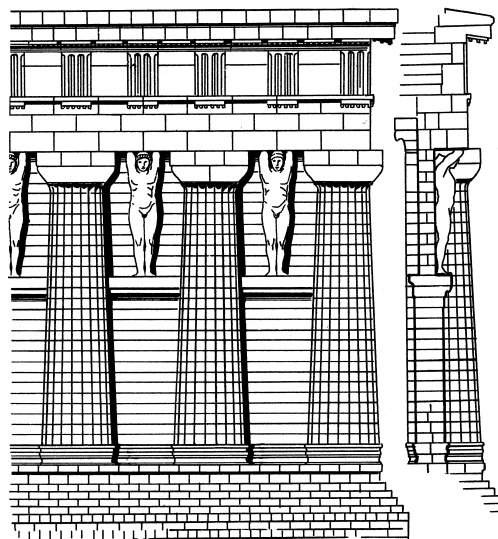


Eleusis, chrám Artemidiných propylej. Čela předsunutých bočních zdí = anty mají na své užší straně patku, dřek a antovou hlavici, na níž je echinus z dórské hlavice nahrazen simou s kymatem.

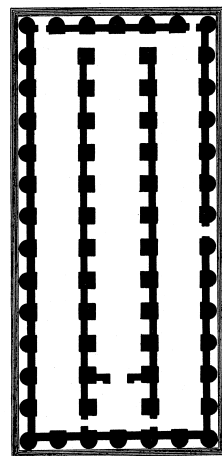


0 20

Olympia, Diův chrám, 5. stol. př. Kr. Impulzy: 472/71 př. Kr. – nová ústava Elidy a nová organizace her. Dórský peripteros 6 × 13, sloupy 10,5 m vysoké, významná výzdoba štítu, mezi dvoupatrovými sloupy kolem cely na podstavci 13 m vysoká Feidiova socha Dia, závěr vývoje archaického chrámu.



0 40



Akragas (Agrigentum)/Sicilie, Diův chrám, 5. stol. př. Kr. Pseudoperipteros, 52,7 × 110 m, 7 polosloupů v průčelí a 14 polosloupů na delších stranách, mezi nimi 7,75 m vysokí giganti nesoucí kladí, v celi 2 řady sloupů, zvláštní typ dokonce i v rámci specifického sicilského vývoje (srov. Selinus, 13*).

Iónský chrám

Iónský chrám byl rozšířen na ostrovech v Egejském moři, v Attice a v oblastech kolonizovaných Ióny v Malé Asii. Jeho půdorys a konstrukce se řídí přísnějšími zásadami než chrám dórský. Zvláště u velkých staveb je nápadná tendence k síťovitému půdorysu (Samos, Efesos*, Didyma, 26*).

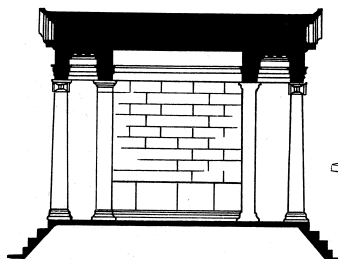
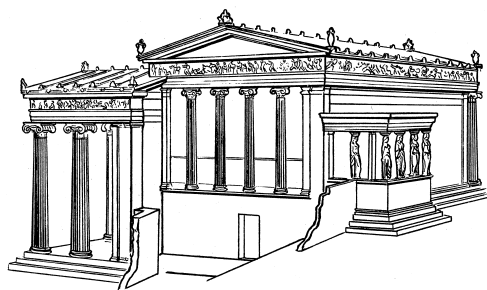
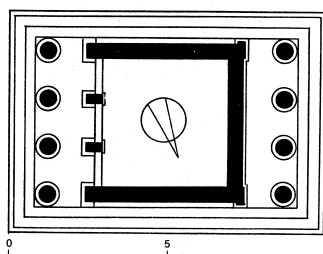
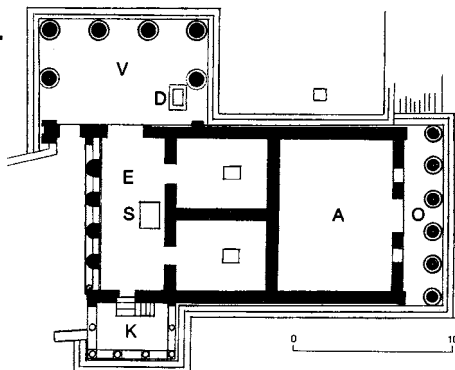
Díky velkému počtu nových ornamentů působí iónské chrámy jako bohatěji zdobené.

Ornamentika se soustřeďuje především na mezičlanky (patka a krček sloupu, hlavice, abakus, profily římsy). Z ornamentů se přednostně užívá astragal (perly a talířkovité tvary), iónské kyma (vejcovce s špičatými hroty) a lesbické kyma (srdčité listy se střídají s ostrými hroty). Vlysy nebo římsy a u helénistických staveb také podhledy kladí zdobí rovněž meandry, pletence, palmety, spirály, antemia, akanty a šupiny.

Kazetová pole na stropě vznikají u dřevěné stavby organicky jako prostor mezi vzájemně se křížícími nosnými trámy. V dórské a iónské kamenné architektuře jsou kazety tvořeny systémem stroter (kamenných nosníků), přičemž prostory mezi nimi jsou stupňovitě vyplněny kalymatiemi (výplněmi). Kalymatie zdobí plastické, barevně malované vlysy (14*).

Rozměry (nejsou zahrnuty zvláštní typy):

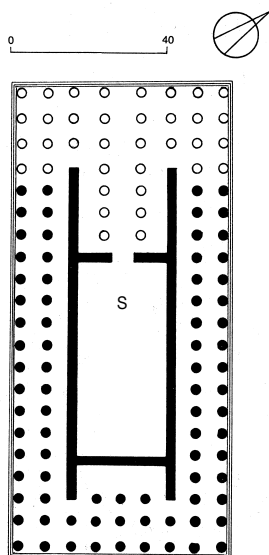
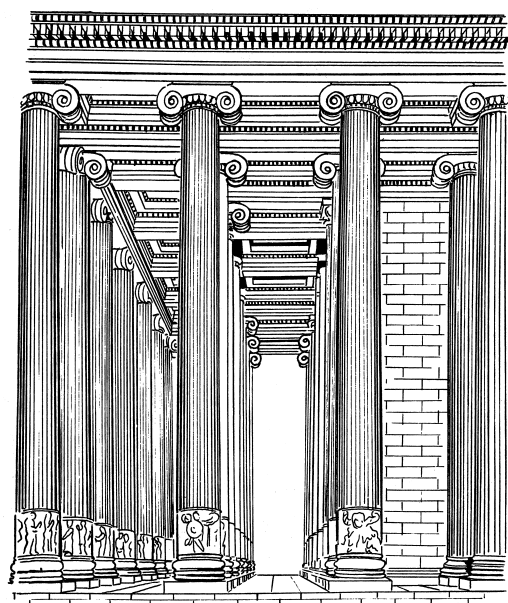
- výška sloupů = 8 až 9 spodních průměrů,
- zúžení s entazí = $\frac{1}{5}$ až $\frac{1}{7}$ spodního průměru sloupu,
- kanelury: 24, mezi nimi stezky (mezery) o šířce $\frac{1}{4}$ kanelury,
- interkolumnium = 3 spodní průměry.



Atény, chrám Athény Nike na Akropoli, kolem roku 430 př. Kr.

Aticko-iónský amfiprostýlos, po 4 sloupech v obou průčelích, zkrácená cella se sochou Athény Nike.

Atény, Erechtheion na Akropoli, konec 5. stol. př. Kr. V předsíň, D Stopa Poseidonova, O východní síň, A Athénin dům, E Erechtheova síň, S Poseidonovo moře, K síň kór.



Efesos, Artemidin chrám z archaického období, zač. v pol. 6. stol. př. Kr. Dipteros, 57,3 × 119,6 m, pravděpodobně 117 sloupů o výšce 19 m, 36 sloupů na západě s reliéfy, síťovité rozestavení sloupů a S sekos. Zničen Hérostratem 356 př. Kr., znovu vystavěn na stejném půdorysu, ale doplněn o třináctistupňovou krepidu s vnějšími rozměry 72,7 × 137,8 m, jeden ze sedmi divů světa.

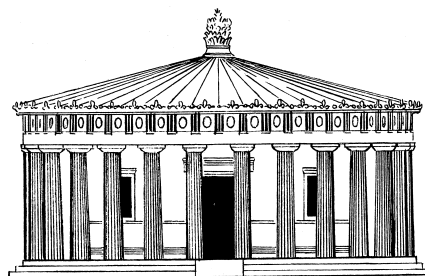
Korintský řád

se odlišuje od íonského řádu hlavicí, na níž jsou kolem kalicha (kalathos) uspořádány do 1 až 2 řad akantové listy, mezi nimiž se vinou směrem ke středu čtyř pohledových ploch a k rohům úponky (helices), které se svinují pod deskou abaku ve voluty. Hlavici navrhl údajně koncem 5. stol. př. Kr. Kallimachos a poprvé byla použita v cele chrámu v Bassai (1. projekt od Iktina). V polovině 6. stol. př. Kr. byly v Aiolidě poprvé vyvinuty hlavice s věncem listů a použity například v Delfách (pokladnice Klazomenajských a Massalijských), v Aténách, v Pergamu (helénistické stavby) a v Milétu. Díky svým čtyřem pohledovým plochám předčí korintská hlavice íonskou (srov. nárožní íonská hlavice, 17*). V klasickém období se využívá výhradně uvnitř chrámu a teprve v helénistické éře se uplatňuje také ve vnější stavbě.

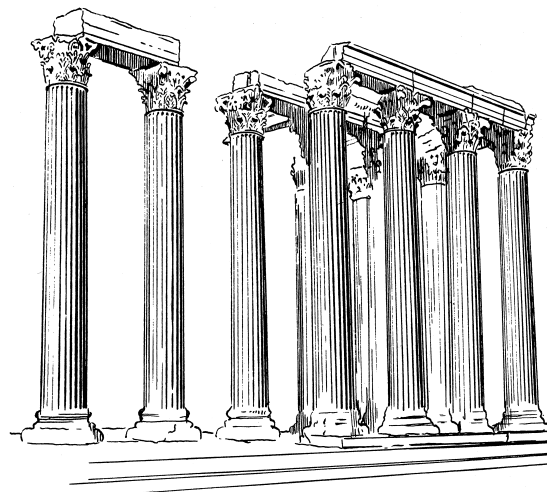
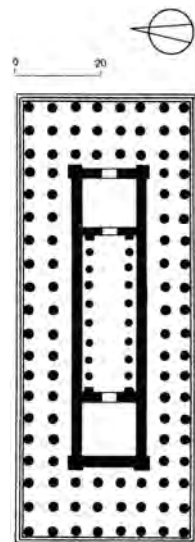
Tholos

Tholoi jsou kruhové stavby, které často obklopuje sloupový ochoz. Pokud se nacházejí sloupy a polosloupy také uvnitř, patří rozhodně k jinému stavebnímu řádu. Tholoi představovaly za řeckých dob často kultovní stavby (Epidauros*), avšak v předhelénistickém období to nebyly chrámy.

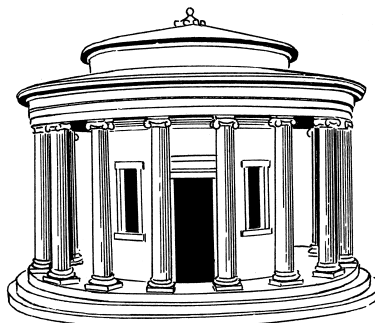
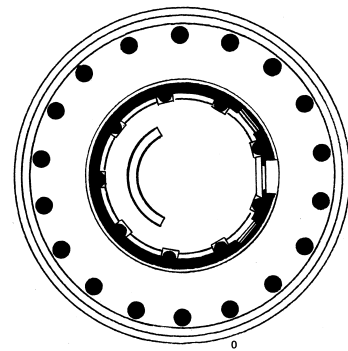
Kruhová sloupová stavba bez centrálního prostoru se nazývá **monopteros** (č. mn. monopteroi – podle Vitruvia). Tento pojem se užívá také – jako protiklad k →dipteru – pro všechny jednoduché chrámy s kruhovou halou.



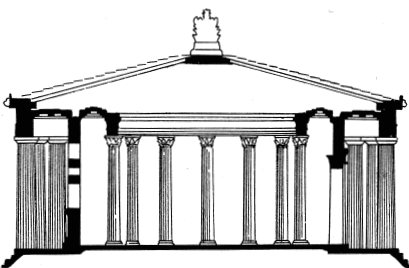
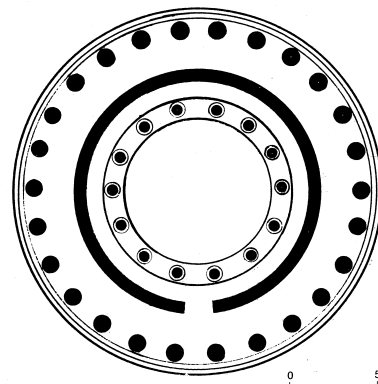
Korintský chrám



Atény, půdorys a ruiny chrámu Dia Olympského. Tento monumentální chrám dal zbudovat Antiochos IV. v letech 175–164 př. Kr. na místě chrámu z archaického období (515–510), který nahradil zase jiný ještě starší (kolem 555). Z nehotové stavby dal Sulla odstranit sloupy. Za císaře Hadriána se chrám po roce 124 po Kr. dokončoval. Pozdně archaický dipteros měl 108 sloupů, pozdně helénistický chrám 104 sloupy a byl vysoký 17,2 m.



Olympia, Filippieion, 338 př. Kr., založen Filipem II. Makedonským. Íonský peripterální tholos, jehož stěny jsou rozčleněny 9 korintskými polosloupy, uvnitř 5 soch makedonských králů a královen z pozlacené slonoviny.



Epidauros, Asklepieion, zač. (?) 370 př. Kr., Polykleitos. Thymele = obětiště, zvnějšku 26 dórských, uvnitř 14 korintských sloupů, v základech labyrint chodeb.

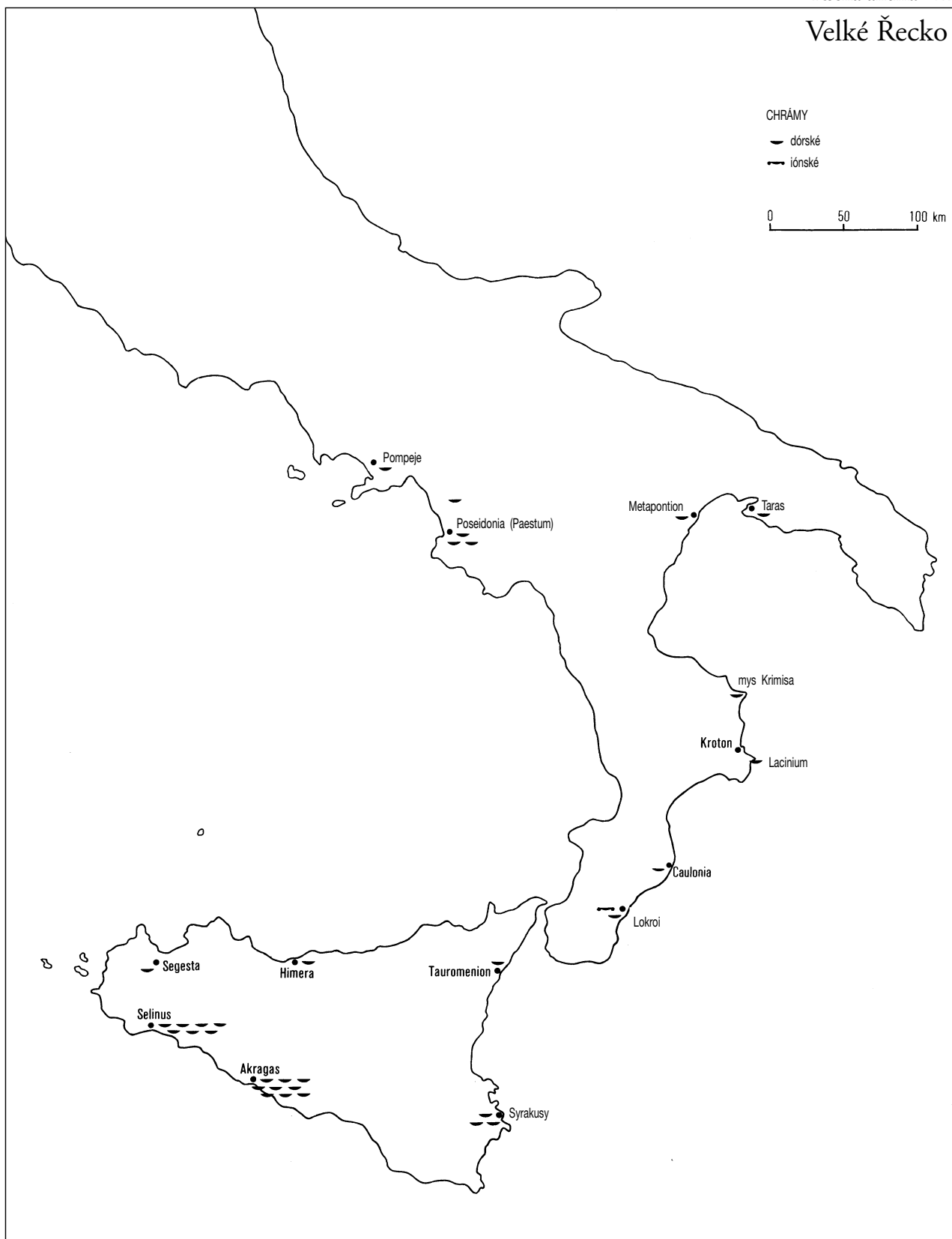
Velké Řecko

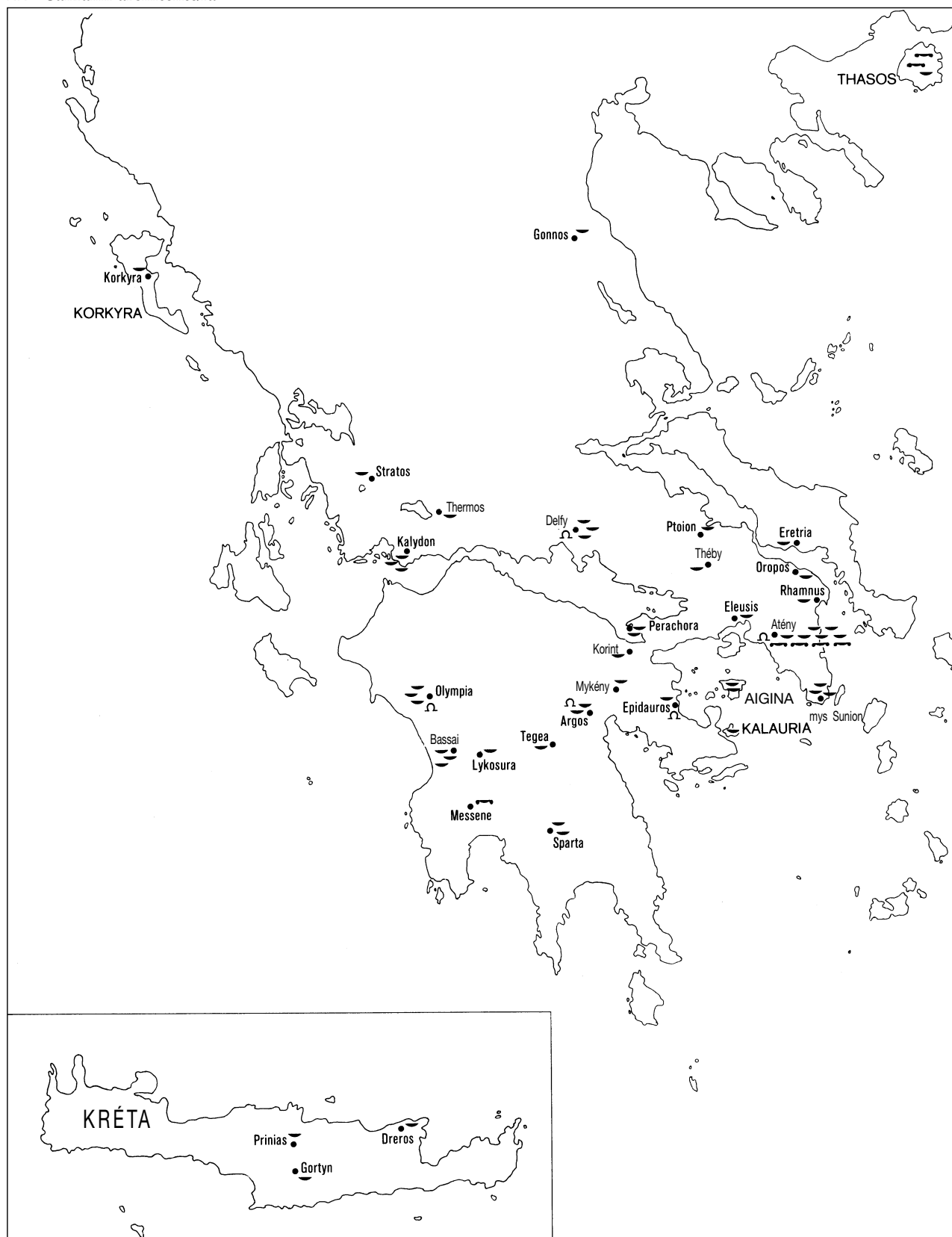
CHRÁMY

— dórské

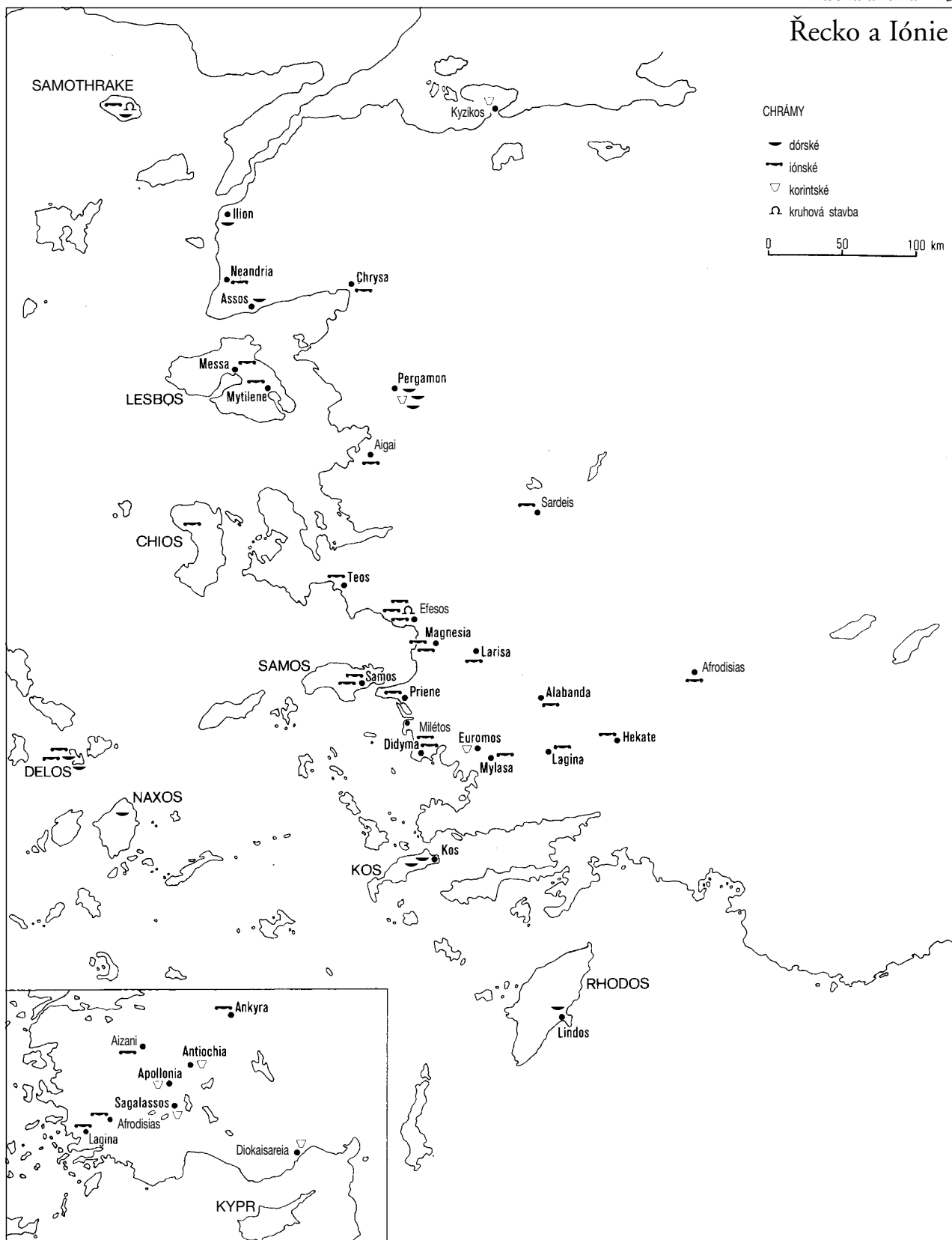
— íónské

0 50 100 km





Řecko a Iónie



Helénistická architektura pokračuje v řecké tradici, ale proměňuje ji svými inovacemi. Přináší sice jen několik nových typů staveb, ale zato obohacuje nebo překonává ustrnulou starou škálu tvarů.

TYP BUDOV

Chrámy

- Velké chrámy v dipterální podobě: Efesos, Artemidin chrám, po 356 př. Kr., poklasický helénistický (19'), Didyma, Apollonův chrám, kolem 300 př. Kr., raně helénistický (26'). (Dostavby archaických chrámů s novými prvky, např. s mnohastupňovou krepidou.)
- Pseudodipteros = dipteros, jemuž chybí vnitřní sloupovádi (vynález archaického období). Sardy, Artemidin chrám, započat konec 4. nebo počátek 3. stol. př. Kr., raně helénistický; Messa/Lesbos, Afroditin chrám, 3. stol. př. Kr.; Chryse/Troas, Apollonův chrám, 3. nebo 2. stol. př. Kr. (13'); Magnesia, Artemidin chrám; Lagina/Kárie, Hekatin chrám, 2. stol. př. Kr.; Alabanda/Kárie, Apollonův chrám, 2. stol. př. Kr.
- Peripterální chrámy se na západních koloniálních územích už nestavěly, v Řecku a na Egejských ostrovech zřídka (Messene, Asklepieion; Tenos, Poseidonův chrám, 2. stol. př. Kr.; chrámy Dia Olympského v Aténách a v Lebadeii, 2. stol. př. Kr.), častěji v západní části Malé Asie (Priene, Athénin chrám, raně helénistický; Ilion, 1. pol. 3. stol. př. Kr.).
- Malé antové chrámy a prostyloi jsou četné (srov. Pergamon, 25').
- Jediný pseudoperipteros: Epidauros chrám L, poč. 3. stol. př. Kr.
- Kruhové chrámy (tholoi, vynález 8. stol. př. Kr., pozdně geometrické období): Olympia, Filippieion, 338 př. Kr., raně helénistický; Samothrake, Arsinoeion, 27'; Stymfalos, Héroon.

Světské stavby, tradiční, ale modifikované: agora (343'), bouleuterion (344'), obytný dům (342', 346').

Knihovna = helénistický vynález.

Monumentální divadlo: Atény; Syrakusy; Epidauros, poč. 3. stol. př. Kr., ve 2. stol. rozšířeno (36').

- skéne: Atény, Dionýsovo divadlo, 338–331 př. Kr.; Priene (26').
- postranní vchody – parodoi: Epidauros, Dodona.

Stadion: Atény, kolem 330 př. Kr.; Epidauros, Nemea, Rhodos,

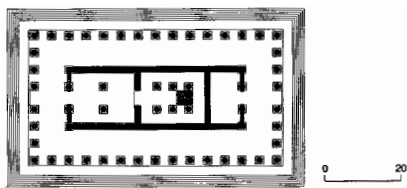
- sloupovádi nad místem startu: Epidauros, Kos.

Městská brána s fasádou: Thasos, brána Dia a Héry, konec 4. stol. př. Kr.; Milétos, Svatá brána; Perugia.

Hrob

– věžový hrob: Halikarnassos (27'), Ptolemais/Libye; Olba-Diakaisarea/již. Anatólie; Kyrene; tzv. „punske“ věžové hroby v Tunisku a v Alžírsku

Pokračování na straně 26



Magnesia nad Maïandrem, Artemidin chrám, pseudodipteros, 150–125 př. Kr., Hermogenes.

Helénismus ¹⁾

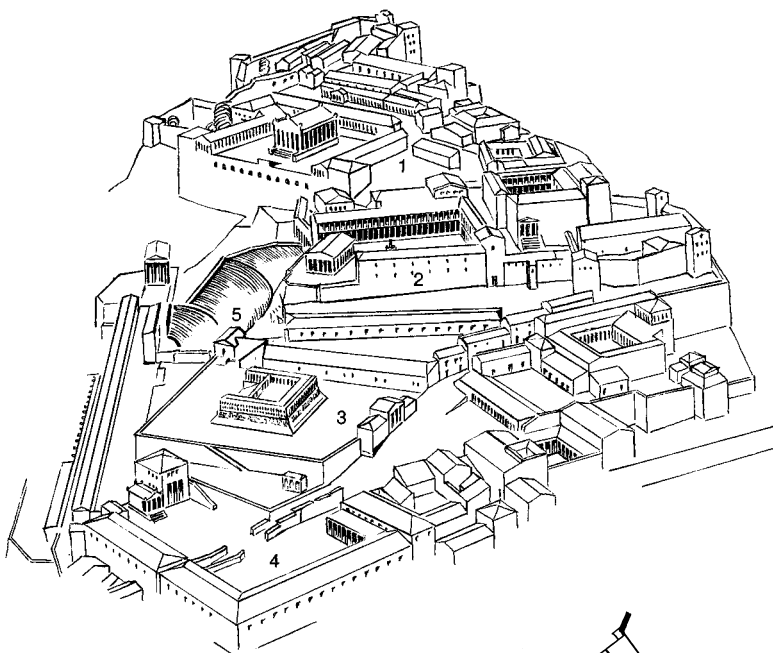
Jako **politická epocha** začíná helénismus dobýváním perské říše Alexandrem Velikým od roku 334 př. Kr. Po jeho smrti roku 323 si jeho vojévůdci – diadochové – Alexandrovu říši rozdělili (mapy, str. 28–29), jejich nástupci – epigoni – systém těchto helénistických států upevnili. Většina jich končila svou existenci příslušným začleněním do expandující světovládné Římské říše: Makedonie 168 př. Kr., Řecko roku 146 př. Kr., Pergamon roku 133 př. Kr., předoasijská říše Seleukovců až 63 př. Kr., říše Ptolemaiovců v Egyptě roku 30 př. Kr.

Avšak helénismus jako **pojem kulturních dějin** zahrnuje mnohem víc než 300 let historie. V helénistických zemích mezi Nubií a Černým mořem, od Paňdžábu až k Tyrhénskému moři se pozvolna rozvíjí do značné míry jednotná pokroková řecká kultura, která se vymanila ze zvláštností jednotlivých starých městských států. Společným jazykem se stává „koiné“ založené na atickém nářečí. Centry této kultury se stávají Alexandrie, Pergamon, Antiochie, Rhodos a Atény. Rozvíjejí se filozofie a vědy, ze starých řeckých měst přicházejí umělci. Aristoteles, učitel Alexandra Velikého, vytvořil kategorie nové učenosti. Ze smísené orientálního ducha a řecké kultury, o níž Alexandr v kosmopolitním duchu usiloval, se v Malé Asii a v Egyptě vyvinul v pozdním helénistickém období synkretismus (vyústil v pronikání orientálních náboženství do Evropy!).

Architektura od 2. poloviny 4. století až do konce 2. století př. Kr. se vyznačuje racionálním a intelektuálním experimentováním se škálou klasických typů (viz levý sloupec), oddělením uměleckého a užitého aspektu a objevením interiéru jako tvůrčího úkolu. Cestou k prostorové a masové architektuře římského císařství (Praeneste, 26*) ztrácí článková architektura archaického a klasického období význam. Řím v průběhu své expanze loupí a kopíruje četná řecká a helénistická umělecká díla, dováží umělce a přebírá formy řeckého umění: „Země Řeků dobyta jest, dobývající drsného přemožitele“ (Horatius). Na počátku císařství (1. stol. po Kr.) je přechod helénistického stavitelství k římské architektuře dokončen.

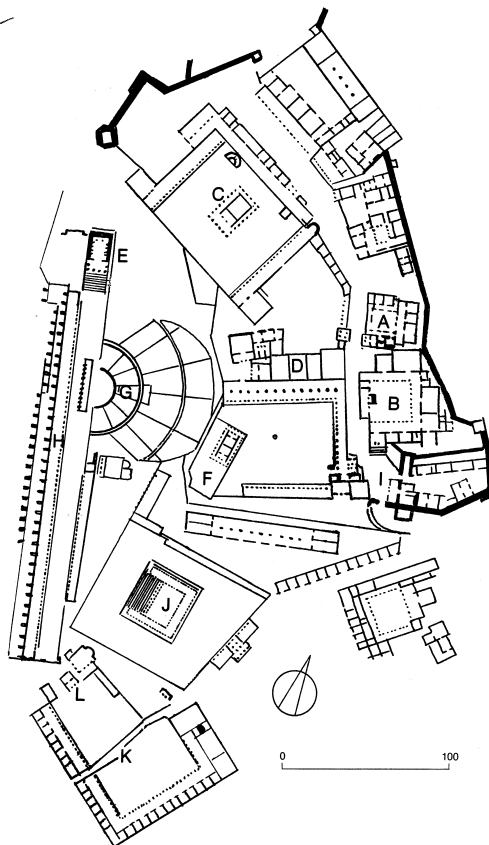
Helénistické stavební zásady jako axiálnost a symetrie, typ pódiového chrámu, několikapatrovost aj. římská architektura nejen přebírala, nýbrž také dále rozvíjela (tak např. motiv teras nebyl vytvářen jen geomorfologicky nebo pomocí kamenných pilířů, ale také podpůrnými konstrukcemi z valené nebo křížové klenby). Přestože helénistická města byla přestavěna, zkrášlena a rozšířena v duchu římského impéria (Efesos!), helénistické dědictví se v římských stavbách – především v Malé Asii – udržuje viditelně až do 2. století po Kr.

¹⁾ Pojem helénismus zavedl roku 1836 J. G. Droysen. Odvolával se přitom na 6. kapitulu novozákonních Skutků apoštolů: Při sporu v první křesťanské obci stojí proti „Hebrejům“ „helénisté“, tedy Židé, kteří měli blízko k řecké kultuře (jako např. Pavel). U některých národů se pojem „helénismus“ neuznává tak striktně. Francouzské slovo hellénisme znamená „způsob vyjadřování podle pravidel řeckého stylu“, nebo „řecká kultura“ v nejširším slova smyslu, podobně jako anglické slovo hellenism, které označuje především životní ideál po vzoru řeckých kulturních hodnot. Ještě obecnější je italské slovo ellenismo ve významu „týkající se Řecka“ (podle Wolfganga Orthy).



- 1 Terasa (horní terasa): hrad, sklady, Trajánův chrám.
- 2 Terasa: okrsek chrámu Athény Polias s knihovnou.
- 3 Terasa: okrsek Diova oltáře.
- 4 Terasa: horní tržiště (agora).
- 5 Terasa: divadlo s Dionýsovým chrámem, vystavěno znovu za Hadriána nebo Caracally.

- A Starý palác ve stylu řeckého domu se sloupovým ochozem (peristyl), Attalos I., 3. stol. př. Kr.
- B Nový palác ve stejném stylu s dórskými sloupovými halami, Eumenés II. nebo Attalos II., 1. pol. 2. stol. př. Kr.
- C Traianeum s Trajánovým a Hadriánovým chrámem, korintský peripteros, počátek stavby za Trajána, posvěcen Hadriánem roku 129 po Kr.
- D Knihovna, Eumenés II.
- E Dionýsův chrám, iónský prostýlos, Eumenés II., 1. pol. 2. stol. př. Kr., za Hadriána roku 130 po Kr. nebo za Caracally kolem 215 po Kr. přestavěn.
- F Chrám Athény Polias, dórský peripteros, kolem 320 př. Kr. za Barsiny, vdovy po Alexandru Velikém.
- G Divadlo, Eumenés II., 1. pol. 2. stol. př. Kr.
- H Divadelní terasa, 1. pol. 2. stol. př. Kr.
- I Hradní brána, Eumenés II., zeď zčásti byzantská.
- J Díův oltář, Eumenés II. a Attalos II., 166–156 př. Kr. (27*).
- K Horní tržiště (agora) s dórskými sloupovými síněmi, Attalos II. (?), 2. pol. 2. stol. př. Kr.
- L Díův chrám, prostýlos, iónské patky a kanelury, toskánské hlavice, dórské kladi, Attalos II., 2. pol. 2. stol. př. Kr.

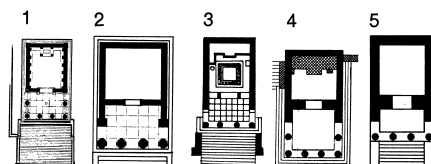


Pergamon, dispozice města. Jednotlivé části akropole (horního města) jsou seskupeny kruhovitě kolem divadla a jsou umístěny na různých stupňovitě uspořádaných terasách. Směrem ke svahu jsou podepřeny mohutnými opěrnými stěnami. Helénistická města jsou v římské éře dále rozšiřována a zkrášlována. Vpravo: Chrámů typu prostýlos z 2. stol. př. Kr. – Horní město: 1. E Dionýsův chrám, ión., 11,8 × 22,2 m. – 2. L Díův chrám, dór.-ión., 6,7 × 12,3 m. – Dolní město: 3 Hérin chrám, dór., 7 × 12 m. – 4 Asklepiův chrám, ión., 9 × 16 m. – 5 Hermův a Héraklův chrám, korint., 7 × 12 m.

Helénistické město na příkladu Pergamonu

Mezi třemi říšemi, v jejichž čele stáli diadochové – Makedonií, Sýrií a Egyptem – vzniklo po smrti Alexandra Velikého několik menších království. Jeden z generálů rozpuštěného Alexandrova generálního štábu Lýsimachos se s penězi z válečné pokladny stáhl do staré pevnosti v Pergamonu a rozšířil ji. Jeho nástupce Filetairoi (281–262 př. Kr.) založil dynastii Attalovců. Její příslušníci ovládli okolní kraj, pokračovali v přestavbě pevnosti a v osídlování a v roce 261 př. Kr. se politicky osamostatnili. Za Attala I. Sotéra (241–197 př. Kr.) se Pergamon stal královstvím. Vládcové dalších tří generací povolávali ke svému dvoru básníky a vědce, vybudovali knihovnu o počtu 200 tisíc svazků a svitků a přetvořili Pergamon na vůdčí duchovní metropoli helénistického světa. Attalos III. Filometór (138–133 př. Kr.) odkázal říši do ochranné moci Říma. Pergamon se stal správním střediskem provincie Asia.

V dispozici města Pergamon se odráží ideál helénistického architektonického programu, ve kterém se realizuje reprezentativní úloha, individualita a racionalita. Starší budovy stojí na opevněném návrší. Chrámů, oltářů, divadlo a stoa představují tradiční řecké typy budov, ale nové a pro helénistické město typické je jejich architektonické seskupení. Stavby jsou uspořádány na několika terasách do rozlehlých komplexů budov. Velký význam má postupující sekularizace helénistické architektury. V Pergamonu vznikají ve 2. stol. př. Kr. už jen malé helénistické chrámy typu prostýlos (obr. dole). (Již monumentální Díův oltář z téhož století představoval spíše symbol vítězství nad Galaty než sakrální stavbu někdejšího významu.) Stále větší sociálně funkční význam pro město – polis – mají proto městské stavby, jako stoa, tržnice, brána do tržnice (Milétos, 344*), gymnázium, divadlo, knihovna, vodovod aj. Tato tendence připravuje půdu pro velké technické projekty římských architektů a inženýrů, kteří později o stavbách řecké klasiky prohlásí, že jsou sice „hodny velké úcty, ale bez užitku“.



Priene, rané helénistické divadlo, zač. na konci 4. stol. př. Kr., proskenion 2. stol. př. Kr., ve 2. stol. po Kr. přestavěno. P) proskenion = podporami tvořená hala s 3 dveřmi pro herce a 4 pinakes = zaměnitelné kulisy pro starší divadelní hry a nezbytným chórem v části O) orchestra. Dobové hry a komedie byly uváděny pravděpodobně na L) logeiu před (starší) dvoupatrovou skéne = jevištní budova s T) thyromaty = iluzionisticky malovanými kulisami, Pr) prohedria = řada sedadel s čestnými místy a D) Dionýsův oltář, Pa) parodoi = postranní vchody, K) koilon (cavea) = hlediště s (později 50) řadami sedadel (srov. řecké a římské divadlo 36').

Pokračování ze strany 24

- zaklenutá pohřební komora: Makedonie, Canosa/Apulie,
- průčelí hrobů: Makedonie,
- peristyllové hroby: Makedonie.

STAVEBNÍ PRVKY

Sloupové řády:

- Dórský ještě častý; přednost mají iónský a korintský (oba s plintou).
- Kanelování sloupů v některých případech nedokončeno (sloup pouze bosován), nebo ve spodní části dřívky vynecháno.
- Směšování sloupových řádů u chrámových staveb (Epidauros, 20*) a u vícepatrových sloupofadí, např. stoa (343*), hierarchie řádů, tj. dolní patro většinou dórské, horní patro, příp. vnitřní sloupy v ozdobném iónském nebo korintském řádu.
- Vytváření architektury polosloupů.

Patrová stavba (vynalezl Sóstratos z Knidu, stavitel majáku na Faru u Alexandrie, 3. stol. př. Kr.): u haly, nádvoří, městské brány, průčelí hrobu, věžového hrobu, čela jeviště, obytného domu.

Vysoké kvádrové podezdívky (archaické vzory) pod chrámy, sloupovými halami, oltáři (27*), náhrobky (27*).

Klenba

- Valená klenba: hrob, divadlo, brána.
- Oblouk z klenáků: Priene, brána agory (tržiště)

Roztržený fronton: od 1. stol. př. Kr., Petra (27*), Pompeje, malířství 2. stylu.

Křivočaré tvary: tholos, apsida, oblouk, klenba, kupole, koncha, konkávní řazení sloupů, exedry u staveb nebo samostatné stojící.

Architektonické ornamenty mnohotvárné, hluboce zařízené (působení světla a stínu).

Posílení významu interiéru jako tvůrčího úkolu.

KOMPLEXNÍ STAVBA A STAVEBNÍ KOMPLEX

užší propojení částí komplexních staveb

Stavební komplexy, jejichž budovy nejsou opticky uspořádány autonomně, nýbrž hierarchicky, tj. podle svého významu.

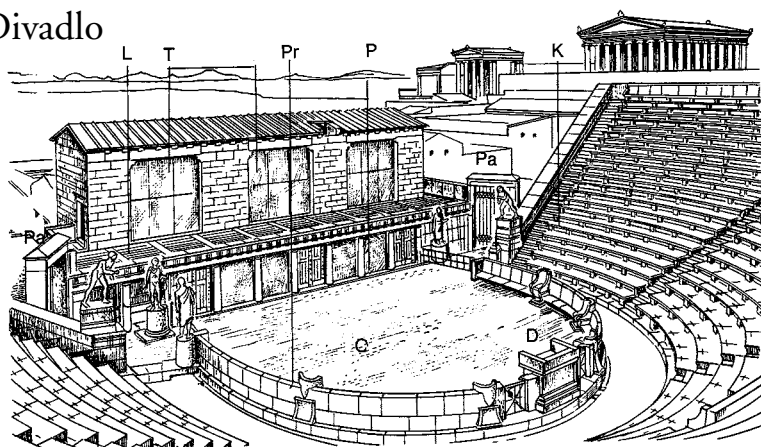
Vědomé uplatnění terasového motivu: Kos, Asklepieion, projekt kolem 300 př. Kr.; Didyma, kolem 300 př. Kr.; Pergamon (25*); Palestína, 1. stol. př. Kr., římsko-helénistické.

Osovost a symetrie v jednotlivém i skupinovém areálu.

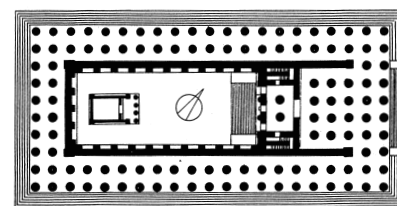
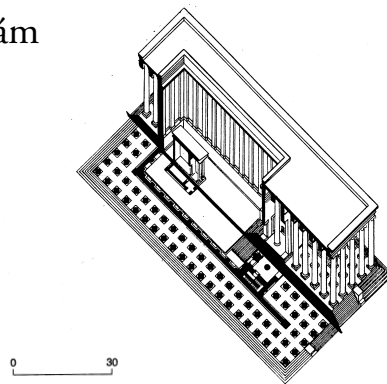
Seskupení sloupů do dlouhých řad jako ohraničení prostoru: Pergamon, Palestína.

Monumentální venkovní schodiště: Kos, Palestína.

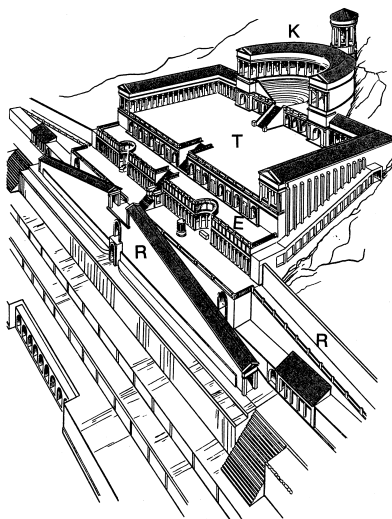
Divadlo



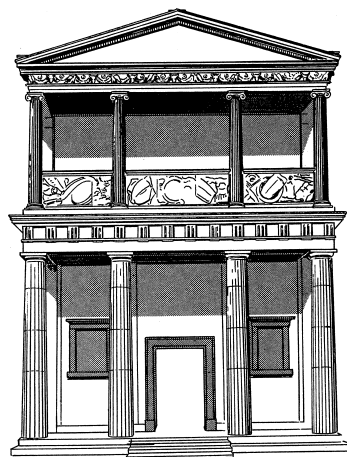
Kultovní místo. Velký chrám



Didyma, mladší Apollonův chrám, kolem 300 př. Kr. – 4. stol. po Kr., Dafnis a Paiónios z Efesu. Věštitna. Iónský dipteros 10/21, 118 x 67 m, sloupy vysoké 19,7 m, sloupy a cella tvoří přisnou síť. V seku (sekos je v nápisech nazýván adyton) v hlouběji posazené hypetrální (z řeckého hypaitros = pod širým nebem, bez střechy) celle v podobě nádvoří je malý kultovní chrám (naikos) nad posvátným pramenem, venkovní schodiště vedoucí do „síně dvou sloupů“, E brána zjevení pro kněze věštitny vyvýšená nad 3 jitra hlubokým, pětিলodním pronaem, bez štítu.

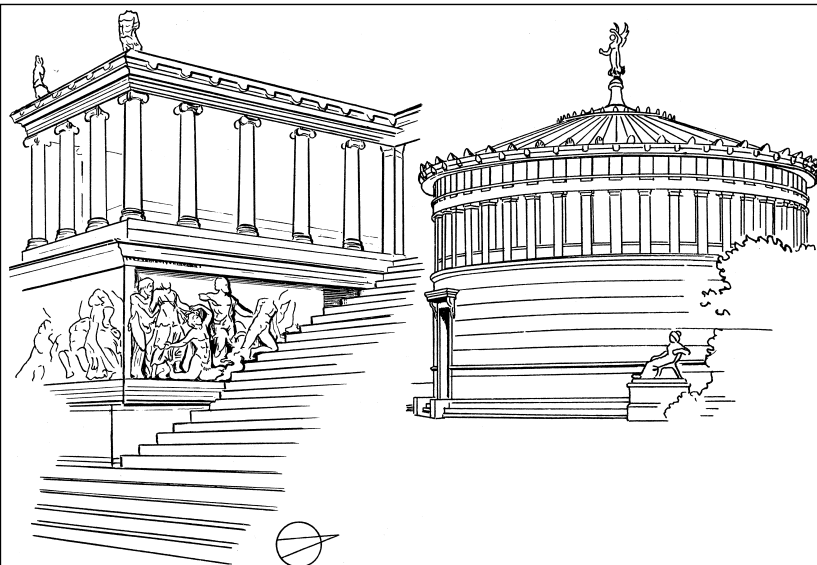
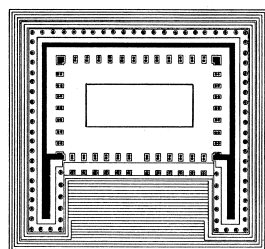


Patrová stavba



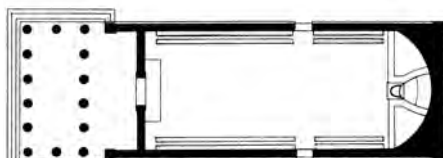
- Vlevo: Palestína (Praeneste)/ Latium, Itálie, svatyně bohyně Fortuny Primigenie, 1. stol. př. Kr., losová věštitna s právem azylu. Přísná symetrie, venkovní schodiště a R rampy vedou přes E terasu s exedrami a horní T terasu obklopenou 3 sloupovými halami ke K kultovnímu divadlu s konkávní sloupovou halou, za ní kruhový chrám, slavná mozaika zobrazující Nil.

- Vpravo: Pergamon, propyleje Athénina chrámu, 1. pol. 2. stol. př. Kr., dvoupatrové, dolo dórský, nahoře iónský řád.



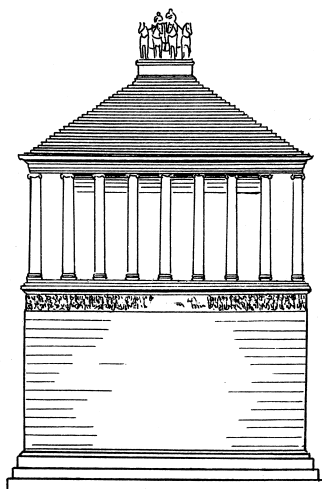
0 20

Pergamon, Diův oltář, 166–156 př. Kr. Iónská sloupová hala ve tvaru písmene U na podnoží s venkovním schodištěm a peristylem, přechody z architektonické plastiky do architektury („barokní“): po schodech nahoru se vine had, jeden bojovník klečí na schodu.



0 10

Samothrake, kultovní stavby pro obřady mystérií. Nahoře: Arsinoeion, 289–281 př. Kr., průměr podnože se schodištěm 19 m, dřevěné kruhové lavice kolem oltářního stolu, obklopující zeď s galeriemi: zvnějšku dórské pilastry, uvnitř iónské polosloupky. – Dole: Hieron, 3. nebo 2. stol. př. Kr., síň s apsidou s dřevěným kazetovým stropem, kultovní ohniště, postranní mramorové lavice.



Halikarnassos/Kárie, předhelénistická hrobka pro satrapu Mausóla („mausóleion“), kolem 350 př. Kr. Podle Plinia: 33 × 39 m, výška 42 m. Na podstavci s reliéfy iónská hala 9/11 s cellou, stupňovitá střecha se čtyřspřezím.



Petra/Zajordánsko, skalní hrob Chaznat al-fir'aun, doba kolem Kristova narození, do skály vytesané dvoupatrové helénisticko-barokní průčelí s roztrženým frontonem a kruhovým chrámkem uprostřed, 6 vnitřních prostor.

Oltář

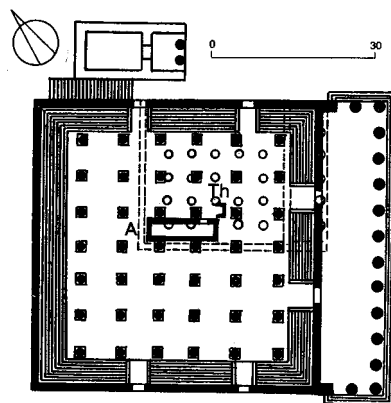
Oltář jako ústřední místo obětování se v závislosti na kultu a místních okolnostech vyvinul do různých tvarů, ale vždy tvoří nějaké vyvýšené místo. Řekové a Římané budovali oltáře na posvátných místech, která se nacházejí také na ulicích a náměstích, v hájích, u hrobů nebo na hranicích dobytého území. Zpravidla jsou otočeny směrem k východu. Příslušný chrám leží ve stejné ose, takže zobrazené božstvo shlíží při otevřených dveřích chrámu na oběť.

- Zápální oltář (Olympia, slavnostní náměstí).
- Dórský oltář z jednoho kusu, složení: krepis, podesta, obětní stůl, ochranná zeď proti větru (Paestum, Athénin chrám).
- Od archaického období monumentální oltářní budovy (Samos, oltář Rhoikos; Efesos, oltář Artemidina chrámu; později Pergamon*: Tenos; Magnesia; Priene; Kos; Řím, Ara Pacis).

Náhrobek

Kultovní stavba pro obřady mystérií

Zatímco při chrámové bohoslužbě zůstal lid mimo budovu, museli mít účastníci obřadu mystérií místo uvnitř kultovní stavby. Rozvíjely se různé typy staveb (Samothrake*, Eleusis*).



Eleusis, telesterion (místo zasvěcení), síň pro obřady mystérií. Stav z doby římského císařství, po roce 170 po Kr., na základě Iktinova plánu, kolem 440 př. Kr., předcházející stavba kimonu nedokončena, A anakteron, Th trůn.

Cárkované: Peisistratovo telesterion, 6. stol. př. Kr.

Města založená v helénistickém období a helenizovaná města

— — Říše Alexandra Velikého

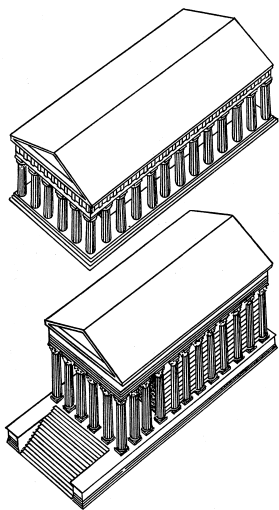
0 200 km





Římská antika

Etruské vzory
Adaptace řecké a maloasijské kultury



Srovnání řeckého a římského chrámového schématu. Nahoře: řecký → peripteros na trojstupňovém stylobatu, Atény, Hefaisteion, 5. stol. př. Kr. – Dole: římský → pseudoperipteros na soklu (podiu) s venkovním schodištěm v průčelí mezi postranními zdilkami, Nîmes, Maison carrée, konec 1. stol. př. Kr.



Řím, Forum Romanum (rekonstrukce).

Vznik římské architektury z etruských a řeckých vzorů je nepřehlédnutelný. První Jupiterův chrám na Kapitolu (33*) je postaven na etruských základech. Jeho orientace je určující pro všechny římské sakrální stavby. Kruhové stavby z doby císařství od Augustova mauzolea (stavba byla započata 28 př. Kr.) až po „Andělský hrad“, Hadriánovo mauzoleum (dokončeno 139 po Kr., obě 35*) navazují na etruskou tradici, a dokonce i Kapitolská vlčice je vlastně etruskou plastikou.

Počínaje rokem 200 př. Kr. začal Řím rozšiřovat své panství na Řecko a Malou Asii. Vítězové horlivě přejímali to, co jim nabízela řecká kultura: písmo (přes Etrusky nebo přímo od italských Řeků archaického období), božský panteon (od Řeků jsou převzati Herkules, Apollo, Aeskulap, Bona Dea, Sol, Luna). Loupili ve svatyních umělecká díla, dávali zhotovovat mramorové kopie řeckých plastik. Architektu chrámu Jupitera Statora a Junony Reginy z roku 146 př. Kr. (Hermodoros ze Salaminu) a dokonce také ještě Trajánova fora z roku 111 po Kr. a Pantheonu z let 120–125 po Kr. byli Řekové. Dvě poslední díla pocházejí od Apollodóra a jsou postavena v římském stylu.

V Římě nikdy nekopírovali žádný řecký chrám. Řecké sloupové řady byly sice modifikovaně převzaty (32*), Koloseum (36*) a jiné stavby členěny v chronologické posloupnosti patra arkád. Stavitelé se však vždy podřizují římskému architektonickému myšlení, které se zaměřuje na praktické cíle, na reprezentativní funkci a na monumentalizaci historických událostí (Řím, reliéfy na oltáři Míru – Ara Pacis Augustae, 13 př. Kr., na Titově vítězném oblouku, po 81 po Kr., na Trajánově sloupu, 113 po. Kr.).

Za Augustovy vlády (31 př. Kr. – 14 po Kr.) vplynulo řecké a helénistické umění s konečnou platností do římského umění.

Řeckou architekturu charakterizoval tektonický princip harmonie stojících (nosných) a ležících (nesených) stavebních částí. Nejdůležitějším architektonickým prvkem byl sloup.

V římské architektuře dostala přednost zeď jako ohraničení prostoru. Rozdíl mezi řeckým způsobem stavby zaměřeným navenek a římským stavitelstvím soustředěným na interiér nejzřetelněji charakterizuje:

- protiklad řeckého kruhového chrámu, např. Parthenonu (10*) a římského Pantheonu (34*),
- typicky římská bazilika (42n.*, 348n.*), „která svými vnitřními kolonádami připomíná chrám obrácený dovnitř“ (Pevsner).

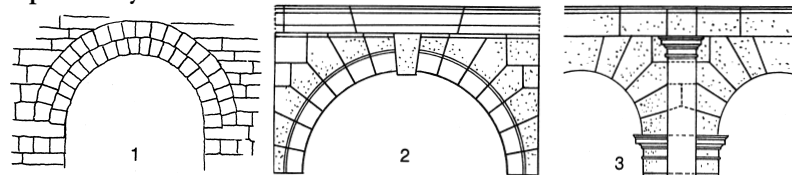
Funkce a dekorace stavebních prvků se od 1. stol. př. Kr. oddělují: sloup se stává často pouze dekorativním prostředkem (Řím, Forum Nervae, kolem 100 po Kr., 349, 28*);

- v podobě představeného polosloupu, což je helénistická novinka, se dělí se zdí o opěrnou funkci, jak je to zřetelně patrné u pseudoperipteru (Nîmes, Maison carrée, 33*);
- přednostně jsou využívány ozdobné sloupové řady (korintský a kompozitní řád), velmi bohaté ornamenty (kladív, sloupová patka, 32*);
- neušlechtilé lité zdivo na stěnách, klenbách, kupolích je obkládáno kamennými kvádry nebo mramorem nebo potaženo štukem.

Důležitými konstrukčními a reprezentativními prostředky jsou oblouk, klenba (oba prvky známy již od raně helénistického období), kupole (od 2. stol. př. Kr.), četné nové techniky zdění (→ zdivo*), symetrie a osovost, oba rysy v helénistické tradici, a orientovaná stavba, a to u mostů, → akvaduktů*, galerií (Řím, Trajánova tržnice, 347*), → triumfálních oblouků*, → term*, divadel a amfiteátrů (36*).

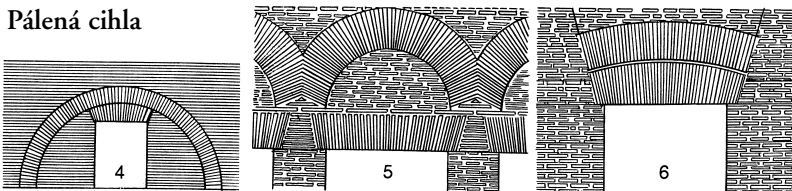
O profánních stavbách viz též 292n.*, 340*, 344nn.*, 393.

Opracovaný kámen



1 Ferentinum, etruský oblouk. Zdvojený půlkruhový oblouk z klenáků rozkládá tlak. – 2 Řím, vítězný oblouk Septimia Severa, 203 po Kr., zdůrazněný závěrečný klenák, klenáky provázány do vazby zdi. – 3 Řím, Koloseum, 70–80 po Kr., klenáky nad vyloženými profilovanými patkami, rozdělení polí pilastry (podle J. Durma).

Pálená cihla



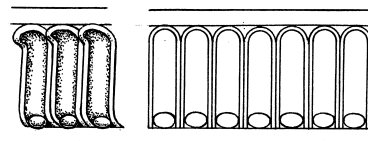
4 Řím, Koloseum, 70–80 po Kr., půlkruhový vylehčovací oblouk nad přímým překladem (přímým záklenkem). – 5, 6 Řím, Maxentiova bazilika, 306–312 po Kr. 5. Vylehčovací oblouk nad přímým záklenkem, 6 Přímý překlad pod segmentovým obloukem (podle J. Durma).



Římská vlnovka.

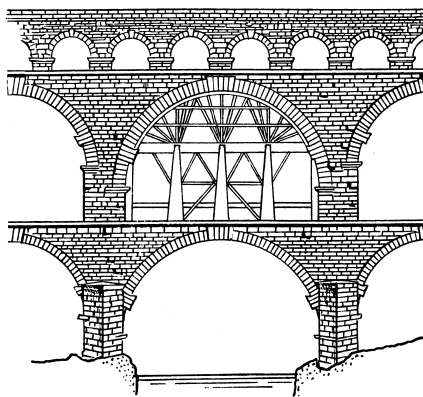


Bucraniový vlys.



Vlys s kanelurami, s ornamentem jazykovitých listů na geisonu v římsko-korintském řádu (srov. Höchst, 64*).

Obloukové konstrukce



Nîmes, Pont-du-Gard, 1. stol. po Kr., prostřední část (v celku → akvadukt*), opracované kvádry bez malty, krakorce pro oporu skruží – ramenátů (pokud o rekonstrukci v prostřední patře) nebyly osekány.

Římsko-dórský a toskánský řád

Římsko-dórský řád modifikuje řecký dórský vzor – doplněním sloupové patky a – prstence pod echinem.

Podobný je toskánský = etruský řád:

- dřík sloupu často bez kanelur, ale s patkou,
- prstenec často s astragalem (perlovcem) a
- echinus s iónským kymatem (vejcovcem),
- nástavec abaku v podobě simy,
- architráv je ploší než v řeckém dórském řádu,
- nárožní triglyfy nad osou sloupu,
- metopy s rozetami, emblémy nebo bukranii (č. j. bukranon) = býčí lebky znázorňující obětovaná zvířata (31'),
- mutuli bývají nahrazeny zubořezem.

Římsko-iónský řád

Hlavní odlišnosti od řeckého vzoru:

- kanalis mezi volutami není konkávní,
- plochý architráv,
- bohatší členění kladi,
- hojně používání ornamentů.

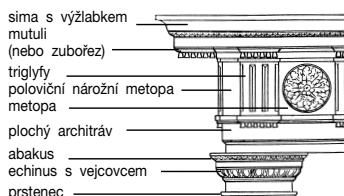
Římsko-korintský řád

Byl vyvinut z řeckého vzoru v duchu římského sklonu k nádhře, velmi bohatě zdoben a přednostně používán.

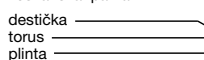
- Patka: napodobená podle atického nebo asijsko-iónského typu,
- dřík sloupu: kanelován jako u řecko-korintského řádu, ale také ve spodní třetině žlábků s výplněmi = hůlkami (pišťalami), nebo hladký, nebo s plastickými ornamenty,
- hlavice: kalathos = kalich z 2 × 8 ve 2 řadách nebo z 3 × 8 střídavě postavených → akantových listů,
- za nimi z listových puků (cauliculus, -i) do rohů a do každého vtaženého středu pohledové plochy vyrůstá 8 párů volut připomínajících úponky. Řecký typ: jen nárožní voluty, římský typ: všechny voluty nesou:
- abakus, pod nímž nebo v jeho středu vždy jeden květ,
- korunní římsa nesena konzolami ve tvaru volut, kazetový pohled římsy (→ rozeta').

Kompozitní hlavice

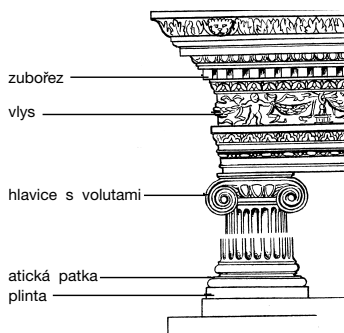
- Kalathos dvouradý, kombinovaný se 4 páry volut iónského typu, které však většinou nepropojuje kanalis.
- Astragal (občās) a vejcovce pod echinem.



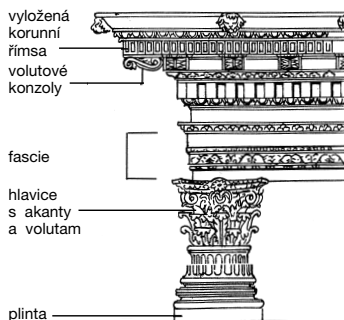
Toskánská patka:



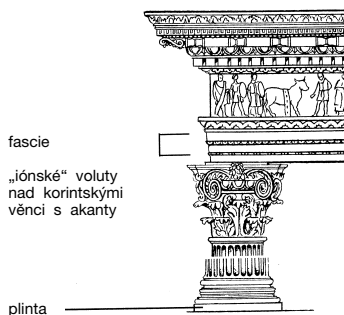
Toskánský řád. Albano, 1. stol. př. Kr.



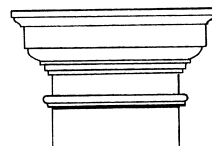
Římsko-iónský řád. Řím, tzv. chrám Fortuny virilis, 1. stol. př. Kr.



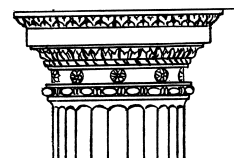
Římsko-korintský řád. Řím, chrám Kastora a Polluxe, rok 6 po Kr.



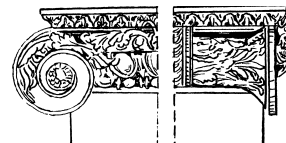
Kompozitní řád. Řím, Titův oblouk, rok 81 po Kr.



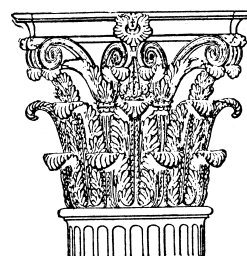
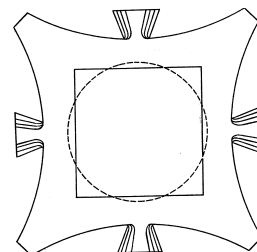
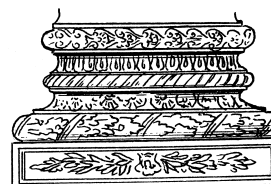
Toskánský = tuskánský řád, bez ozdob, bez kanelur, Řím.



Římsko-dórský řád, bohatě zdobený, prstenec s astragalem, Řím.



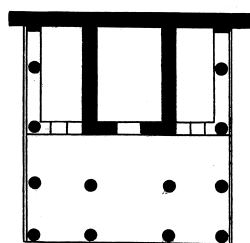
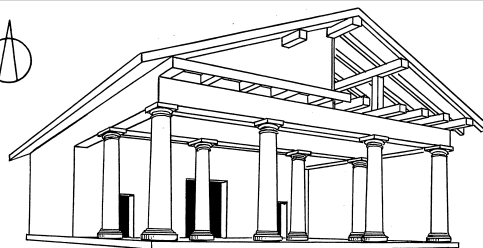
bohatě zdobená hlavice s volutami



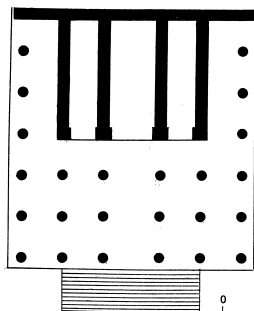
římsko-korintský sloup s bohatě zdobenou patkou

Obdélný chrám

Pouze jediný chrám Římanů, a to chrám Romy a Venuše*, postavený za císaře Hadriána, odráží vnější podobu řecké neorientované stavby s kruhovou halou a několikastupňovým soklem kolem celé stavby. Avšak v interiéru na sebe – zcela nerecky – narážejí dvě apsidy svými zadními částmi. Ačkoliv jsou si Římané vědomi významu řecké architektury jako vzoru a její stopy lze najít i na římské půdě, přesto nikde v římském stavitelství nedochází ke kopírování řeckých vzorů. Za celou chrámu není nikdy zadní síň odpovídající předsíni. Římský chrám je jednoznačně osově souměrný. Před chrámem stoupá venkovní schodiště lemované postranními zídками, které vede na pódium se sloupovou předsíní. Za ní se nachází cella otevřená pouze směrem dopředu. Jen zřídka bývá obklopena ze všech stran sloupovým řádem (peripteros). Zpravidla jsou její stěny rozčleněny polosloupky (pseudoperipteros). V interiéru je plochý strop nebo valená klenba, předsunuté sloupky nejsou klenební pásy. Zadní strany chrámů jsou většinou bezvýznamné, protože nejsou pohledové (srov. 30*).



Etruský chrám, spekulativní rekonstrukce podle Vitruvia od Borrmanna a Wieganda. S pódium nebo bez pódia, stavba dřevěná nebo kamenná, dřevěná střecha, proto široce rozestoupené sloupky v hluboké předsíni. Cella se 3 prostorami (analogicky ke kultu tří bohů) v zadní polovině chrámu, bez zadní síně, ale občas oddělená pokladnice. – Řecké vlivy prozrazuje zvláště „toskánský“ sloup, avšak s plintou a prstencem, triglyfy, bohatá výzdoba střechy z terakoty (→ keramika). – Vliv na Řím: zdůrazněné průčelí, pódium, toskánský řád (32*). Půdorys etruského chrámu Junony Curitis (Civita Castellana) je téměř identický s římským Jupiterovým chrámem*.

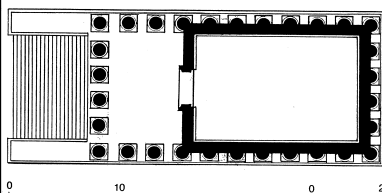


0 20

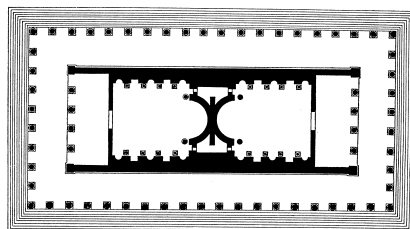


Řím, Jupiterův chrám na Kapitolu: S řeckými sloupky, ale podle etruského vzoru s venkovním schodištěm a pódium, trojdielná cella pro Jupitera, Junonu a Minervu, dokončen 509 př. Kr., obnoven v 1. stol.

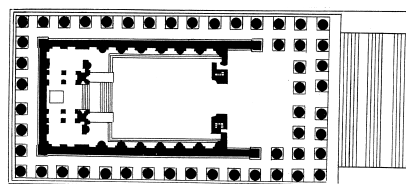
Efesos, Hadriánův chrám, 2. stol. po Kr., restaurován ve 4. stol., „syrský architráv“ s obloukem uprostřed, významné reliéfy v předsíni, mj. křesťanská rodina císaře Theodosia vedle pohanské Artemidy!



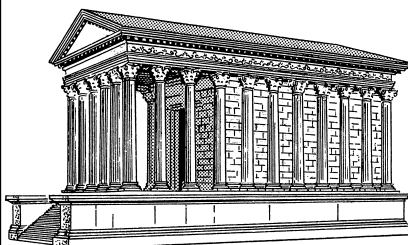
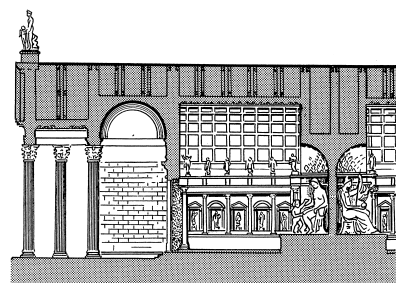
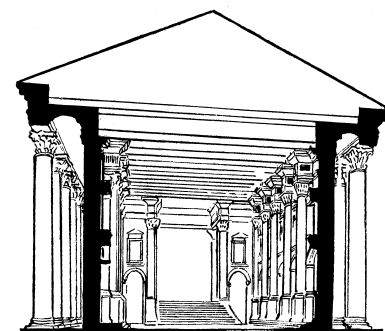
0 10 0 20



Vpravo: Řím, chrám Romy a Venuše, zač. za Hadriána 121 po Kr., po r. 138 dokončil Antonius Pius, pseudodipteros, cella rozdělena 2 apsidami. Dole: část řezu.



0 40

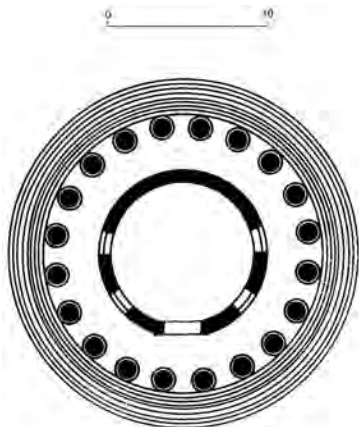
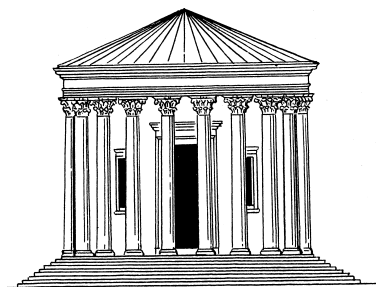


Nîmes/jižní Francie, tzv. Maison carrée, 19–13 př. Kr., zasvěcen Augustovým adoptivním synům Gaiovi a Luciovi. Klasický korintský pseudoperipteros (6/11), tj. ochoz a sloupová řada kolem chrámu jsou zredukovány na polosloupky zapuštěné do zdi celly, předsíň má hloubku tří polí, pódium 31,8 × 14,9 m, výška 2,8 m, dvacetistupňové venkovní schodiště lemované postranními zídками. Motiv polosloupky se objevuje poprvé kolem 480 př. Kr. na Diově chrámu v Agrigentu (fec. Akragas), 18*.

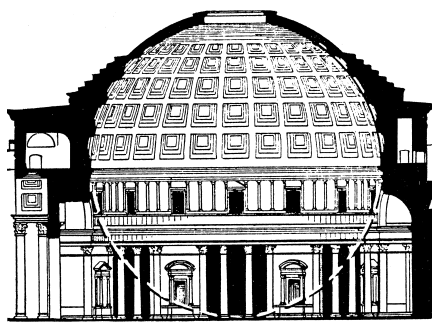
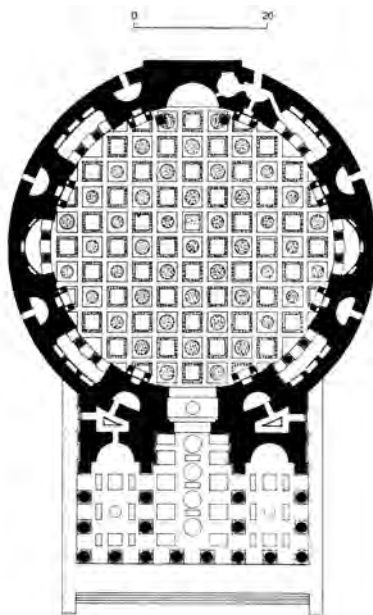
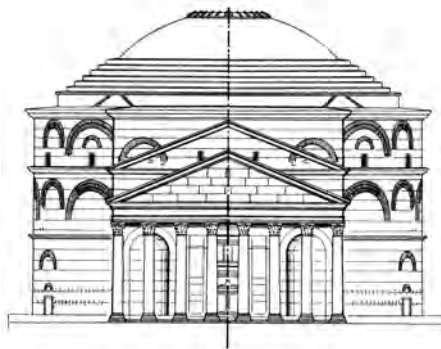
Baalbek, tzv. Bakchův chrám, 2. stol. Korintský peripteros s dvěma řadami sloupů v průčelí, v interiéru přízední sloupky pod otevřeným dřevěným krovem, vnitřní stěny členěny 2 patry se slepými okny.

Kruhový chrám

Také některé kruhové chrámy si v Římě zachovávají většinou zvláštní přístup po venkovním schodišti před portálem. Zpravidla jsou obklopeny sloupovým ochozem.

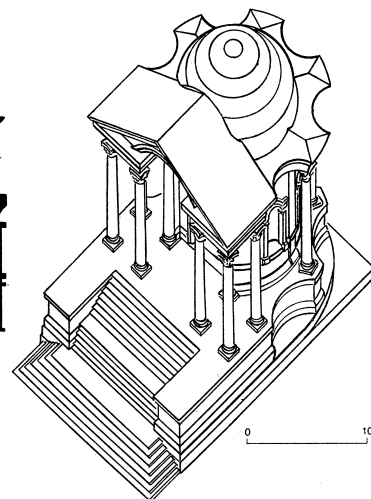
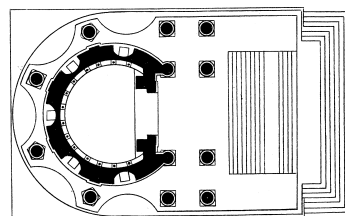


Řím, kruhový chrám u Tiberu, tzv. Vestin chrám, konec 2. stol. Cella obklopená 20 korintskými sloupy, hlavice nasazeny teprve později: jejich průměr neodpovídá průměru sloupových dřívů.

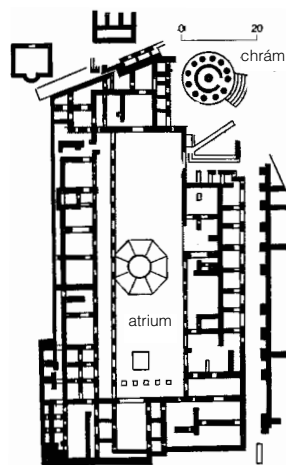


Vlevo: Řím, Pantheon, zač. 118 po Kr. za Hadriána. Interiér: Průměr = výška = 43,6 m. Jediným zdrojem světla je otvor v kupoli (průměr 9 m). Rafinovaná statika: četné vylehčovací oblouky ve zdivu a převýšená vnější zeď podírají kupoli, která tvoří uvnitř přesnou polokouli. Dvouplášťová zděná válcová stavba.

Vpravo: Řím, dům a chrám vestálky na Foru Romanu, poslední obnova po požáru v roce 191 po Kr.

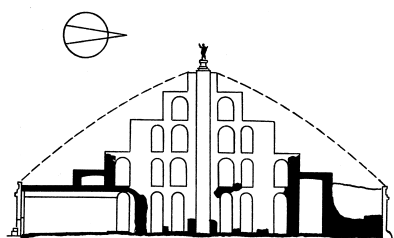
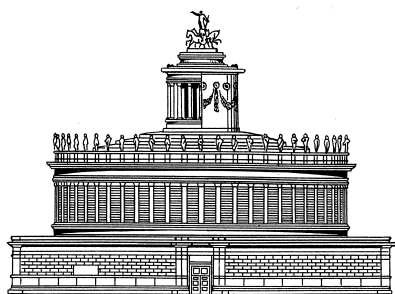


Baalbek/Sýrie, kruhový chrám, 250 po Kr. Pozdně římsky barokně rozevlátý, na vysokém pódiu za pravouhloú předsíní, venkovní schodiště s postranními zídkami.



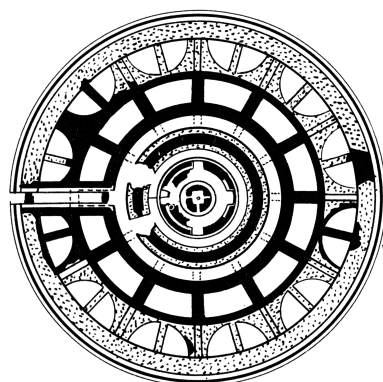
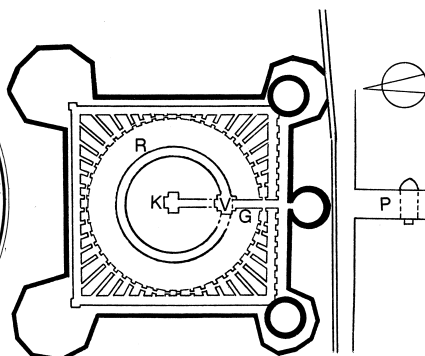
Pohřební stavby

Pohřební stavby jsou různorodé budovy na kruhové nebo čtvercové podnoži. Zvláštností jsou podzemní Augustovo mauzoleum* a skalní hrobby Nabatejců v Petře v Zajordánsku (27*). Kruhový tvar je etruského původu, ale zpravidla se nepohřbívalo v uzavíratelném podzemním systému komor jako v Etrurii, ale urna stála uprostřed kruhové stavby, k níž byl přístup z přízemí.



Řím, Hadriánovo mauzoleum (Andělský hrad), dokončeno 139 po Kr. Rekonstrukce s uzavřenou, resp. otevřenou válcovou nástavbou s Hadriánovým čtyřspřežím na vrcholu.

0 40

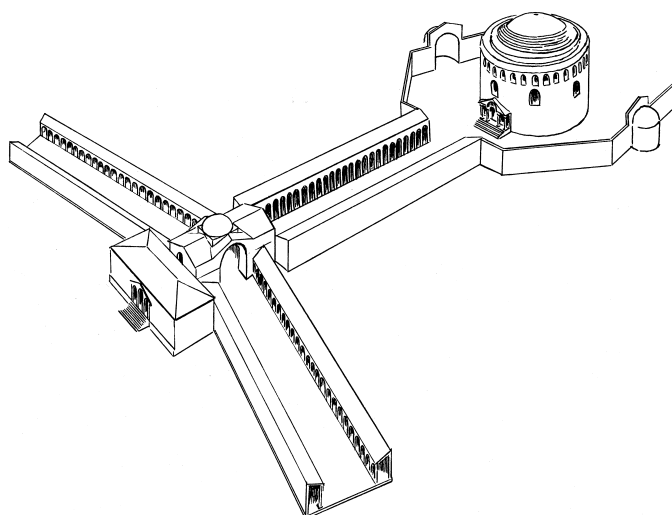


Řím, Augustovo mauzoleum, zač. 28 př. Kr. Válcovitě vyzděný tumulus ze soustředně odstupňovaných zdí pod kuželovitou mohylou.

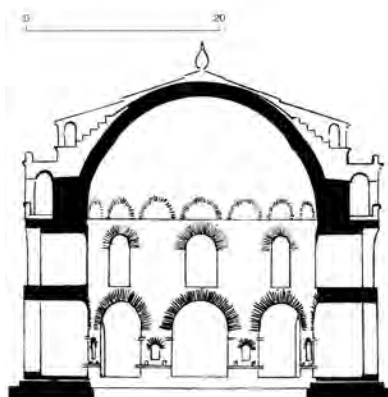
Řím, Hadriánovo mauzoleum, půdorys: P Pons aelius (Andělský most), G chodba, V vestibul, R kruhová chodba, K hrob.



St-Rémy/jižní Francie, kenotaf Juliů, konec 1. stol. př. Kr. Na podstavci bez pohřební komory, ozdobeném reliéfy, se zvedá čtyřsloupová nástavba (tetrapylon) a na ní monopteros s 10 sloupy.



Soluň (Thessalonike)/Řecko, Galeriov oblouk a mauzoleum, po 300 po Kr. Pravoúhlé sklenuté niky ve 2 patrech osamocené stojící válcové stavby o průměru 6,3 m, kupole v dolní části plošší a v těchto místech (později) ozdobená mozaikami, v 5. stol. křesťansko-byzantský kostel. – Vpravo: Průřez mauzoleem.



Divadlo

Řecko

Rané období: dřevěná tribuna, později kotlina se svahem se stoupajícími sedadly (= theatron, koilon, lat. cavea). Hrací plocha (orchestra) ve tvaru lichoběžníku nebo půlkruhu s postranním chrámem a oltářem uprostřed nebo později po straně (thorikos*). Klasická forma se vyvinula od roku 420 v Aténách a rozšířila se po řeckém světě.

K divadlu v Epidauru*:

- 1 starší koilon se 12 segmenty (kerkides) dvacetidílného kruhu,
- 2 mladší koilon se segmenty čtyřicetidílného kruhu,
- 3 okružní ulička v hledišti (diazoma) a schodiště,
- 4 kruhová hrací plocha (orchestra),
- 5 iónská sloupová hala (proskenion) a
- 6 postranní rizality (paraskenia) před
- 7 dvoupatrovou jevištní budovou (skéne) s dveřmi pro výstupy herců,
- 8 postranní vchody (parodoi) pro diváky,
- 9 rampa na střešinu nad sloupovou halou,
- 10 opěrná zeď.

Rané helénistické divadlo 26*

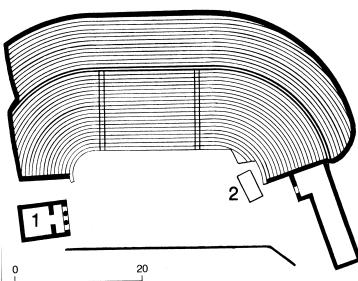
Řím

Zpočátku dřevěná budova s (půlkruhovým) hledištěm (cavea) nebo bez hlediště. 55–52 př. Kr. kamenná budova na Martově poli podle řeckého vzoru, o 40 let později Marcellovo divadlo (→ divadlo*) jako vzor pro celou říši: není již zasazeno do přírody, ale představuje samostatnou městskou budovu s vyzděnými řadami sedadel, která jsou přístupná po schodišti z četných vchodů ve vnější zdi. Vedle toho také ještě existují – často přestavěná řecká – divadla v přírodním svahu.

K Vitruviově schématu*:

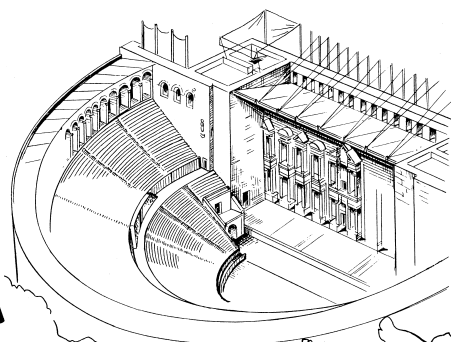
- 1 segmenty cavey, která tvoří přesný obezděný půlkruh,
 - 2 schodiště,
 - 3 ulička v hledišti (praecinct),
 - 4 horní sloupová hala jako přístupová cesta do hlediště a zároveň jako vertikální zatížení posilující opěrnou funkci vnější zdi,
 - 5 půlkruhová orchestra (s čestnými místy, nikoli jako jevištní plocha), vepsaný poloviční dvanáctiúhelník přesně určuje směr 5 výstupů po schodech ke
 - 6 dveřím,
 - 7 jevištní stěny (scenae frons) s pohledovou architekturou za
 - 8 jevištěm (proscenium) s postranními
 - 9 otáčivými kulisami (periakty).
- Stožáry s napínacími lany nesly plachtu proti slunci, příp. jako zvukovou clonu nad jevištěm (Aspendos*).

Řecko

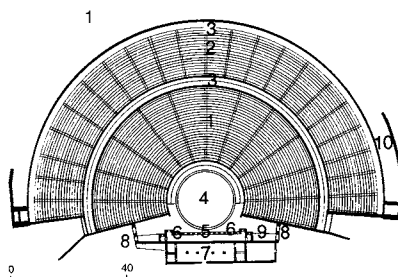


Thorikos, Attika, 1 Apollónův chrám, 2 oltář.

Řím



Aspendos, 2. stol. po Kr.



Epidauros, 3. stol. př. Kr.

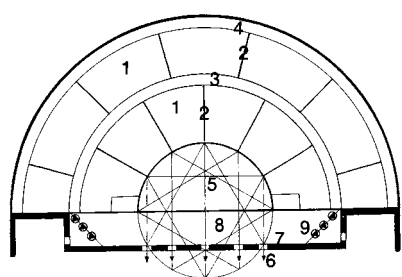
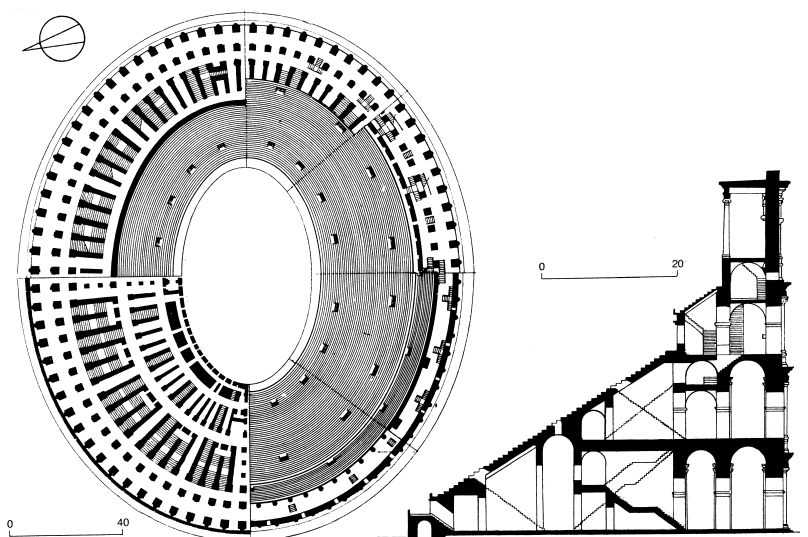


Schéma podle Vitruvia.



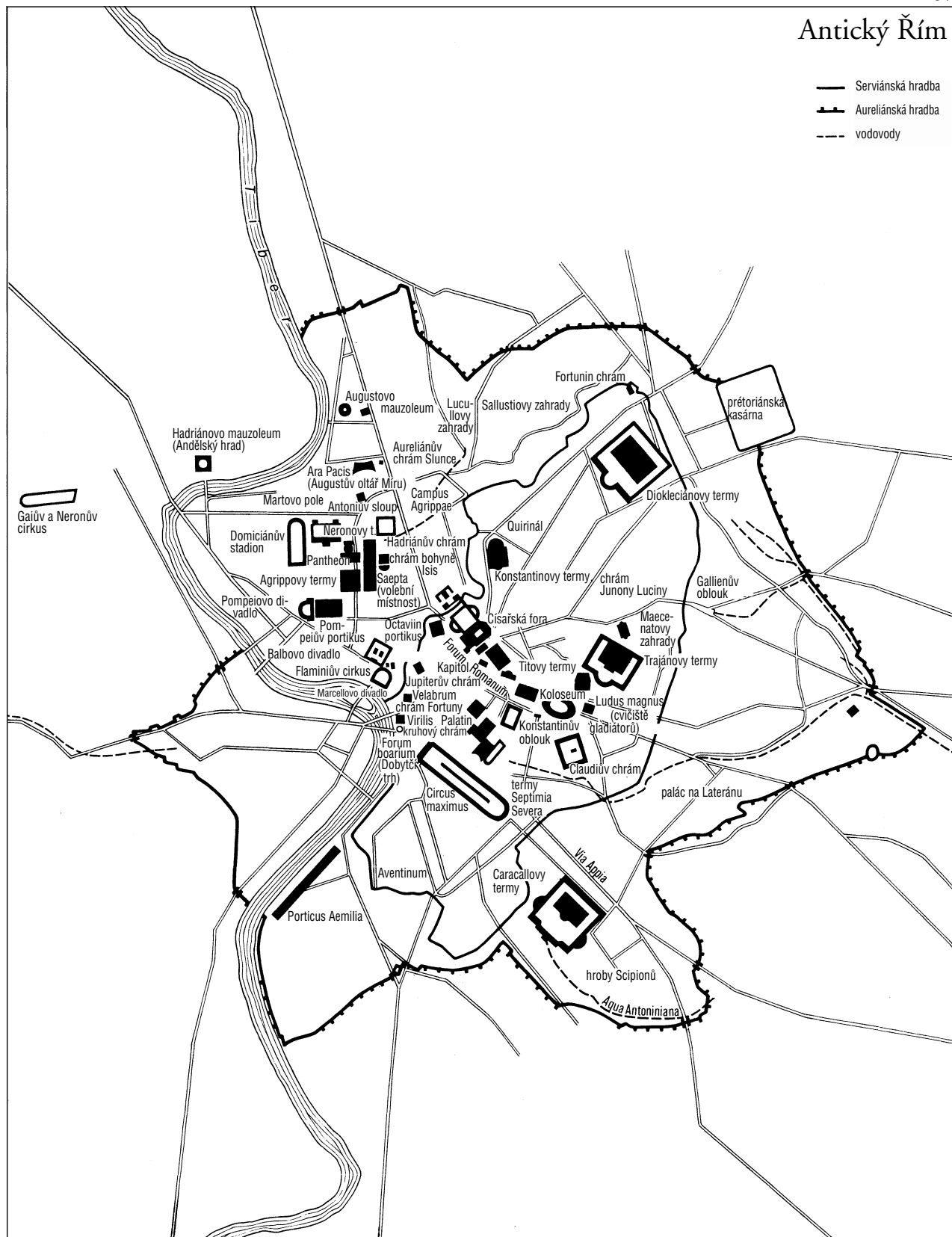
Řím, flaviovský amfiteátr (Koloseum), 70–80 po Kr., eliptická aréna pro zápasy gladiátorů, 187 × 155 m, výška 51 m. Vzor pro všechny pozdější arény (Verona, Pozzuoli, Arles, Nîmes, El-Džem atd.). Pod hrací plochou chodby, schodiště, klece, výtahy a zbrojnice pro organizaci her. Pod caveou 7 kruhů pilířových arkád s klenbami, zčásti několikapatrových, 80 radiálních zdí spojených klenbami jako opěra proti posuvu řad sedadel, systém schodišť umožňující divákům rychle opustit arénu. Pilíře spodních 3 vnějších arkád mají (zdola nahoru) znaky dórského, iónského a korintského sloupového řádu.

Amfiteátr

viz též → divadlo*

Antický Řím

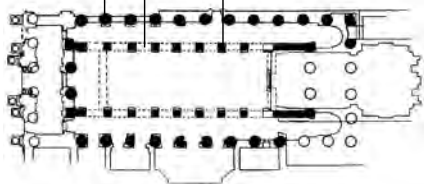
- Serviánská hradba
- Aureliánská hradba
- - - vodovody



ještě viditelné sloupy Athénina chrámu v severní stěně

čárkované: obloučkové arkády a prampouchy vyříznuté ze stěn původní celly

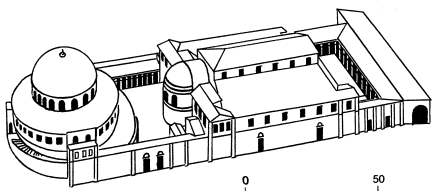
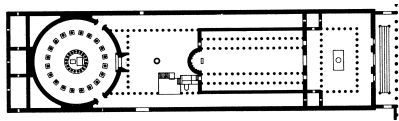
části stěn celly, které zůstaly stát jako pilíře dělicí zdi



Vicelodní křesťanská sakrální stavba – přestavěný peripteros.

Syrakusy/Sicílie, dóm, 1728. Přestavba Athénina chrámu, 7. stol. př. Kr., na křesťanskou baziliku „prostředím“ zavřených a otevřených stěn.

Rané křesťanství a byzantská architektura



Jeruzalém, chrám Božího hrobu, zač. roku 326, Konstantin. Tato kruhová stavba zůstává vedle konstantinovského oktogonu chrámu Božího narození v Betlémě (43*) až do vrcholného středověku vzorem pro četné centrální stavby. – Zleva doprava: rotunda Božího hrobu s dvoupatrovým ochozem a trojpatrovou centrální stavbou s kupolí, nádvoří se sloupovou galerií, pětিলodní bazilika, atrium.



Ravenna, S. Apollinare Nuovo, kolem roku 500.

Rozpad obrovské Říše římské mohl být ve 3. století zastaven jen pomocí vojsk podmaněných národů. Moc a právní požadavky se proto stále více přesouvaly do provincií. Caracalla musel roku 212 po Kr. zaručit všem svobodným obyvatelům říše občanské právo, Severus Alexander musel udělit pohraničním vojenským jednotkám dědičná léna. Dokonce ani nejvýznamnější císaři 2. a 3. století nepocházeli již z Říma, nýbrž z provincií (Traján, Hadrián, Antoninus Pius, Dioklecián). Synkreticky a zároveň rozkladně působila také nová náboženství, která do Říma pozvolna pronikala rovněž z provincií. V masách chudého obyvatelstva mělo úspěch zvláště křesťanství. Za vlády Diokleciánovy (285–313) zvládaly komplikovaný správní aparát impéria už jen čtyři současně vládnoucí císaři (tetrarchové). Pozice Říma jako hlavního města byla stále více znehodnocována. Konstantin (306–337, od 324 jako jediný vládce), přeložil roku 330 hlavní město do mnohem výhodněji položené Byzance (kterou nazval Konstantinopolis nebo Secunda Roma, od 5. století nese také jméno Roma nova). Ediktem milánským z roku 313 zaručil Konstantin svobodu všem náboženským vyznáním. Křesťanství, které bylo ještě za Diokleciána krvavě pronásledováno, dal Konstantin záhy přednost a vybavil je státními úkoly a právy. Císař však také zasahoval do jeho dogmatických otázek, např. na koncilu v Nicaeji roku 325 se postavil proti arianismu a Athanasiovo učení vyhlásil spolu s koncilem za pravověrné (ortodoxní) vyznání víry. Řím jako hlavní město sice musel ustoupit Konstantinopoli, ale vedle Palestiny, Trevíru a dalších míst zažívá bohatou podporu výstavby sakrální architektury.

Řím: *podélné stavby:* bazilika na Lateránu (dnes S. Giovanni in Laterano), pětিলodní, archivolty, příčná loď, apsida, 130 m dlouhá; kostel sv. Apoštolů (dnes jednolodní kostel S. Sebastiano), pilířová bazilika, trojlodní, bez příčné lodi; bazilika Hierusalem in Sessoriano (dnes S. Croce in Gerusalemme); bazilika sv. Petra ve Vatikánu („starý Sv. Petr“); *centrální stavby:* baptisterium S. Giovanni in Fonte na Lateránu, dvoupatrové sloupový na půdorysu oktagonu kolem nejstarší křtelnice; S. Constanza (46*)

Konstantinopol: první chrám Hagia Sofia, zač. 326.

Palestina: Betlém, chrám Božího narození (43*); Jeruzalém, chrám Božího hrobu (38*).

Trevír: dvojí bazilika, po 324, na půdorysu čtverce 105 × 135 m (110*); Aula nebo Trůnní sál, tzv. bazilika, teprve od 1856 evangelický kostel, hala 73 × 28,5 m, výška 33 m.

Rysy konstantinovských bazilik:

- osový řazení prostorů: atrium – nartex – 3 až 5 lodí – presbyterium,
- vývoj půdorysu ve tvaru písmene T (symbolika lodí a kříže),
- odklon od klenby, ploché strop s kazetováním nebo otevřený krov, čímž se posiluje orientace chrámu,
- architráv nebo archivolty nad sloupy střední lodí,
- zdi většinou méně stabilní z cihel, tufu, zřídka z kvádrů,
- spolia (= znovu použité části dřívějších staveb) z antických budov: sloupy a hlavice, podle potřeby zkráceny nebo prodlouženy, také kladí nad sloupy, později primitivnější napodobeniny antických vzorů nebo zdeformované tvary podle korintského vzoru, sloupy často bez entaze,
- malá okna, většinou nezasklená, se zavěšenou látkou nebo s tenkými, prolamovanými tabulkami z alabastru nebo mramoru = transeny (40*).

Konstantinovi epigoni (337–379) podporují kultem relikvií budování stále přepychovějších svatyní ve městech a zřizování memorií na hřbitovech mimo města. Poustevník Antonín (251–356) stojí na počátku dějin mnišství.

Milán: S. Lorenzo Maggiore (45*), **Řím:** S. Clemente (43*),

Konstantinopol: první chrám Hagia Sofia, vysvěcen 360.

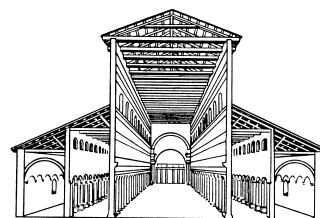
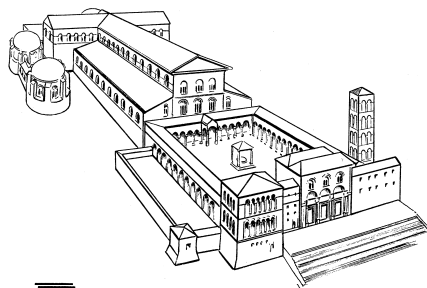
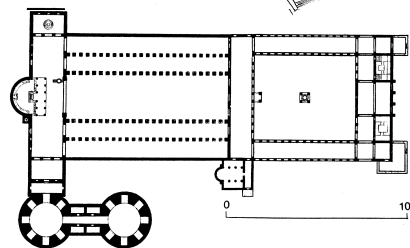
Theodosius I. Veliký (379–395) prohlásil křesťanství za státní náboženství, zakázal pohanské kultury a ovlivnil rozkvet křesťanského umění („theodosijská renesance“). Je posledním vládcem celé říše. V roce 395 došlo k definitivnímu rozdělení impéria mezi Theodosiovy syny: Honorius získal nezdravou západořímskou část, již bylo souzeno zanedlouho podlehnout nájezdům Germánů, Arcadius převzal stále samostatnější Východořímskou čili byzantskou říši (viz mapa s. 52/53).

Řím: S. Paolo fuori le mura*, **Milán:** S. Aquilino, konec 4. stol., **Chiusi:** bazilika, kolem 400, **Spoleto:** S. Salvatore, konec 4. stol. (8. stol.), křížové sklenuté presbyterium.

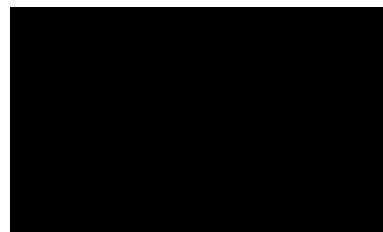
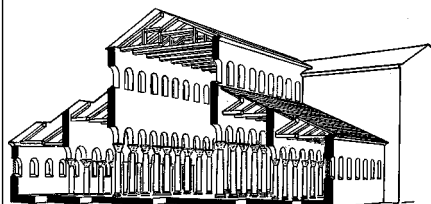
5. století. Zhroucením říšských hranic v roce 404 začal rozpad Západořímské říše. Přesto vznikly v 5. století významné chrámy:

podélné stavby: Titulus Aemiliana (dnes SS. Quattro Coronati), 401–407; Titulus Sabinae (S. Sabina), 422–432; Titulus Apostolorum seu Eudoxiae (S. Pietro in Vincoli), 432–440; S. Maria Maior (S. Maria Maggiore), 430–440; *centrální stavby:* rozšíření baptisteria S. Giovanni in Fonte na Lateránu, 432–440; S. Stephani sul Celio (S. Stefano Rotondo, 45*).

Západořímscí císaři vládli od počátku stěhování národů střídavě v různých rezidencích. Roku 402 přeložil Honorius své sídlo z ohroženého Milána do **Ravenny** chráněné bažinami. Unikl tak vizigótskému Alarichovi, který roku 410 vyplenil Řím a jehož nástupce Athaulf se stál brzy nato do Galie (Tolosanská říše, hlavní město Toulouse). V Ravenně se zvláštním způsobem odráží politická a umělecká ambivalence období stěhování národů (srov. 44*).



Řím, starý Sv. Petr, vysvěcen 326. Postaven na Konstantinův příkaz jako největší křesťanský kostel na místě dnešního chrámu sv. Petra, orientace k západu později napodobena ve Fuldě, Mohuči a jinde, 92 sloupů ve střední lodi = římská spolia, dělicí zeď ohraničující střední loď s architrávem, dělicí zdi mezi bočními loděmi s arkádami. Půdorys kříže převzat později v celém západoevropském prostoru, roku 1506 chrám stržen.



Řím, San Paolo fuori le mura, pětिलodní bazilika s archivolty. Zač. za císaře Konstantina, od roku 386 rozšiřována, znovu vybudována po požáru v roce 1823 podle dřívější podoby, ale pozměněna kazetovým stropem a četnými detaily, např. žula místo kanelovaných mramorových sloupů. Přesto tato pokonstantinovská stavba uchovává – jako jediná v Římě – představu o Konstantinových bazilikách na Lateránu a ve Vatikánu.

Ve všech částech říše se přednostně uplatňuje bazilikální podélná stavba. Avšak v dalším období vznikají převážně v místech podléhajících byzantskému vlivu centrální stavby na křížovém půdorysu s centrální kupolí. Ještě dlouhou dobu zůstala zachována křesťanská kulturní jednota, přestože umění Východořímské říše a oblastí pod jejím vlivem (Ravenna, 44n.*) nabývalo stále samostatnějších, totiž byzantských rysů.

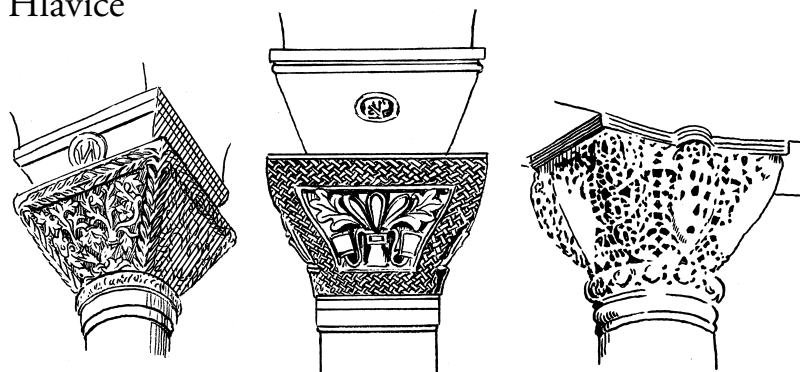
Soluň (= Thessalonike): Demetriova bazilika, zač. 412, 634 rozšířena na pětilodní, empory, příčná loď (44*); bazilika sv. Jiří, centrální stavba, **Sýrie**: Kalb Luzeh, trojlodní pilířová bazilika, dvojvěžové průčelí; Turmanin (49*); El Kalat Siman, konec 5. stol., kolem centrálního oktogonu seskupeny 4 trojlodní baziliky (44*, 49*), **Sýrie** (Eufrat): Kodža Kalessi, kolem 500, kupolová bazilika s emporami, **Egypt** (Libijská poušť): Menapolis, osová skupina sestávající z baptisteria (centrální stavba) a 2 bazilik.

6. století je výlučně spjato se jménem **Justiniána I. Velikého**, který v letech 527–565 vládl ve Východořímské říši. S mimořádnou energií vyhnal Ostrogóty z Itálie, rozdrtil Vandaly v severní Africe a téměř úplně obnovil starou jednotu říše (kromě Británie, Galie a vizigótského Španělska, srov. 57 a mapy 52n.). Jím založené stavby jsou považovány za „poslední vyvrcholení raně křesťanského stavitelství a zároveň jako živná půda stavitelství byzantského“ (Pevsner).

Konstantinopol: chrám sv. Sergia a Bakcha (45*); chrám sv. Apoštolů (47*); Hagia Sofia (47*); Hagia Eirene, zač. 532, kupolová bazilika s emporami, **Řecko**: Filippy, bazilika (před 540); **Malá Asie**: Efesos, bazilika sv. Jana Evangelisty (47*); chrám Bohorodičky, **Itálie**: Grado, dóm, baptisterium a kostel S. Maria delle Grazie; Řím, S. Lorenzo fuori le mura, emporová bazilika, **Istrie**: Poreč, bazilika zal. Eufraziem, **Sýrie**: srov. 49*, **Palestina**, **Egypt**, **severní Afrika**: srov. 49; **Galie**: Vienne, merovejská bazilika (56*).

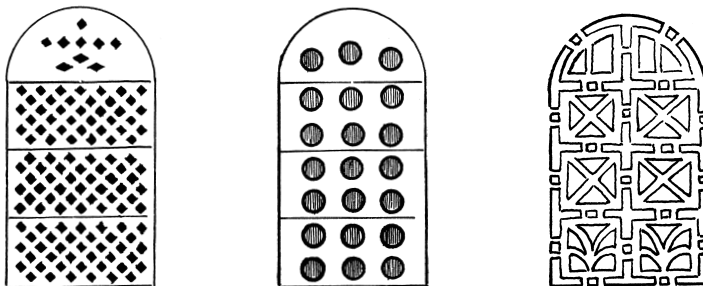
V 7. století dobyli Egypt, Sýrii a severní Mezopotámii Arabové (v letech 640–650). Byzantská říše se zmenšila na polovinu, soustředila se kolem řeckých zemí a byla helenizována. Římsko-latinské a kdysi silné vlivy semitské byly potlačeny. Konstantinopol zchudl a jeho 500 kostelů a 300 klášterů se rozpadlo, 12 z nich se zachovalo jako mešity (srov. 84) → byzantské umění.

Hlavice



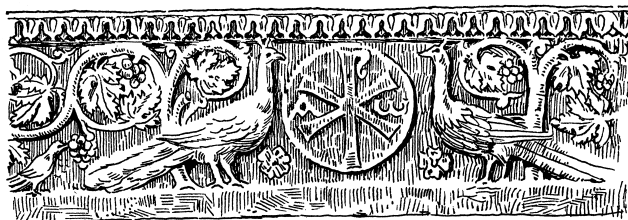
Byzantsko-raně křesťanské košové hlavice. Vlevo a uprostřed: s náběžníkem, Ravenna, 6. stol. Vpravo: Konstantinopol, chrám sv. Sergia a Bakcha, 6. stol.

Okna



Transeny: okenní tabulky z tence vybrušeného, prolamovaného (prořezávaného) alabastru nebo mramoru. Vlevo a uprostřed: Řím. Vpravo: Grado/Istrie.

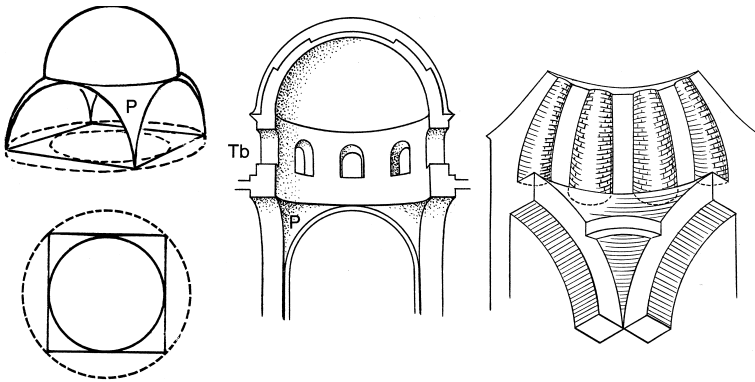
Ornament



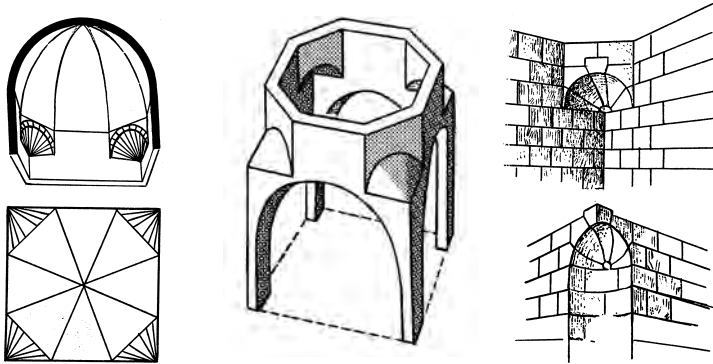
Raně křesťanský ornament z Ravenny, S. Apollinare in Classe, 6. stol.



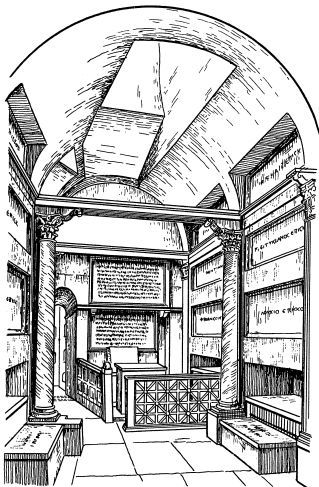
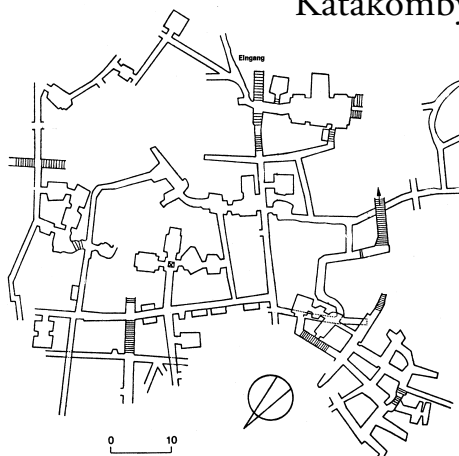
Byzantský ornament z Konstantinopole, Hagia Sofia.



Kupole na pendentivech. Přechod ze čtyřúhelníkového půdorysu ke kruhovému půdorysu kupole zprostředkovávají sférické trojúhelníky = P pendentivy. Uprostřed: Kupole na pendentivech s Tb tamburem (bubnem). – Vpravo: s výztuhami v podobě oblouků a žeber, Konstantinopol, Hagia Sofia.



Vlevo a uprostřed: Kupole na trompech. Čtyřúhelníkovou základnu převádějí 4 poloviční duté kužely v osmiúhelník, na kterém spočívá kruhová kupole nebo (vlevo) osmišlíná klášterní klenba. Vpravo nahore: Koutový tromp. Vpravo dole: nárožní tromp.

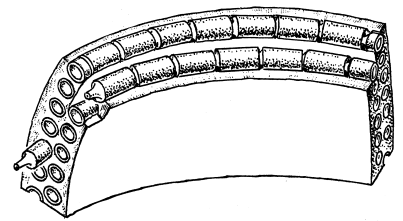


Katakomby

Vlevo: Řím, tzv. papežská hrobka v Kalixtových katakombách, kolem roku 200. „Katakomby“ (katakomba = v prohloubení), nazývány ve starověku „coemeterium“ podle řeckého pojmu: místo odpočinku. Zákonem povolené místo pohřbívání římských křesťanů. Katakomby také u Neapole, Syrakus, Alexandrie, na Maltě. Rozkvět mezi lety 250 až 350. Systémy chodeb ve svazích pahorků nebo pod zemí s hroby ve stěnách (→kolumbárium) a sarkofágy. V Konstantinově době častěji komory výklenkovými hroby, zčásti zaklenutými (= arkosolium). Liturgie výhradně pro bohoslužbu na památku zemřelých. Vpravo: Řím, systém chodeb v katakombách S. Sebastiano.

Kupole na pendentivech → kupole*

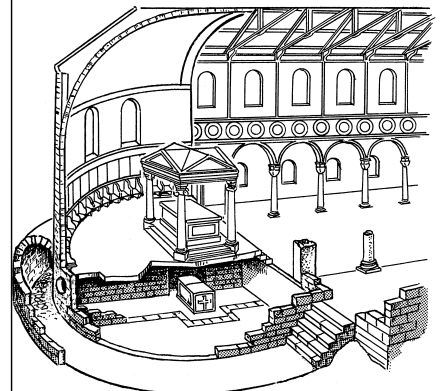
Kupole na trompech Amforová klenba



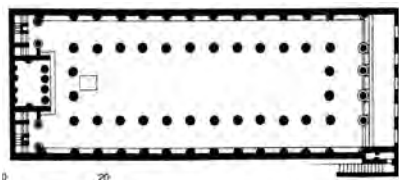
Albenga:
– baptisterium
Ravenna:
– mauzoleum
– Gally Placidie
– baptisterium
Kolín nad Rýnem:
– St. Gereon
– San Vitale
– Ortodoxních

Amforová klenba: hliněné nádoby seřazené spirálovitě v plášti kupole, odlehčují operám.

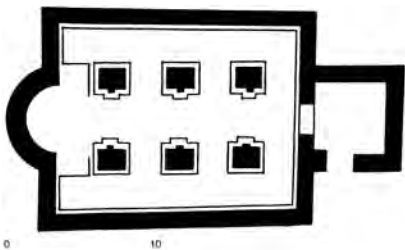
Confessio



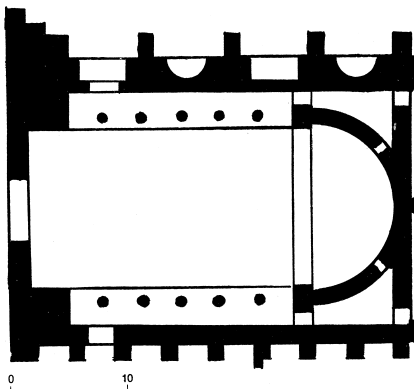
Confessio: Komorovitý hrob svátce pod hlavním oltářem, na který je vidět otvorem ze stoly.



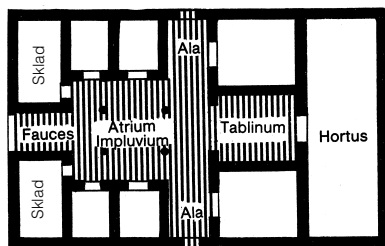
Pompeje, bazilika, kolem roku 80 př. Kr.



Řím, podzemní bazilika před bránou Porta Maggiore, 1. stol. př. Kr.



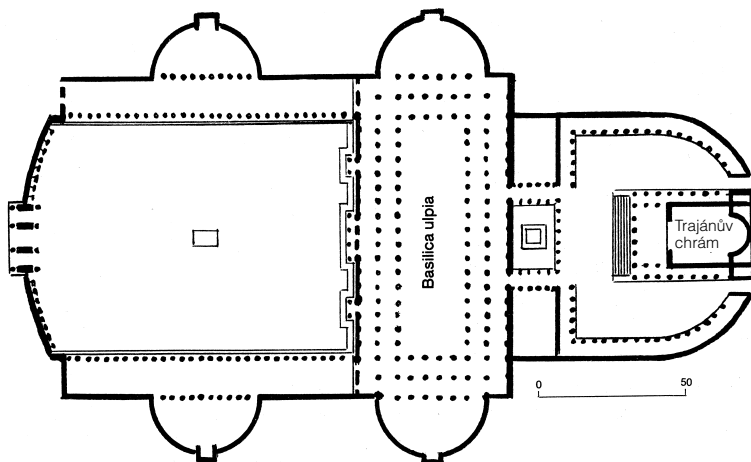
Řím, bazilika flaviovského paláce (Domiciánův palác), 1. stol. př. Kr. (srov. 293*).



Antický atriový dům, schéma. Atrium, tablinum a obě křídla (alae) tvoří tvar kříže.

Vývoj raně křesťanské baziliky (srov. též s. 38* a s. 348*)

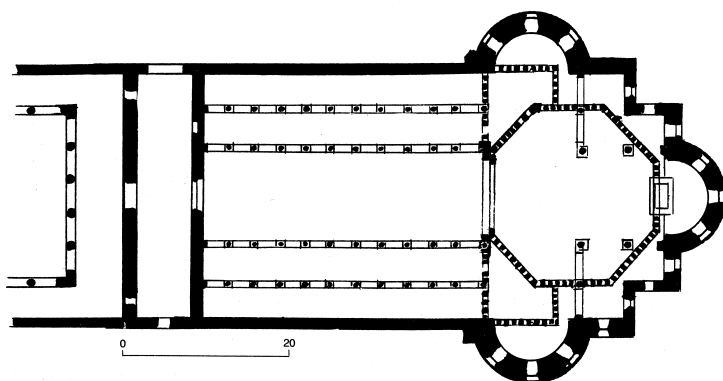
Křesťanská bazilika není jistě žádným spontánním vynálezem. Vychází pravděpodobně z několika zdrojů. Naprosto jistě lze však tvrdit, že není odvozena z antického řeckého chrámu. Ten byl totiž příbytkem uctívaného boha, do něhož směl vstoupit jen kněz. Lid pouze obcházel chrám ve slavnostním procesí a přinášel oběti na oltář pod širým nebem. První křesťané naproti tomu potřebovali shromaždiště pro všechny členy křesťanské obce, vznešené i nízké. V prvních staletích se dokonce pyšili tím, že přísně odmítali kultovní stavby, oltáře a zobrazení. První výtvarná díla z katakomb pocházejí až z konce 2. století. Omezují se na symboly ústřední naděje prvních křesťanů: vykoupení a život na onom světě (dobrý pastýř, adorující postavy, ryba, kříž atd.). Novozákonní motivy, např. Maria s dítětem, se objevují až ve 3. století. Bohoslužby se zpočátku konaly v soukromých obydlích. Záhy však byly pro rozrůstající se obec vyhledávány prostornější vzory, které by zároveň splňovaly požadavek jednoznačné orientace na oltář a biskupský stolec. Některé římské chrámy sice mají apsidu, ale nikoli typické bazilikální uspořádání prostoru a jen zřídka rozčlenění na několik paralelních lodí. Potřebám křesťanů odpovídala spíše bazilika, která na římských forech sloužila jako tržní a soudní budova: Převýšená pravouhlá střední loď byla ze všech stran obklopena bočními loděmi (Pompeje*), které občas nesly galerie (Řím, Basilica ulpia na Trajánově foru*, 348*). Jistá orientace této budovy vyplývá z umístění sedadla soudce nebo dohlžitele na tržiště na podestě či v apsidě a umístěním oltáře na užší straně. Jedna malá pohanská podzemní bazilika* z 1. století př. Kr. před hradbami Říma ukazuje tento orientační záměr zřetelněji: tři lodi s valenými klenbami (nikoli již kolem dokola), vchod a apsida na „začátku“ a na „konci“ stavby. Bazilika flaviovského paláce* v Římě z téže doby je kryta plochým stropem a má dvoupatrové boční lodi.



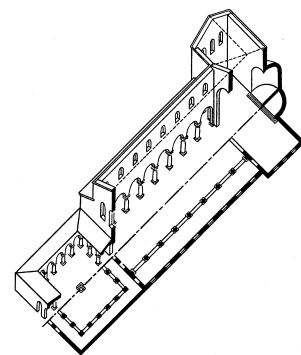
Řím, Trajánovo forum, zač. 2. stol. (srov. 349*). Celý areál má podobné orientační schéma s příčnou lodí a apsidou, které se později vyvinulo u křesťanské baziliky.

Mnohem méně jasný je původ příčné lodi. Jedno z možných vysvětlení vychází z antického atriového domu (42*), ve kterém se zpočátku sloužily bohoslužby. V jeho vnitřních prostorech s oběma křídly (alae) za atriem lze spatřovat zárodečnou prapodobu křesťanské baziliky s příčnou lodí. Lze si představit také odvození z Augustových Císařských for a především z fora Trajánova (42*). V půdorysu tohoto obrovského náměstí je – přestože se tu střídají otevřené a zastřešené části – patrná udivující podobnost s půdorysem křesťanské baziliky: Vchod a svatyně (chrám) zasazená do zaoblení v podobě apsidy leží proti sobě, sloupové síně doprovázejí, podobně jako boční lodi, ústřední pravoúhlý prostor, dvě apsidy na koncích baziliky Ulpia tvoří spolu s ní jakousi příčnou loď. Přizpůsobení císařského stavitelství křesťanské sakrální architektuře lze snad vysvětlit přenesením božské představy z císaře na monoteistického křesťanského boha. Tuto hypotézu potvrzuje fakt, že velké kostely vzniklé na Konstantinův příkaz mají příčné lodi (Řím, Byzanc, Palestina), zatímco chrámy zbudované v maloasijských a afrických provinciích bez císařského vlivu ji nemají.

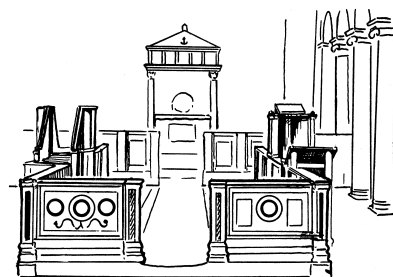
Rozvinutý typ baziliky mívá 2 až 4 boční lodi B, převýšenou střední loď A (zřídka s emporami), dělicí zdi s architrávem nebo (zřídka, protože byly drahé) arkádami a příčnou loď H. Sloupy, hlavice a kladí byly přebírány z antických budov, dokud stačily jejich zásoby (→ spolia), později byly většinou primitivněji napodobeny nebo nově vytvářeny. Z Byzance pocházejí kalichovité tvary hlavic s lichoběžníkovými náběžníky. Konstantinovo rozhodnutí pro plochý dřevěný strop způsobilo, že na 700 let byla téměř zapomenuta římská technika velkoprostorových klenb (první velká klenba ve Špyru, dokončena kolem 1100, a v Cluny III, klenba v střední lodi, dokončena 1120). Otevřené atrium J v západní části s kašnou L a sloupovými ochozy K, nartex (předsíň) I v západní části chrámu a chór obklopený chórovými přepážkami F s ambonami G naznačují směr k oltáři E a apsidě D s katedrou C. Věže byly připojeny teprve později a stojí stranou.



Betlém, chrám Božího narození, 4.-6. stol. Justinianovo rozšíření chrámu na pět lodní baziliku (s architrávem) s trojlodní dispozicí závěru, původní konstantinovské oktogonální uspořádání je zobrazeno čárkováně.



Architektonické schéma raně křesťanské sloupové baziliky římského typu: Nartex v podobě atria, průchozí („římská“) příčná loď, středová apsidu; bez klenby, empor a pastoforií.



Řím, San Clemente, 4. stol. Chórová přepážka s ambonami, rok 872.

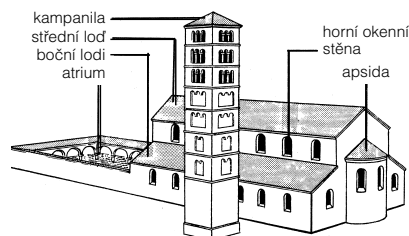
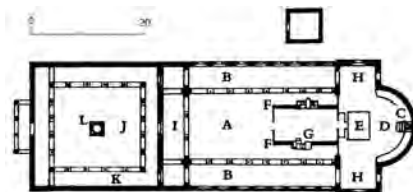
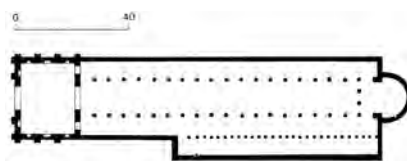


Schéma raně křesťanské baziliky.



Ideální schéma raně křesťanské baziliky (podle baziliky San Clemente v Římě).



Aspendos, římská bazilika.

Ravenna

1. fáze: Ravennské vizigótské stavby. Honorius (395–423), Galla Placidia (425–450) jako regentka za svého syna Valentiniana III. (425–455).

S. Giovanni, bazilika, zač. 424; Basilica Ursiana (Dom. S. Orso), vysvěcena 450, pětilodní; bazilika sv. Apoštolů (dnes novostavba S. Francesco), vysvěcena 451; S. Giovanni in Fonte = baptisterium Ortodoxních, zač. kolem 400, oktagon se 4 konchami (46*); mauzoleum Gally Placidie (46*).

2. fáze: Germánsko-ostrogótsky založené stavby, 476–540 (srov. 57*). Theoderich I. Veliký, ostrogótský král od roku 473, vychován v Konstantinopoli (461–467), porazil ve službách Východořímské říše Odoakera, v letech 493–526 byl císařem v Ravenně. Ariánští Ostrogóti stavěli chrámy nezávislé na tolerovaných místních athanasiovských katolicích.

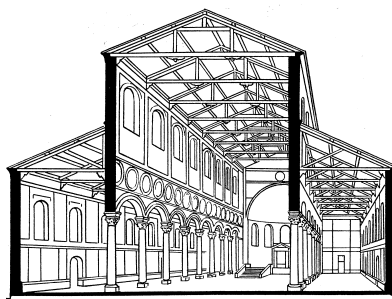
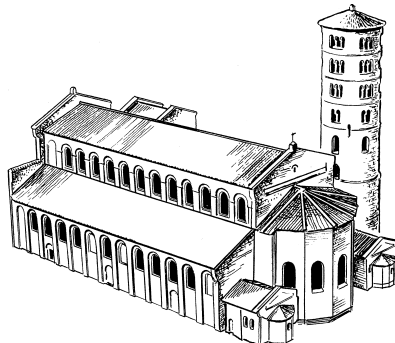
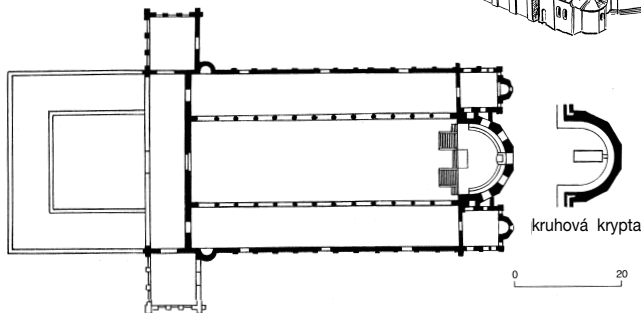
Baziliky: dóm Ariánských (dnes S. Spirito), zač. koncem 5. stol.; S. Apollinare Nuovo, 500–504 (38*); S. Apollinare in Classe*, vysvěcena 549.

- Trojlodní, bez příčné lodi, pastoforia teprve později, středová apside.
- Sloupy (spolia) bez entaze pod archivolty, vzory: Řím, S. Paolo fuori le mura (39*) a východořímské chrámy.
- Vedle římské architektonické tradice (schéma 43*) je patrná také závislost na Byzanci, a to v tenkostěnné tektonice, ve značně pročleněných a prolamovaných mramorových hlavicích pod lichoběžníkovými náběžníky (40*), v confesiu v závěru půlkruhové krypty pod kněžským stolcem v apsidě (S. Apollinare in Classe*) a v bohaté mozaikové výzdobě vnitřních stěn.
- Byzantské umělecké kruhy dávají přednost bazilikám s emporemi pro ženy (Soluň, chrám sv. Demetria*, zač. 412), také bez příčné lodi (Konstantinopol, bazilika Jana Křtitele v klášteře Studion, 463). Ravenna se přizpůsobuje západní liturgii, a proto se vzdává empory. S. Apollinare Nuovo a S. Apollinare in Classe* mají tedy význam pro evropskou sakrální architekturu, v níž se empory objevuje téměř výhradně v kostelích ženských klášterů (Gernrode, 78*).
- Vnější členění lizénami a oblouky.

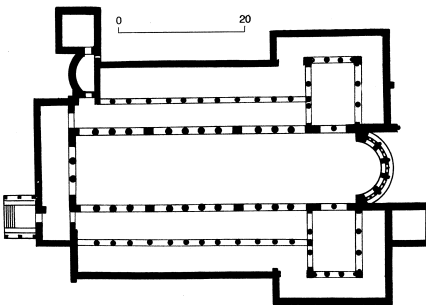
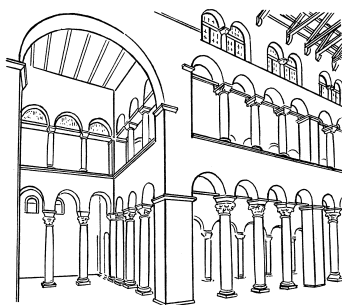
Centrální stavby: S. Maria in Cosmedin = baptisterium Ariánů, 493–526, oktagon se 4 apsidami, podobný baptisteriu Ortodoxních, viz nahofe: San Vitale (45*), Theoderichovo mauzoleum (57*).

3. fáze: Byzantská epocha, 540 až 8. stol., Justinian I. Veliký (527 až 565), vládce Východořímské říše, vyhnal Ostrogóty z Itálie. Ravenna se roku 540 stala byzantským exarchátem, ale po dobytí Langobardy roku 751 ztratila jakýkoliv význam.

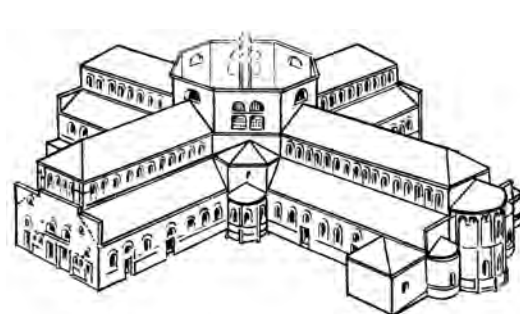
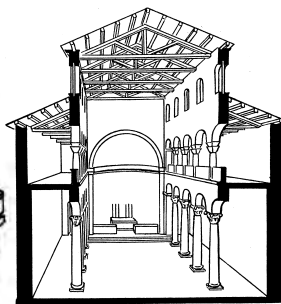
Dokončení chrámů S. Vitale (45*) a S. Apollinare in Classe*, zde poprvé věž jako samostatně stojící kampanila, pravděpodobně ještě nesloužila jako zvonic. V Sýrii také součastí stavby (Turmanin, 49*).



Ravenna, S. Apollinare in Classe, 535–549, nejlépe zachovalá a největší bazilika, vzdálená 6 km jižně od města. Sloupová bazilika s archivolty, ale bez příčné lodi (redukce římského bazilikálního schématu, 43*), půlkruhová krypta pod kněžským stolcem ve středové apsidě, pastoforia pozdější, atrium nezačínalo u střední lodi, nýbrž u 2 čtvercových prostor vedle průčelí, sloupy a hlavice z konstantinopolských dílen, bohatá mozaiková výzdoba, kampanila 10. stol.

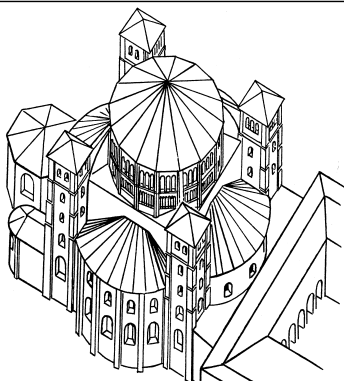


Soluň, bazilika sv. Demetria, zač. 412, 634 rozšířena na pětilodní. Pohled do jižního ramene příčné lodi, byzantská dispozice, rozdíly od římských staveb (srov. 43*): architektonické provázání jednotlivých částí vede k větší pevnosti a monumentalitě celku, střídání podpor, stěny pokrývají(mozaiky, inkrustace mramorem na podlaže střední lodi, ženské empory („matronea“) odpovídají byzantské liturgii (srov. Konstantinopol, Hagia Sofia, 47*).

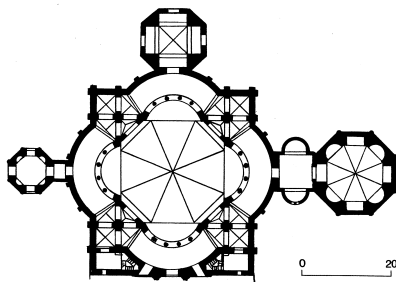
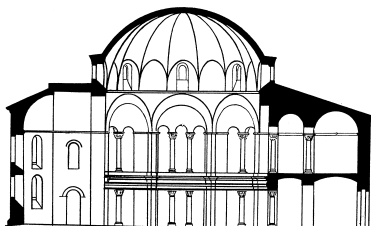


Vlevo: El Kalat Siman, klášterní kostel sv. Simeona Stylity, 460–490. Čtyři baziliky seskupeny kolem oktagonálního prostoru (s kupolí?), východní křídlo = kostel se 3 apsidami, kvádřová stavba, sloup sv. Simeona Stylity v centrálním oktagonu.

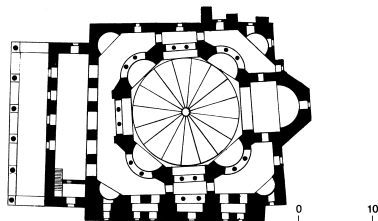
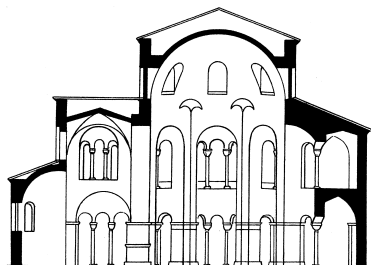
Vpravo: Řím, S. Agnese fuori le mura, kolem 630, ženské empory podle byzantské liturgie.



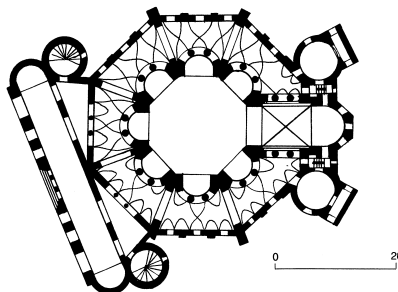
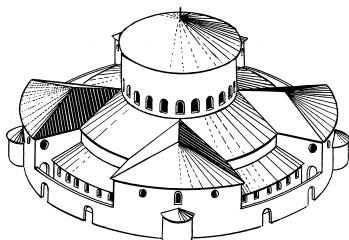
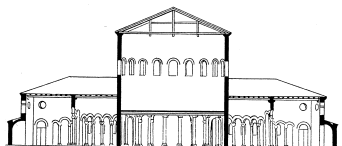
Milán, San Lorenzo Maggiore, 355–372, čtverec se čtyřmi nárožními věžemi, mezi nimi dvoupatrové exedry, ochoz a empory, atrium na západě, kaple 4–5. stol. Tato stavba zapůsobila na renesanční představy o centrálních stavbách.



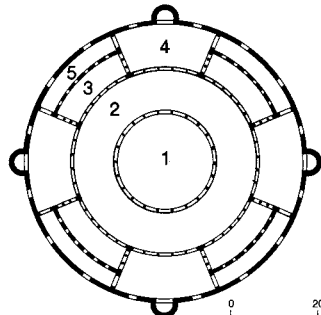
Konstantinopol, chrám sv. Sergia a Bakcha, 6. stol. Osmiboká centrální stavba se 4 exedrami vepsaná do čtvercového půdorysu s nikami, dvoupatrový ochoz, dolní podlaží s architrávem, horní s arkádami (hlavice, 40°).



Ravenna, San Vitale, 522–547. Rozšířený systém chrámu sv. Sergia a Baccha, 7 exedr mezi vnitřním a vnějším ochozem, arkády také v dolním patře ochozu, kupole odlehčena amforami, vzor pro císařskou palácovou kapli v Čáchách.



Řím, San Stefano Rotondo, vysvěcena 470. Kruhová stavba, jejíž půdorys představuje rané křesťanský symbol kříže v kruhu: 1 centrální prostor, 2 vnitřní ochoz stejně vysoký jako ramena kříže 4, 3 vnější ochoz, 5 nádvorí. Přenesení systému plochého zastropení z konstantinovské baziliky na centrální stavbu, poslední západořímská monumentální stavba (podle Schmolla).



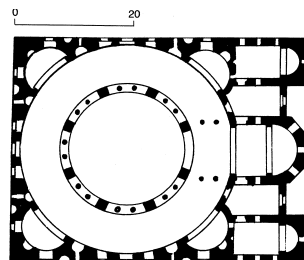
Velké centrální stavby

Nejstarším velkým chrámem je San Lorenzo* v byzantsky ovlivněném Miláně (kolem 360), centrální kupole je podepřena 4 dvoupatrovými exedrami s polokupolemi (srov. Hagia Sofia, 47*).

V Sýrii se nacházejí příklady kruhových, jednopodlažních centrálních staveb s podélným východním chórem vtaženým mezi postranní prostory a 4 vnějšími nikami (Bosra, katedrála*, 512; Ezra, sv. Jiří, 517).

Členění nikami ve vnitřním oktogonu se objevuje i v dalších byzantských chrámech (Ravenna, San Vitale* a Konstantinopol, chrám sv. Sergia a Bakcha*). Otvory do horního patra jsou rozčleněny trojobloukovými arkádami. Podélný chór na východě.

San Stefano Rotondo v Římě* (2. pol. 5. stol.) podle vzoru jeruzalémského chrámu Božího hrobu (38*) zaujímá zvláštní postavení:



Bosra/Sýrie, katedrála, 511. Dvoupřílažová centrální stavba, hlavní apsida zvnějšku polygonální.

- velká stavba (průměr 64 m),
- stavba s plochým stropem (v tradicích konstantinovské epochy z doby o 150 let dřívě),
- architektonický princip starého chrámu sv. Petra (39*), převedený do kruhové podoby: 2 ochozy odpovídají 2 bočním lodím, architráv mezi centrálním prostorem a vnitřním ochozem, arkády mezi ochozy,
- poslední monumentální centrální stavba v Římě (až po nový chrám sv. Petra ve vrcholné renesanci) a té části Západořímské říše, která nebyla pod byzantským vlivem (jako Ravenna).

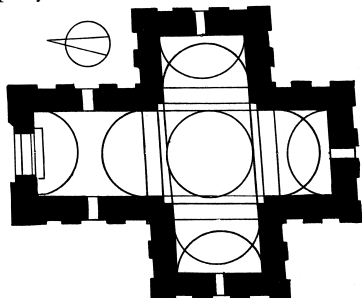
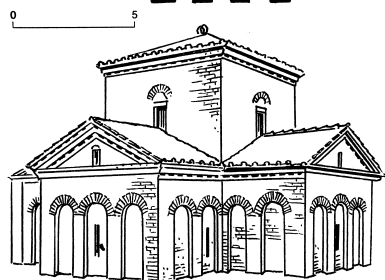
V následujícím období se pokračuje v tradicích malých centrálních staveb (baptisteria a mauzolea).

Malé centrální stavby

Malé centrální stavby nejsou shromažďovacími chrámy, nýbrž jsou to: **baptisteria** (vždy pouze jedno ve městě), jejichž středem vedlo schodiště k hlouběji položené křtitelnici, **mauzolea**, v jejichž středu stál sarkofág nebo oltář,

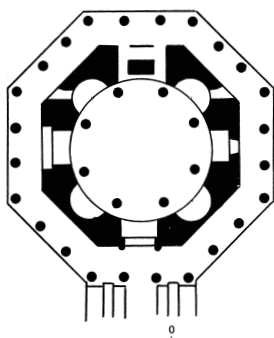
memoria nad posvátnými místy (chrám Božího narození v Betlémě, 43*, chrám Božího hrobu v Jeruzalémě, 38*).

- Vzorem jsou antické centrální stavby: termy (caldarium s centrálním bazénem s kupolí), mauzolea a kruhové chrámy,
- často (bazilikální) uspořádání prostoru: centrální prostor pod kupolí s vysokými stěnami s okny, které spočívají na architrávu nebo přímo na sloupových arkádách (Santa Costanza*).

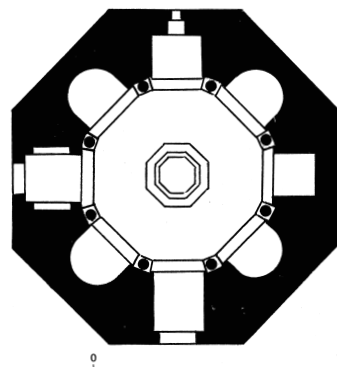


Ravenna, mauzoleum Gally Placidie, kolem 440.

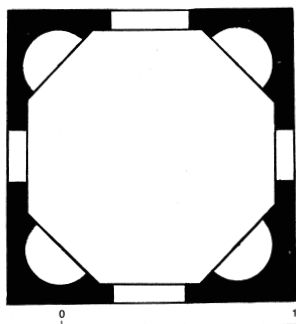
- půdorys kruhový nebo mnohoúhelníkový s kruhovými nebo obdélnými nikami,
- zvláště ve Východořímské říši a v oblastech ovlivněných Byzancí půdorys ve tvaru řeckého kříže se 4 přibližně stejně dlouhými křídly (mauzoleum Gally Placidie* v Raveně), od 6. stol. je tento půdorysný tvar vzorem pro byzantské kupolové chrámy na křížovém půdorysu (47nn.*),
- jednotný nebo centrální prostor s jedním nebo několika ochozy.



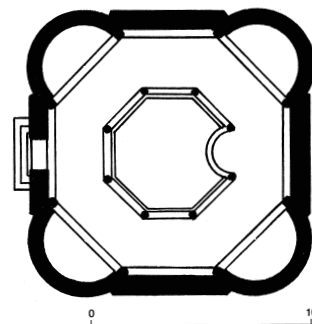
Split (Spalato), mauzoleum v Diokleciánově paláci, asi 300 po Kr.



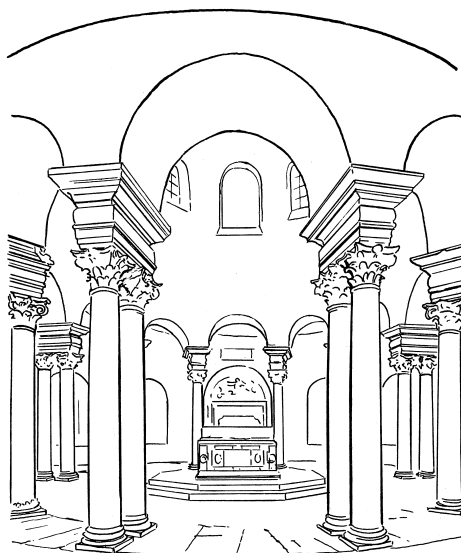
Albenga/severozápadní Itálie, baptisterium, 5. stol.



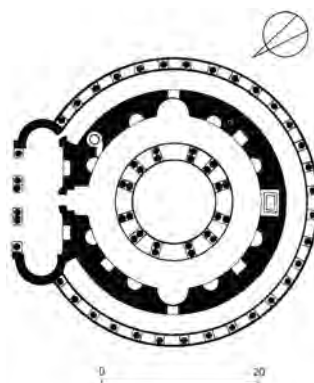
Řím, sál v Diokleciánových termách, konec 3. stol.

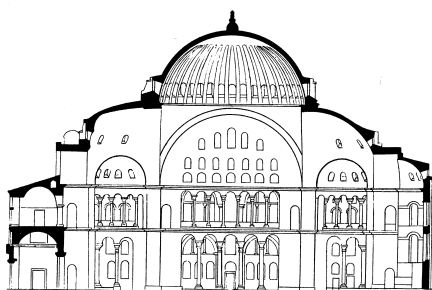
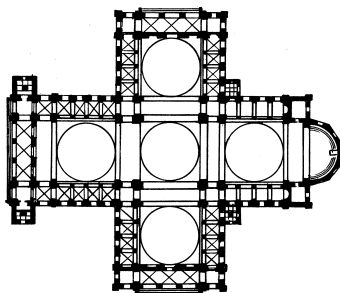


Ravenna, baptisterium San Giovanni in Fonte, 5. stol.

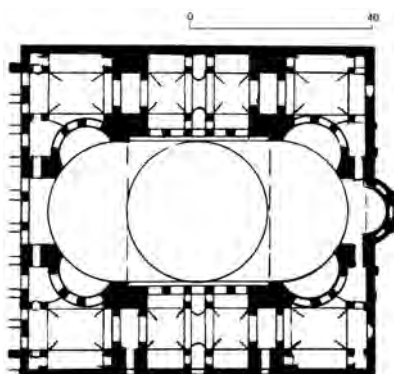
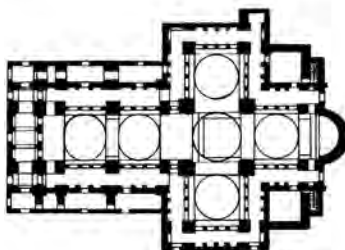


Řím, Santa Costanza, 4. stol. Pravděpodobně nejstarší křesťanské mauzoleum, které vybudoval Konstantin pro svou dceru Konstantii, kruhový půdorys se střídavě polokruhovými a pravoúhlými nikami, centrální kupole, valená klenba v ochozu.

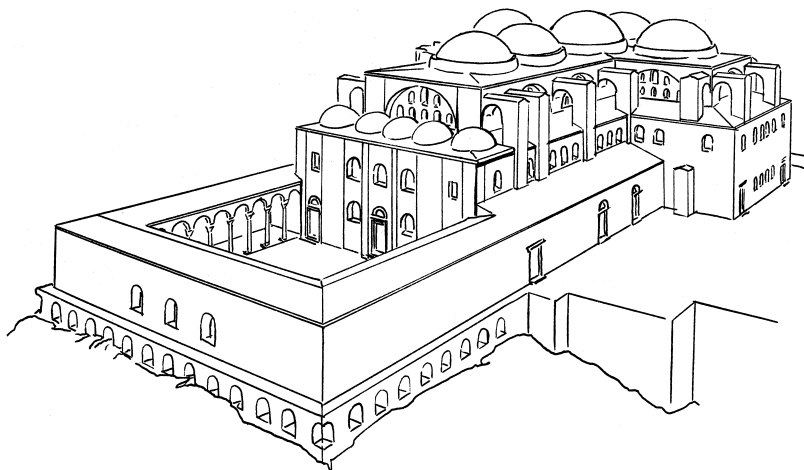




Konstantinopol, chrám sv. Apoštolů, 527–565, zbořen roku 1463, první křesťanský kostel na půdorysu řeckého kříže.



Konstantinopol, Hagia Sofia, 532–537, vysvěcen roku 562, Anthemios z Trallu a Isidor z Milétu. Bazilika s dispozicí centrální stavby, konchy (Z-V) a boční lodi (S-J) slouží jako opěry kupole, císařská tribuna nad narthekem, po stranách vždy jedna ženská galerie (gynaikaeion).

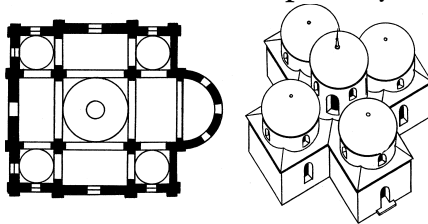


Efesos, bazilika sv. Jana Evangelisty, 550–564. Původní centrální stavba podle vzoru chrámu sv. Apoštolů byla rozšířena směrem k západu 6. kupolí, narthekem a atriem na kupolovou baziliku na půdorysu latinského kříže (rekonstrukce).

Kupolová bazilika

Nejvýznamnějším příkladem je Hagia Sofia (chrám Boží Moudrosti) v Konstantinopoli* podle konstrukčního vzoru chrámu sv. Sergia a Bakcha (45*). Centrální kupole stojí na pendentivech mezi 4 mohutnými pilíři. Šikmé tlaky (vodorovné síly) klenby vyrovnává na severu a jihu opěrný systém nad bočními loděmi, na západě a východě polokupole, které jsou zase opřeny vždy 2 malými polokupolemi. Bazilikální podélná stavba je propojena s dispozicí centrální stavby. Četná spolia z Efesu a Baalbeku (srov. Benátky, chrám sv. Marka, 132*).

Kupolový chrám na křížovém půdorysu



Vlevo: byzantské architektonické schéma kupolového chrámu na křížovém půdorysu = centrální stavba s kupolí nad křížením rovnoramenného („řeckého“) kříže, zde: s vedlejšími kupolemi nad kouty kříže. – Vpravo: kupolový chrám na křížovém půdorysu s vedlejšími kupolemi nad rameny kříže.

Podle vzorů, jakým bylo např. mauzoleum Gally Placidie v Ravenně (46*), vznikaly kostely na půdorysu rovnoramenného řeckého kříže. Jsou to také centrální stavby. Nejvýznamnějším příkladem je (zbořený) chrám sv. Apoštolů v Konstantinopoli* s 5 stejně vysokými (!) kupolemi (srov. Périgueux, St-Front, 118*).

Připojením západní kupole a tradičních architektonických prvků nartheku a atria je půdorys rozšířen na tvar latinského kříže (Efesos, bazilika sv. Jana Evangelisty*).

Kupolová bazilika a kupolový chrám na křížovém půdorysu jsou posledními vývojovými stupni raně křesťanského umění. Poté se vývoj definitivně stěpí na východní byzantskou architekturu a na architekturu západní, která vede k umění karolínskému a románskému.

Rozšíření byzantského kupolového chrámu

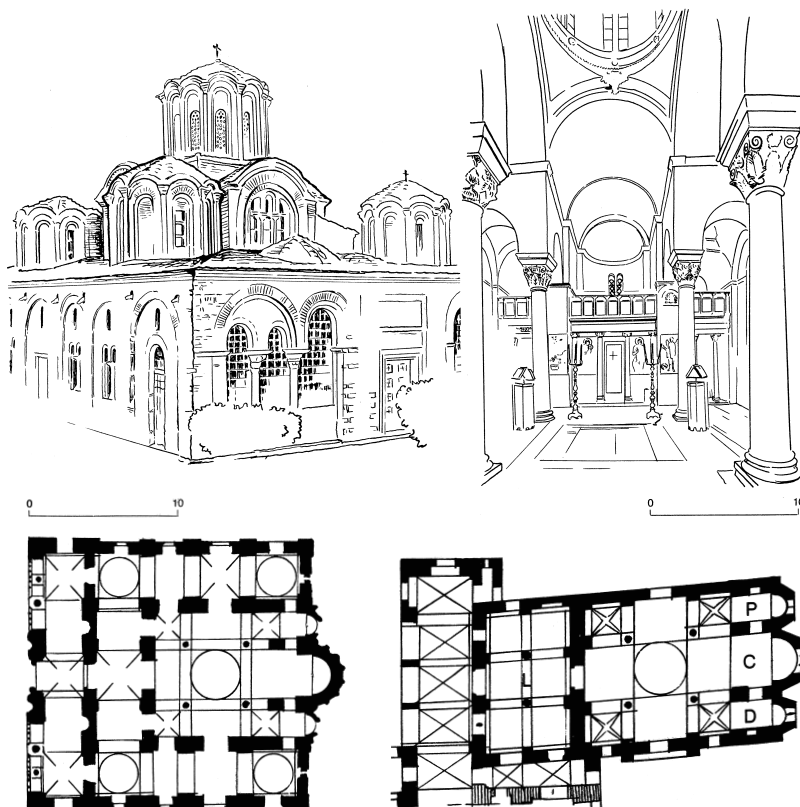
Řecko, Sýrie a severní Afrika

znaly již ve 3. století jednolodní modlitebny a menší baziliky. Řečtí křesťané, kteří se usadili mimo území byzantské říše, a pohané z jiných zemí (Sýrie, Arménie, Gruzie, slovanské země), kteří byli obráceni byzantskými misionáři, rozšířili byzantskou architekturu za politické hranice říše. Baziliky jsou vzácné (severní Řecko, Bulharsko, Sýrie). Od 6. stol. je krychlová stavba s kupolí považována za mikrokosmický symbol křesťanského univerza (srov. Castelvetro, 136*). Také ikonograficky kanonizované uspořádání maleb na stěnách a klenbách odpovídá této představě. Kvůli technické obtížnosti stavby velkých kupolí jsou chrámy většinou malé. Jejich základní tvary (srov. architektonické schéma, 47*) jsou: Krychle s kupolí nebo se skupinou kupolí, přičemž střední z nich ostatní přechází, se objevuje v 5. stol. (Soluň). Od 9. století je tento tvar pevně stanoven. Přitom vznikají kombinací různých architektonických prvků individuální typy.

Kupolový chrám na křížovém půdorysu

- kupole na pendentivech nebo trompech se 4 nebo 8 podporami,
- kupole obklopená čtyřmi nebo více vedlejšími kupolemi,
- kupole mezi valenými klenbami,
- kupole mezi křížovými klenbami,
- různé výšky tamburu,
- různé prodlužování půdorysu,
- empory mezi křížením lodí a apsidami,
- apsida (často vtažená) a dva vedlejší prostory typu sakristie (= pastoforia: prothesis a diakonikon) tvoří trojdílné sanktuarium,
- předsíně,
- boční galerie nebo ochoz,
- vyložená římsa,
- slepé oblouky,
- lizény,
- okna sdružená po dvou nebo po třech,
- transeny (okenní výplně) místo okenního skla,
- pálené cihly, zvláště v Konstantinopoli.

Řecko



Soluň/Řecko, chrám sv. Apoštolů, 1312–1315.

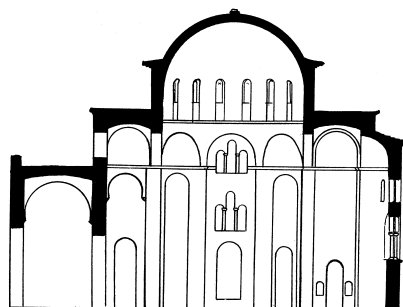
Ochoz s vedlejšími kupolemi na 3 stranách centrálního prostoru, východní závěr se střední a 2 bočními apsidami, jednotlivé oddělené prostorové jednotky, okna a slepé arkády člení fasádu a tambury, vazba z kvadrátů a cihel, zvýšené půlkruhové oblouky.

Stiris/Fókis v Řecku, Hosios Lukas (klášter sv. Lukáše), malý klášterní kostel, zač. 11. stol. Z křížení lodí pod kupolí na pendentivech (se 4 sloupy) vycházejí 4 valené klenby. Nad východními prostory (P – prothesis, D – diakonikon, C – chór) se nacházejí empory, před nimi stojí ikonostas (přepažení s ikonami), L litai = předsíně (nartex).

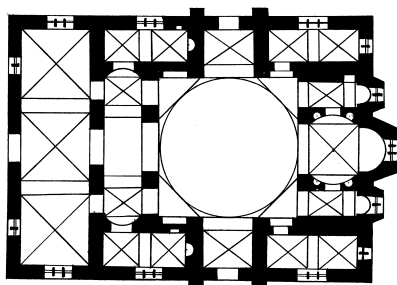


Nerezi/Makedonie, chrám sv. Pantaleona, 1164. Kupolový chrám na křížovém půdorysu s nartexem (vlevo) a s předsunutou apsidou (vpravo), osmibokým středním tamburem a 4 vedlejšími kupolemi, slepé arkády rámuji okna z provrtaného kamene (= transeny).

Řecko

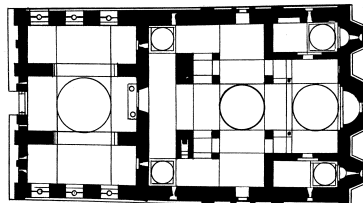


0 10



Dafni/Attika v Řecku, klášterní kostel, 2. pol. 11. stol. Kupole na trompech na 8 podpórách, bez empor, ochozy v podobě malých komor, vypuklý chór s polokruhovými nikami, křížová klenba ve vedlejších prostorech a v předsíni, pečlivé opracování kvádrů a cihel.

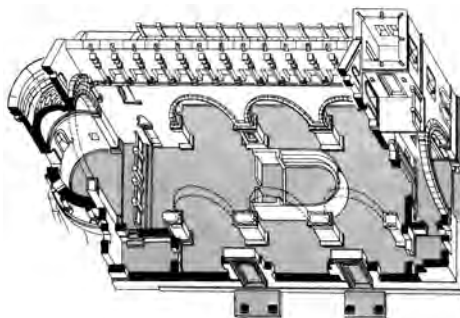
Srbsko



0 10

Gračanica/Srbsko, klášterní kostel, 1313–1315. Kupole na pendentívech na 4 pilířích, trojdílný nartex s kupolí nad střední částí, východní závěr s pastoforií, vnější zdi z cihel a pečlivé opracovaných kvádrů, vysoká stavba, jak je tomu často ve slovanských oblastech.

Sýrie



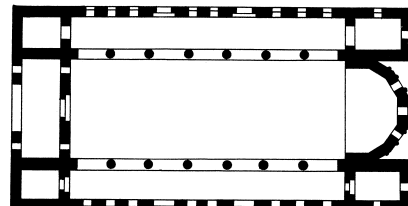
Vlevo: Turmanin, bazilika, 5.–6. stol., dvojvěžové průčelí s nartexem. Vpravo: Kalb Luzeh, poutní chrám, 5. stol., bazilika s emporami a nartexem mezi 2 věžemi, berna v chóru a střední lodi, proto jsou široké arkády, aby byl z bočních lodí lepší výhled.

Soluň, Makedonie, západní část Malé Asie

- přírodní kámen, zvláště v Řecku,
- současné použití cihel, opracovaného a lomového kamene: 1. vodorovné pásy cihel zvyšují pevnost zdi z lomového kamene (např. Soluň, 48*), 2. cihly na stavbu oblouků a kupolí, 3. ornamentální cihlový vzor, motivy, girlandy, květiny (Mistra) kontrastující efektně s kamenem a světlou omítkou, 4. zelená nebo hnědá lesklá (listrová) keramika,
- zřídka reliéfy na fasádě (Atény, Arménie, 50*),
- občas zvonice, zřejmě převzatá ze západu.

Bazilika

V Sýrii se nachází asi 500 bazilik a malých jednolodních kostelů ze 4.–7. stol.



0 20

Turmanin/Sýrie, 5./6. stol. P = pastoforiové prostory po obou stranách chóru

Bazilika: také dvojvěžové průčelí s nartexem (Turmanin*, Kalb Luzeh*)

- střední loď se sloupy nebo pilíři, architrávy nebo arkádami,
- široké arkády v severní Sýrii (diecéze Antiochie od 5. stol.) u bemy protažené až do střední lodi (Kalb Luzeh*, Ruveha, Resafa),
- třídlílné sanktuarium (viz nahoře),
- v severní Sýrii také sloupové členění dělicí zdi a vnější apsidové zdi (El Kalat Siman, 44*; Kalb Luzeh*),
- profilovaná okna, dveře, oblouky,
- příčná loď zřídka,
- v jižní Sýrii také **emporový halový kostel** s plochým stropem z žulových desek mezi šikmo probíhajícími obloukovými zdmi (Šakka).

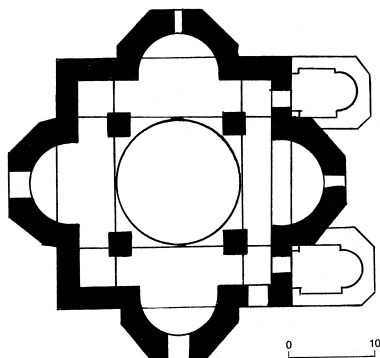
Kláštery jako shromaždiště poustevníků se rozvíjejí již ve 4. století v severní Africe a v Sýrii. **Bazilika** je vždy centrem rozlehlého areálu, v němž se z chaotických počátků zvolna vyvíjí řád středověkých klášterů.

Rozšíření byzantského kupolového chrámu

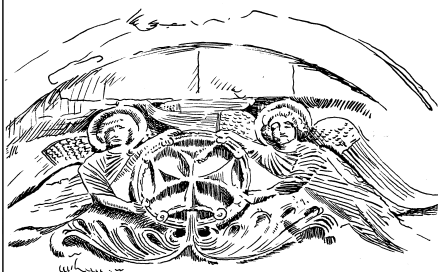
Arménie a Gruzie

Maloasijská města ztrácejí od 6. století vedle centrálního Konstantinopolu na významu. U Milétu a Urgupu (Kappadokie) se nacházejí **jeskynní kostely** poustevníků s kupolemi, apsidami, oblouky, sloupy a cennými malbami, vedle nich menší **kostely křížového půdorysu**.

Arménie a Gruzie se staly od 7. století centry vynikajícího stavitelství. Od 10. století se v obou těchto zemích rozvíjejí z předasijských a byzantských zdrojů osobité stylové formy se společnými rysy:

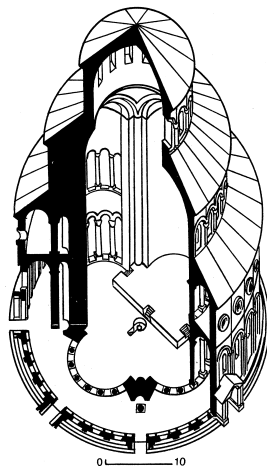


Bagaran/Arménie, katedrála, rok 624, čtvercový prostor, kupole podepřena na 4 stranách apsidami.

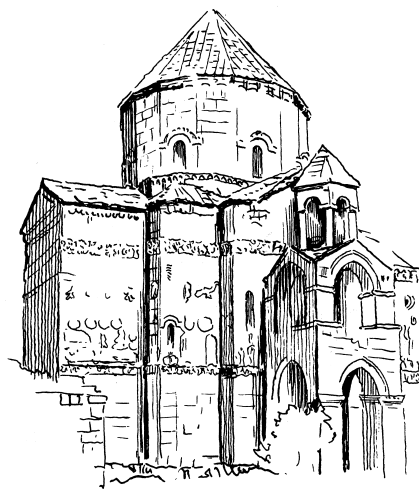
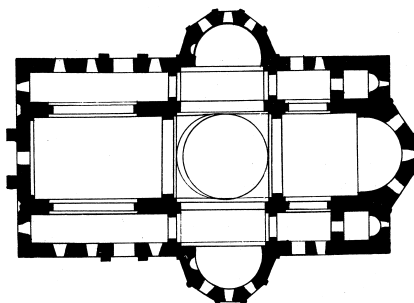


- Stavby se čtyřlístou dispozicí na křížovém půdorysu s četnými variantami,
- také půdorysy ve tvaru čtyřlalku, šestilalku, osmilalku, zvnějšku zčásti válcovitě oplášťované stavby (Zvartnoc*),
- přestože mají půdorys centrální stavby, jsou zvnějšku většinou jasně orientované,
- také **baziliky** nebo kombinace stavby s třemi nikami se stavbou podélnou (Thalin*),

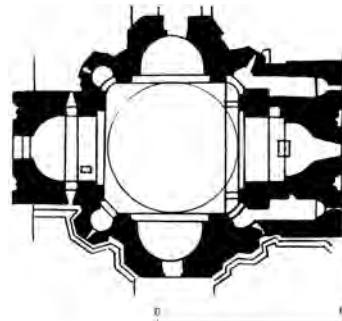
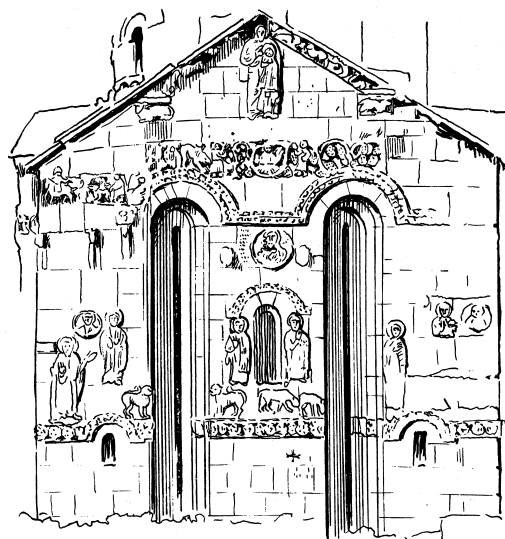
Arménie a Gruzie



Zvartnoc/Arménie, 641/61. Trojstupňový kruhový chrám s emporou, vystavěný na vnitřním půdorysu ve tvaru čtyřlalku (rekonstrukce).



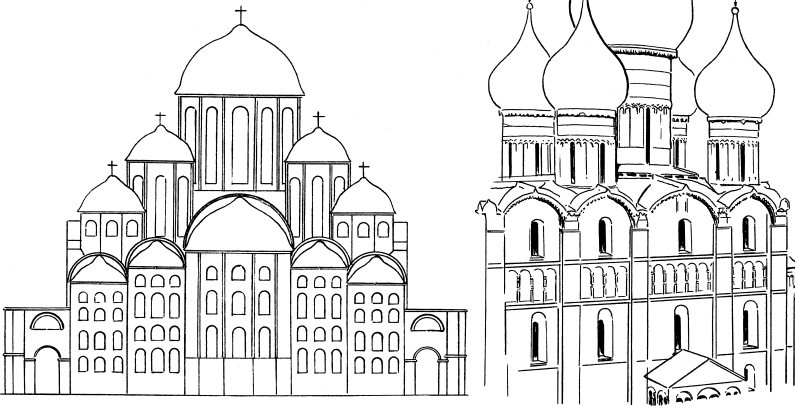
Thalin/Arménie, katedrála, 7. stol. Kombinace obdélné a trojlalokové stavby, kupole na sloupech (byzantská).



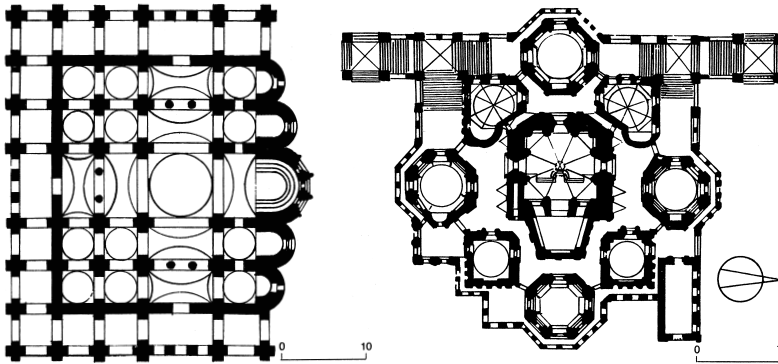
Vlevo: Dzivar/Gruzie, kolem roku 630. Tympanon západního portálu: 2 andělé a nimbus ve tvaru kříže, architektonická plastika tohoto typu je mimo Kavkaz a Arménii v byzantském světě zcela neznámá.

Achthamar/Arménie, 915–921. Opěrné pilíře (východní závěry) a niky podírají čtverec pod kupolí, reliéfní výzdoba ojedinělá, zcela nahore: jižní fasáda, dole: východní fasáda s reliéfy.

Rusko



Moskva, chrám Zesnutí Bohorodičky (Uspenskiy sobor), 16. stol., typická pětivěžová stavba se sloupovým pásem.



- kuželovitá kupole nad křížením lodí,
- lité zdivo obložené kvádry,
- občas bohatá reliéfní výzdoba (zvnějšku), malby (interiér).



Rusko

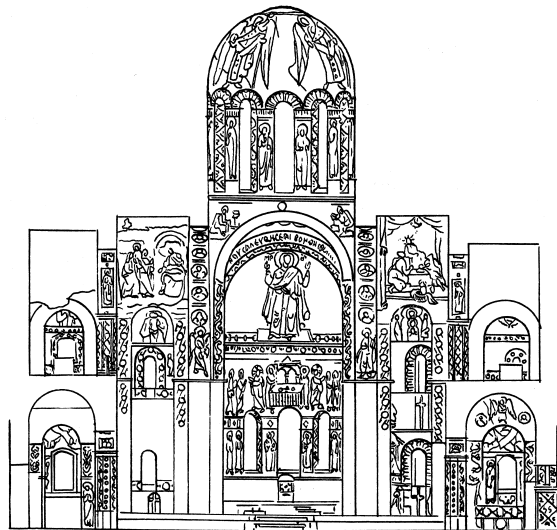
V Novgorodu a v Kyjevě se na počátku 11. století formuje ve skromných rozměrech vlastní byzantsko-ruská architektura. Chrám Boží Moudrosti (Sofija) v obou těchto městech tvoří řada malých čtvercových nebo obdelných prostorů mezi pilíři. Představují tak protiklad raně křesťanských velkých prostorů.

Kupolové chrámy na půdorysu řeckého kříže:

- východní apsidy protažené do výšky,
- 5 lodí,
- kupole nad křížením lodí,
- 4 až 12 vedlejších kupolí, pod nimi malé nepřehledné oddělené prostory,
- vysoké válcovité tambury.

Velká epocha ruské architektury začíná kolem roku 1400, kdy se Moskva stala mocenským centrem. Evropskou dobu nemají → **památeční kostely**:

- většinou kostely s pěti kupolemi,
- střední část monumentálně utvářená osmibokými věnci kruhových a kýlových oblouků v několika patrech pod hlavní kupolí,
- cibulové střechy a jiné rozmanité kupolové nástavce.

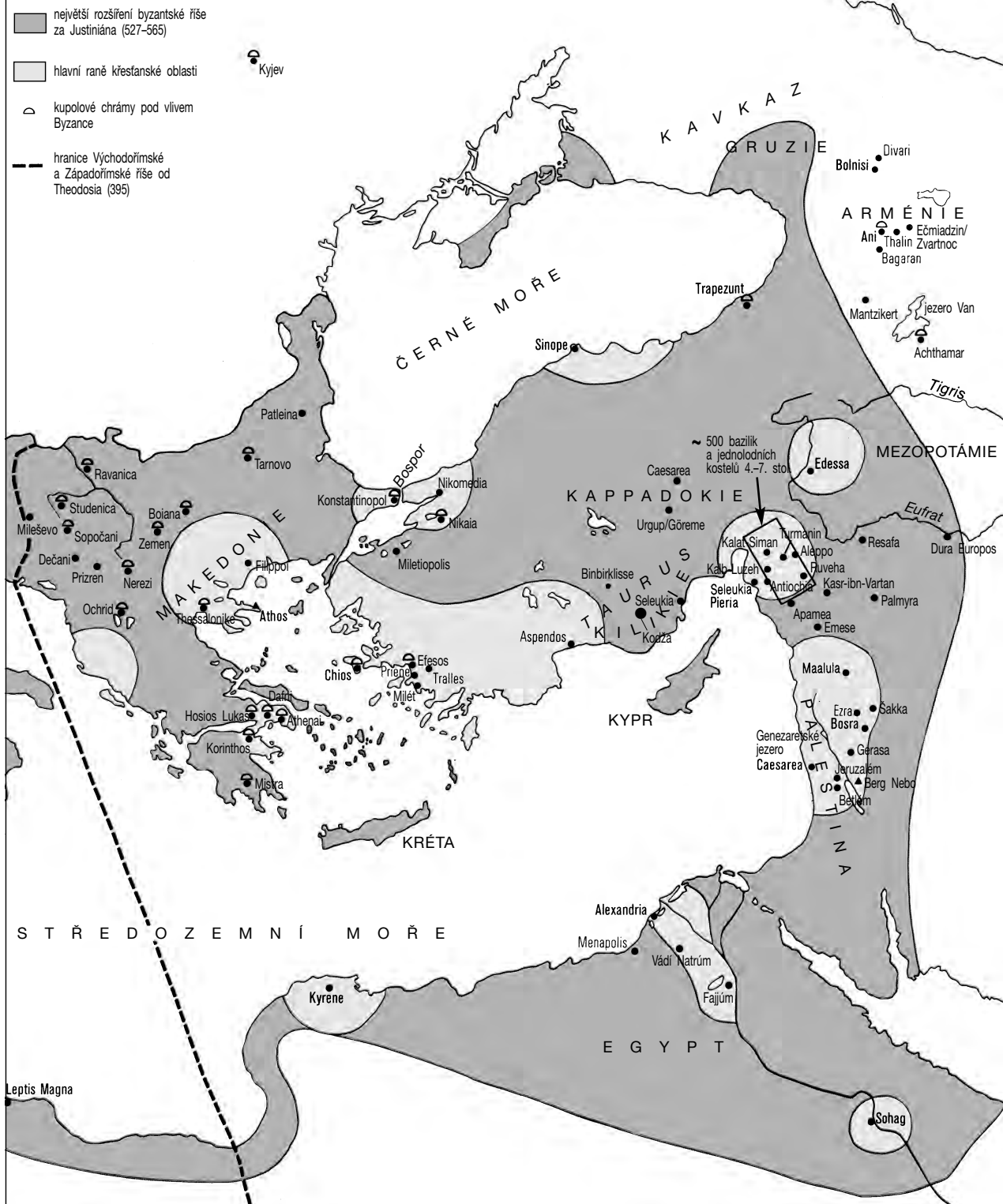


Kyjev, chrám Boží Moudrosti (Sofija), 1045–1050. Tato kupolová stavba na křížovém půdorysu se stala vzorem pro ruskou sakrální architekturu, empory, vedlejší kupole přiléhají stupňovitě k hlavní kupoli, nahoře: západní průčelí, dole: mozaika uvnitř chrámu.

Uprostřed a vpravo: Moskva, chrám Vasilije Blaženého, 1555–1560, vybudovaný na památku vítězství u Kazaně, 4 vysoké a 4 nižší vedlejší věže, půlkruhové a kýlové oblouky, 8 malých chrámů seskupeno kolem hlavního kostela.



Rané křesťanský a byzantský svět





Gallerovo oratorium na poloostrově Dingle/západní Irsko, 7. stol.

Předkarolínská architektura

Vznik západokřesťanského kulturního okruhu

Snahy o přizpůsobení římským vzorům

Kdykoliv byl ve starověku kultivovaný národ poražen méně kultivovaným, převzali vítězové podstatnou část kulturního dědictví poražených.

Také v západní Evropě splynuly po zániku světovládné Římské říše podobným způsobem římská civilizace, pozdně starověké křesťanství a germánský svět do nového, „západokřesťanského“ kulturního okruhu pod germánským vedením. Od konce 5. století se stále více odděluje od byzantského Východu. Noví germánští vládcí nebyli však dlouhou dobu příliš úspěšní v úsilí potvrdit své nástupnické nároky také navázáním na římské kulturní dědictví.

Trvalo několik století, než se rozvinula nová architektura, která odpovídala politickým ambicím nového mocenského útvaru.

Ani státní organizace nemohla nabídnout téměř nic, co by se vyrovnalo proorganizovanému státnímu aparátu Římské říše. Počínající franská říše totiž nedisponovala tuhým římským byrokratickým systémem tvořeným vládci a státními úředníky. Nová říše byla spíše než státním útvarem svazem kmenů, které byly sice svázány věrností, ale přitom měly rozsáhlá vlastní práva. Chyběl také centralistický „Řím“. Rovněž nově přijaté křesťanství bylo zpočátku chápáno až příliš jako magické zaříkávadlo a méně jako etický požadavek a bylo příliš málo organizované, než aby působilo státotvorně. Teprve založení franské říše (Chlodvík, 482–511) a její nepřetržitý vývoj až k impériu Karla Velikého (768–814), doprovázené pokračující christianizací Germánů, vytvořily časem předpoklady nezbytné k tomu, aby nová říše převzala římské politické a kulturní dědictví. Misionářská činnost 8. století (Bonifác, Willibrord aj.) připoutala franskou církev znovu organizačně k Římu. Zároveň se Řím podřizuje ochraně franské říše. Zaslouhou této kombinace se Karlu Velikému

podařilo využít christianizaci jako prostředek k posílení a konsolidaci státní moci. Ovšem důsledkem tohoto světského ovlivňování církve byl spor mezi císařem a papežstvím, který se na celá staletí stal hlavním tématem západoevropské politiky.

Kulturní a vzdělanostní propast mezi Římany a Germány, ale také absence významných měst, a tím i potřeby městských budov vedly k tomu, že architektura se soustřeďovala téměř výhradně na církevní stavby. Výsledky však byly slabé, nebyly vytvořeny žádné nové typy. V centrálních stavbách a bazilikách v Ravenně sice jedinkrát došlo k navázání na antické tradice, jenže staviteli byli Římané, a nikoli Germáni. Také Theoderichovo mauzoleum s monolitní kupolí připomínající hunské hroby vybudovali římsští stavitelé.

O nezachovaných germánských dřevěných kostelích si lze snad udělat jistou představu z pozdějších norských → sloupkových kostelů*. Germánská dřevěná architektura se jen váhavě dopracovává k přenesení svých postupů na kámen. Jedním z nejranějších výsledků tohoto procesu je pravděpodobně královská síň na úbočí pahorku Naranco (Lillo) ve Španělsku (848 vysvěcena jako mariánský kostel). Římská tradice byla tehdy již natolik zapomenuta, že současníci vychvalovali nepřilíš výstavnou valenou klenbu stavby jako mistrovské dílo.

Jak v podélných, tak centrálních stavbách byly vyzkoušeny nejrůznější půdorysné tvary. Jelikož mnohé z těchto vynálezů odkazují pouze velmi vzdáleně na svůj bazilikální původ, mohli bychom zdroje svérázných bočních přístaveb anglických a španělsko-vizigótských kostelů s úzkými prostory hledat spíše v germánské dřevěné architektuře. K nejvýraznějšímu přetvoření dřevěné architektury do kamene došlo však v kamenném hrázděném zdivu některých anglických kostelů, jejichž nejkrásnějším příkladem je věž z Earl's Barton z 10. století (58*).

Umělecky náročnější přestavby falcí začínají teprve v karolínské době (294*, mapa str. 295).

Umělecky nevýznamné stavitelství předkarolínského období představuje celkově neúspěšnou snahu po přiblížení germánského uměleckého úsilí k víceméně nepřístupné římské tradici.

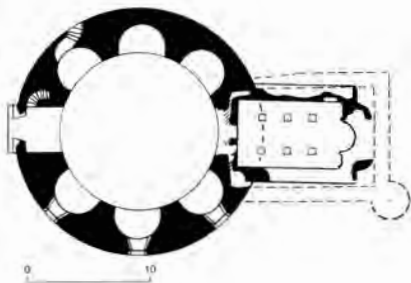
Ravenna
44*
57*

Přenesení postupů
z germánské dřevěné architektury na kámen
56nn.*
138n.*

Merovejská sakrální architektura

Germáni pronikající na území Belgie a Francie, především Frankové, si přinášeli pouze znalost dřevěné architektury. Ze svisle uložených trámů s výplněmi z prken se stavěly již v období stěhování národů několikaložní pravoúhlé královské síně (popis v eposu Beowulf). Pravděpodobně se podobaly skandinávským sloupkovým kostelům dochovaným jen z pozdější doby. Tento typ stavby se dochoval, i když se změnil stavební materiál a struktura.

Větší **baziliky** z kamene podle raně křesťanského jihoevropského vzoru vznikaly v době Chlodvíkově (482–511) v křesťanských centrech



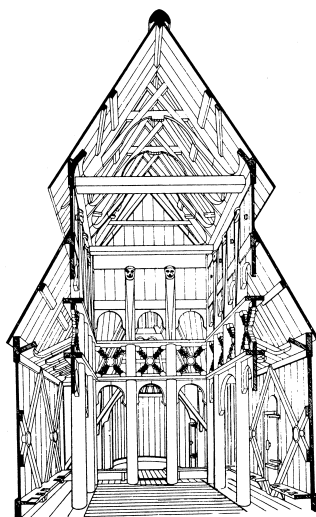
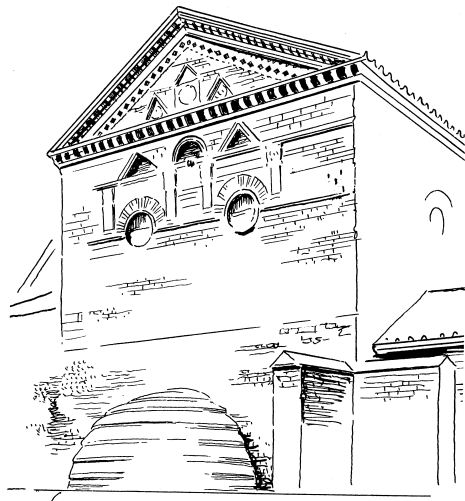
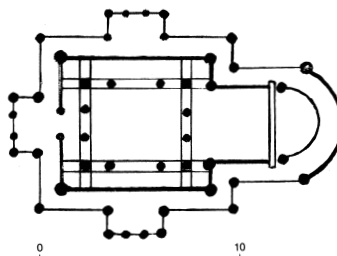
Würzburg, kaple P. Marie, 706, klenutá rotunda s nikami podle anticko-raně křesťanského schématu, chór nad kryptou; čárkované = chór (1603)

(Tours, St-Martin; Clermont-Ferrand, Notre-Dame; Remeš, pozdější Remigiův chrám; Paříž, chrám svatých Apoštolů). Jediný dochovaný chrám tohoto typu St-Pierre z Vienne* z 5. nebo 6. století svědčí o podobě výše uvedených:

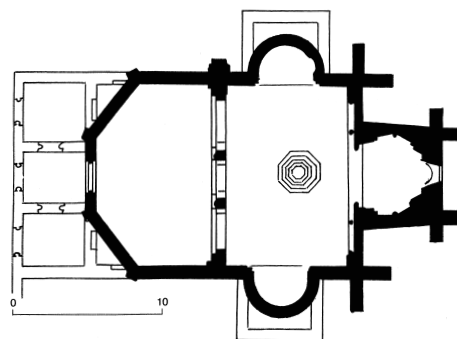
- trojlodní sloupová bazilika bez příčné lodi,
- polokruhová středová apside,
- slepé arkády na vnitřních stěnách,
- výzdoba ploch,
- asi empy.

Centrální stavby jsou v této době vzácné a malé. Baptisteria se dochovála v místech Venasque, Poitiers*, Aix, Riez. Nejstarší kamenná stavba na německé půdě je zřejmě mariánská kaple ve Würzburgu*.

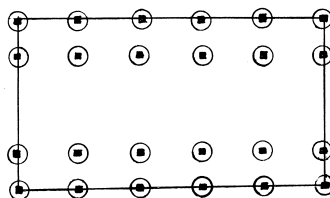
Jednolodní stavby (sálové) na východo-franském území (Lorsch I; Řezno, St. Emmeram, 67*).



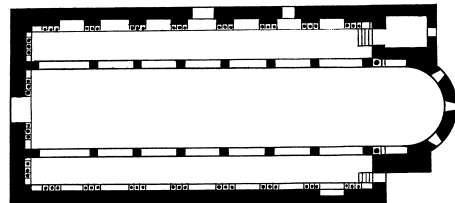
Borgund/Norsko, nejstarší dochovaný sloupkový kostel, 1150 (viz dále 138*, mapa str. 139 a → sloupkový kostel). Dřevěná konstrukce nesená stojkami skýtá představu o četných nedochovaných dřevěných kostelích předkarolinské doby.



Poitiers, baptisterium St-Jean, zač. 5. stol. (přestavby v 7. stol. tenkou čarou); merovejská stavba, štít ukazuje na římský vliv, trojúhelníkové niky a „opus reticulatum“ (= síťová vazba zdiva) odkazují ke klášterní bráně v Lorsch (62*).



Breberen/Porýní, náleze dřevěného kostela ve vykopávkách, 8. stol.



Vienne, chrám St-Pierre, konec 5. nebo 6. stol., trojlodní sloupová bazilika.

Ostrogótská a vizigótská sakrální architektura

Odoaker, germánský velitel žoldnéřského vojska v římských službách, se roku 476 stal vládcem Itálie. Ostrogótský král Theoderich I. pod ochranou Východořímské říše Odoakera odstranil, stal se roku 493 císařem a usídlil v Ravenně. Ravennské velké stavby založené Ostrogóty vědomě pokračovaly v tradicích západořímského i východořímského stavitelství (44n.*). Zároveň také potvrzovaly legitimitu převzetí římského dědictví. Vizigóti do 7. stol. spojily římské, iberské, keltské a vandalské kmeny do jedné „španělské“ jednoty. Od roku 410 se usazovali jako ariánští a později katoličtí spojenci Západořímské říše na území Španělska, v 6. století byli na čas vytlačeni Justinianem na sever, roku 612 zvítězili nad Východořímskou říší a přitom převzali byzantský dvorský styl.

- **Bazilika**, trojlodní, s dřevěnou střechou,
- štíhlé, vysoké arkády v střední lodi,
- podkovovitý oblouk (již před islámským vpádem!),
- dekorativní prvky byzantské (vinné úponky, holubice) a germánské (provazcový vlys, rozeta, kruh),
- primitivní zdivo,
- hlavice: římská spolia nebo vizigótské varianty korintské hlavice.

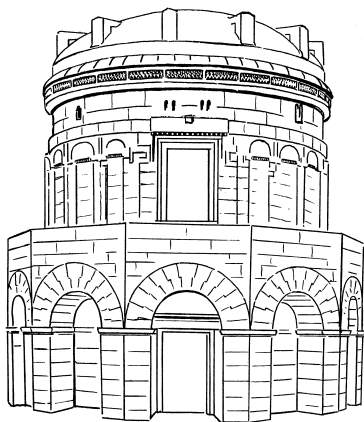
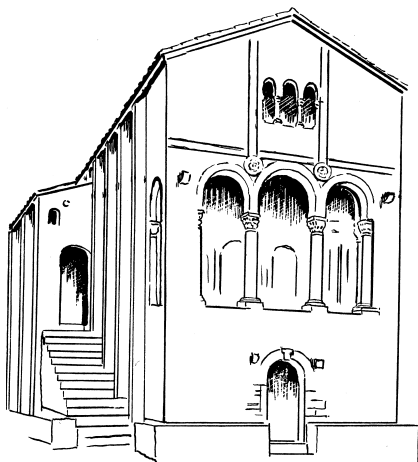
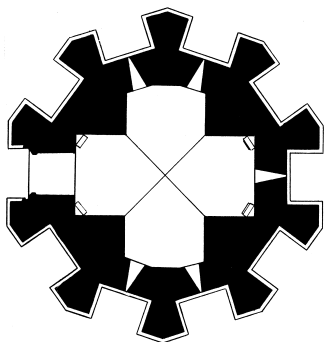
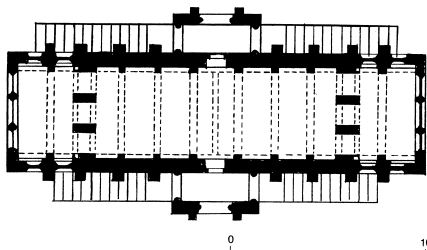
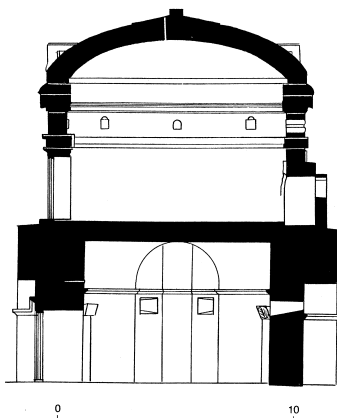
V letech 711–720 byli vytlačeni muslimy do severozápadního Španělska. Od konce 8. stol. se tam rané vizigótské formy rozvinuly ve styl „arte prerománico“ (Naranco*).

Bazilika a jednolodní kostel (sálový) s plochým stropem nebo jednoduchou pásovou valenou klenbou,

- později komplikované půdorysy, také řeckého kříže,
- svazky pilířů připomínajících soustružené, široké rozpětí oblouků,
- malby s iluzivní architekturou (srov. 87*, 128*, mapa str. 129).

Křesťané, kteří byli na islámském území tolerováni, vyvinuli **mozarabský** = vizigótsko-islámský smíšený styl (87, 128*n.):

- 3- až 5lodní **bazilika** s 3 apsidami,
- dřevěný strop,
- podkovovitý oblouk, i v půdorysu,
- islámské, římské, vizigótské hlavice.

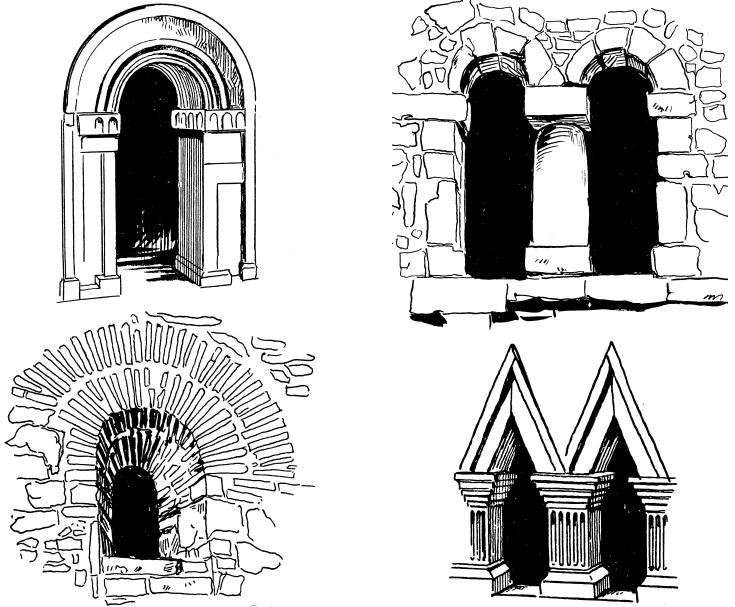


Ravenna, Theoderichovo mauzoleum, před 526, podobné antickým mauzoleím, desetiboké dolní podlaží s valenou klenbou ve tvaru kříže, porfyrový sarkofág v horním patře. – Nahoře: Klešťový vlys na korunové římsě (bez následování), půlkruhové oblouky z hákovitých klenáků.

Lillo = Liño (Naranco)/ Asturie, vizigótská královská síň, 8./9. stol., 848 vysvěcena na kostel. Sá s valenou klenbou, nepřilíh pečlivá vazba zdiva, sloupky, které působí jako soustružené, odkazují zřejmě ke vzorům z doby germánské dřevěné architektury.

Saská sakrální architektura v Anglii

Portál, okna



Nahoře: Portál věže (Earl's Barton, 10. stol.). Podvojná okna s ostěním ze zdiva typu long-and-short-work (Worth, 10. stol.). Dole: Úzká okna z římských cihel (Leicester, St. Nicholas, 9. stol.), ostroúhlé okenní otvory s kanelovanými podporami (Deerhurst).

Zdivo

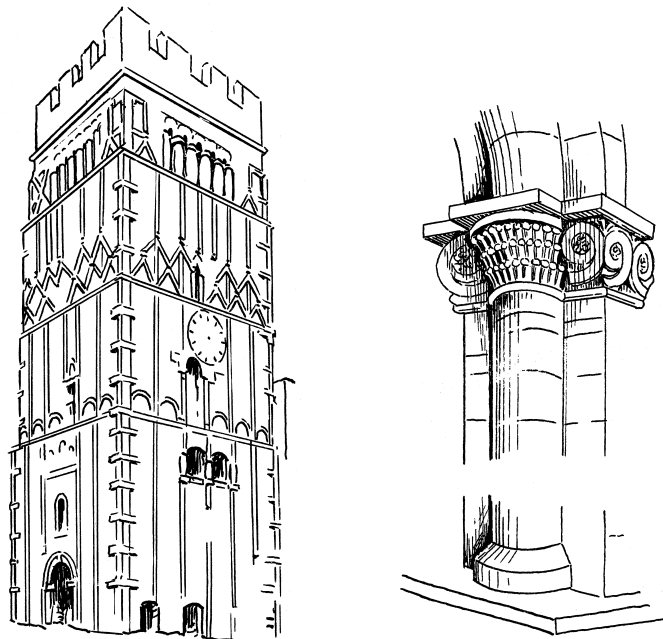


Klasové zdivo („opus spicatum“).

Zdivo ze sbíraného kamene.

„Wide and fine jointed“ = s širokými a úzkými spárami.

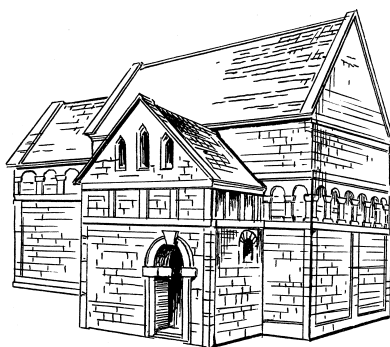
Věž, hlavice



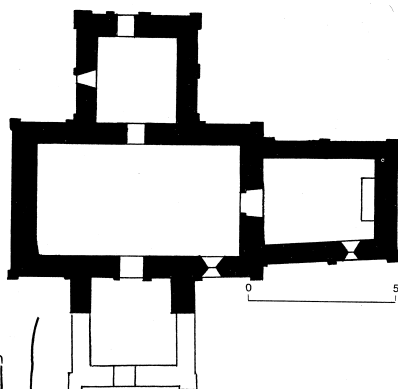
Vlevo: tzv. kamenné hrázděné zdivo, na hranách stavby bosáž ze zdiva typu long-and-short-work (Earl's Barton, 10. stol.). Vpravo: Saské hlavice (Sompting, zač. 11. stol.).

Saská sakrální architektura v Anglii

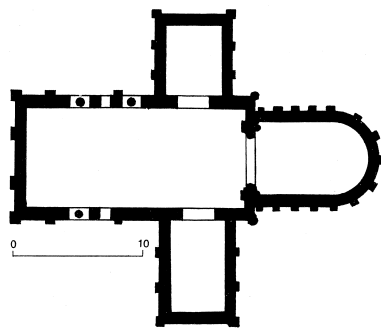
- Převážně dřevěné stavby z fošen,
- stavby z lomového kamene a cihlové stavby, jejichž materiál pochází často z římských staveb (Leicester, 58*),
- nepříliš komplikované půdorysy, podélný, úzký, vysoký, většinou jednodlní hlavní prostor se zaobleným chórem (Escomb*),
- také s několika vedlejšími prostory, zčásti propojenými jen dveřmi nebo úzkými oblouky, „buňkovité“ uspořádání stavby (Bradford*),
- po roce 674 benediktinský vliv,
- půlkruhový a trojúhelníkový oblouk nad dveřmi a okny,
- velmi malá, štěrbinová okna se silně zkoseným ostěním,



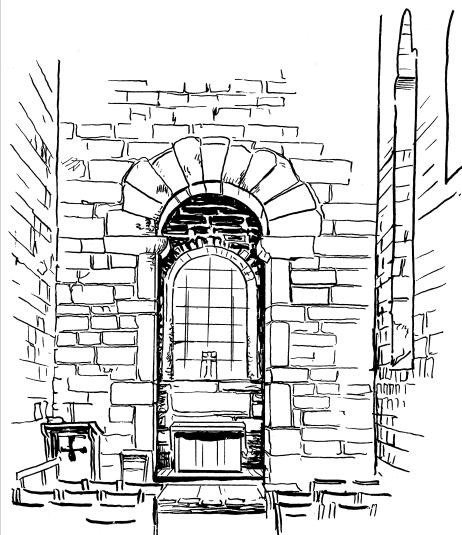
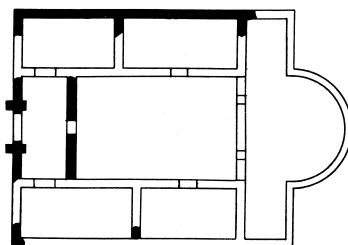
0 10



0 5



0 10



0 10

Escomb/Durham, kostel sv. Jana, zač. 8. stol. Dlouhá, úzká vysoká stavba s obdélným oltářním prostorem, propojeným s lodí jen úzkým otvorem, přírodní kameny velkých rozměrů, zčásti převzaté z římských staveb, zdivo typu long-and-short-work na severním vchodu a na oblouku do oltářního prostoru, jižní přístavba ze 12. stol., okna s hrotitým obloukem jsou až gotická.

Nahoře a uprostřed: Bradford-on-Avon/Wiltshire, St. Laurence, 10. stol. Úzká a vysoká loď, úzké průchody k oltářnímu prostoru a k přístavbám, štěrbinová okna vysoko ve zdi, zevnějšku slepé arkády s půlkruhovými oblouky. Dole: Canterbury, St. Peter and Paul, 7. stol. Průběžná („římská“) příčná loď s půlkruhovou apsidou?, nartex na západě, 4 postranní prostory.

Worth/Sussex, kostel sv. Mikuláše, 10. stol., stavba „buňkovitého“ uspořádání se zvýšenou apsidou a postranními přístavbami.

- větší otvory členěny balustrovitými sloupy,
- pozůstatky saských kostelů (také věže) se nacházejí převážně v pozdějších stavbách, např. Ripon, krypta sv. Wilfrida, 7. stol., pod gotickou katedrálou,
- „kamenné hrázdné zdivo“ = přenesení postupu z dřevěné architektury na kámen (Earl's Barton, 58*).

Předkarolínské velké stavby do roku 768 (podle Albrechta Manna)

1222 sakrálních staveb, z toho 837 klášterů a převorství, 285 katedrál.
Většina katedrál z 5. a 6. stol. (Itálie, Francie).

- klášter, převorství
- katedrála

false – str. 295

0 50 100 km







Lorsch, klášterní brána, kolem roku 800.

Karolínská architektura

Architektura jako potvrzení legitimnosti

Říšské umění

Centrální stavby
69*

Dobytím langobardské říše (774) se Karel Veliký stal patronem Itálie. S korunovaci na císaře z rukou papeže v Římě byla spjata dvě důležitá oprávnění pro franského panovníka: zrovnoprávnění s byzantským císařem jako patronem křesťanství a nárok na dědictví Západořímské říše. Karel spatřoval v této počtě jak politické, tak duchovní úkoly. Obojí reprezentují karolínské stavby. Karel dosáhl oživení raně křesťanské římské architektury. Dokonce i rozměry jednotlivých staveb dosahují opět antické velikosti a překonávají všechno, co bylo ve franské říši postaveno za předcházejících 300 let. Přitom sakrální architektura převládá jednoznačně nad architekturou profánní. Většina staveb vznikla ve východní části říše.

Jakési jednotné říšské umění se rozvíjelo zásluhou panovnických výnosů (*capitula missorum*). Karel Veliký je dával schvalovat na říšských sněmech a říšských synodách. V příslušném říšském okrsku (*missaticum*) je vyhlášovali královští poslové (*missi dominici*) a dohlíželi na ně. Při příležitosti opakovaných panovnickových návštěv ve falcích a kláštrech pak kontrolovali jejich plnění. Karlova volba římské liturgie připravila cestu dalšímu rozvoji baziliky.

V čele nemnoha dochovaných stavebních památek karolínské doby stojí ovšem typ centrální stavby podle byzantsko-ravennského vzoru, a to díky palácové kapli v Cáchách. Nabízí se domněnka, že Karel s převzetím architektonického schématu chrámu San Vitale v Ravenně spojoval svou úctu k Theoderichovi a nárok na nástupnictví po něm. Z Ravenny také pocházely sloupy a hlavice na stavbu v Cáchách.

Prototypem karolínské sakrální architektury se však stala bazilika. Navázala na římské stavitelství, mj. převzala průběžnou příčnou loď (transept). V některých kostelích se příčná loď dělí také podle syrsko-byzantského vzoru na jednotlivé prostory (příčná loď s oddělenými pastoforii, srov. Einhardovu baziliku ve Steinbachu, 67*, s klášteřem Hosios Lukas, 48*). Přesto musely být uspokojovány také nové potřeby. Klášterní kostely jako místa působení mnoha kněží (z nichž každý měl denně sloužit jednu mši) a mocná vlna uctívání světců vyžadovaly například stále více oltářů. Mohly být umísťovány do dodatečných apsid příčné lodi nebo – což bylo méně šťastné – rozhozeny po hlavní lodi (plán klášterního kostela ze St. Gallen, 67*). Nové možnosti poskytovalo také prodloužení východního chóru (Corvey, 67*). Zavedení dvojchórové dispozice, které je doloženo v některých karolínských bazilikách (Fulda, 66*), přineslo řešení, které bylo u typu karolínské baziliky často určující, ale pozměnilo tradičně orientovaný charakter chrámového prostoru znovu na jakousi neorientovanost. Teprve francouzská raná románská architektura přišla s ideálním řešením v podobě chórového ochozu s radiálními kaplemi (Tournus, St-Philibert, 75*, 76*).

Heitova stavba na Reichenau v Mittelzellu (67*), vysvěcená roku 816, „je zřejmě nejstarší dochovaná stavba, v níž lze najít oddělené křížení – technicky ještě ne zcela dokončené – které vycházelo z obdobného byzantského prostorového uspořádání“ (W. Erdmann). V této stavbě se nachází také chórový čtverec, který není v karolínské době jinak s jistotou doložen. Teprve románská architektura rozčlení nakonec celý chrámový prostor přízdními příložkami a klenebními jednotkami na prostorové bloky.

Westwerk je naproti tomu svým způsobem dokonalý, vlastní čistě franský výtvor. Je to několikapatrová přístavba před bazilikou (výjimka: Cáchy = centrální stavba), v níž se bohoslužby zúčastňovali při svých návštěvách císař se svým dvorem. Většinou je v této části oltář sv. Michaela. Archanděl Michael byl považován – stejně jako císař – za bojovníka proti démonickým mocnostem nevíry, která se předpokládala na západě, protilehlém spásnému východu. Společně se svými věžemi tvoří westwerk nejen hrad proti zlu, nýbrž zároveň monumentální výraz bipolární jednoty církve a státu.

Konečně také antické confesio (41*) se dále rozvinulo na štolovou nebo halovou kryptu (srov. 70*). Část chrámu nad takovou halou (chór) musela být zvýšena. Zvýšení se v chóru projevuje buď ve směru od hlavní lodi, nebo od křídel příčné lodi (Fulda, 66*). Tato novinka bude platit až do pozdního románského období.

Rozhodující význam pro budoucnost získává také klášterní areál. Ideální plán kláštera v St. Gallen (68*) byl zakreslen na základě závěrů synody z Cách v roce 817. Jedna kopie byla na Reichenau doplněna pro potřeby poměrů v St. Gallen (popis viz str. 70) a poté odeslána do St. Gallen. K realizaci však nedošlo. V duchu Řehole sv. Benedikta z roku 529 je klášter uspořádán jako samostatné „město“ s obytnými budovami, dílnami, stájem, domem pro hosty a školou kolem kostela a křížové chodby (srov. Maulbronn, 140*). Bazilika (67*) má na východě příčnou loď s oddělenými pastoforii a na západě apsidu s půlkruhovým atriem, jak se v 9. stol. stavěla v Kolíně nad Rýnem (67*).

Bazilika
66–68*

Dvojchórová bazilika

Křížení

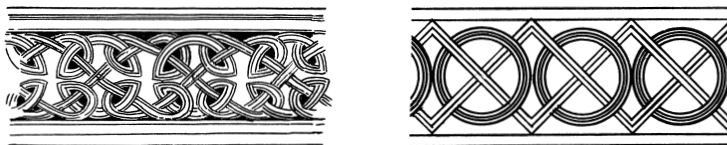
Westwerk
71*Krypta
70*

Klášter

Vytvoření předpokladů románského stylu

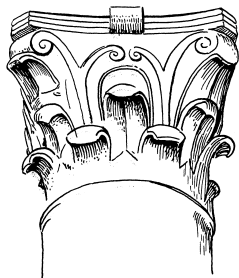
Karolínská architektura přinesla nové prvky, jimiž se západoevropský prostor osvobodil od antiky. Řada rysů karolínských sakrálních staveb odkazuje již k románskému stylu: plně rozvinuto je aditivní řazení prostorů a bazilikální systém s příčnou lodí a závěrem s třemi apsidami. Westwerk, věže nad křížením lodí – ve Fuldě (66*) a v Centule (68*) věže ještě kruhové a zčásti dřevěné – a věže po stranách chóru povedou k mnohavěžové podobě románských božích pevností. Předobraz silného zdůraznění východního a západního závěru se objevil již v opatském kostele v Centule a v plánu kláštera St. Gallen (68*). Křížení lodí jako rozměrová jednotka připravuje → vázaný systém*.

Ornament

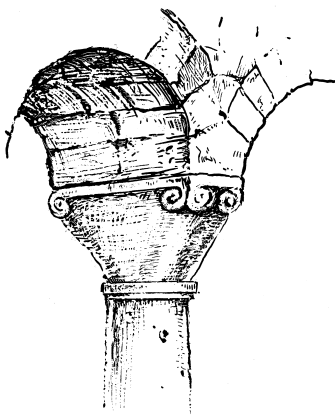


Pletencový vlys.

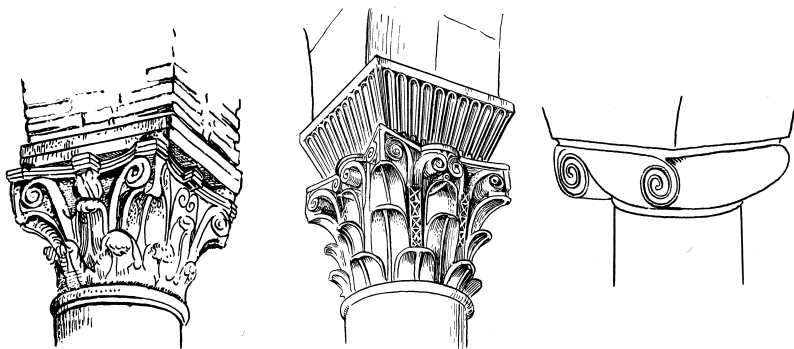
Hlavice



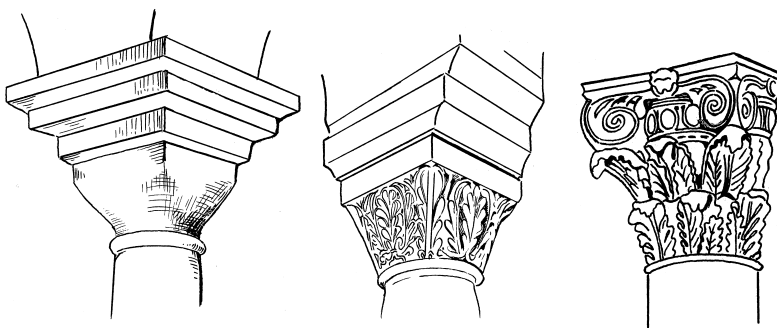
Trojstupňová volutová hlavice s jazykovitými listy, Verona/Itálie, křížová chodba dómu.



Sedlová hlavice, Assisi, S. Giacomo di muro rupto, 9. stol.?



Vlevo: Trojstupňová korintizující hlavice se středními žebry na jazykovitých listech, Brescia/Itálie, S. Salvatore, 2. pol. 8. stol. Verona a Brescia: vzor motivů pro kostel v Höchstu*. Uprostřed: Čtyřstupňová korintizující hlavice, 2 horní řady jazykovitých listů stojí vždy proti 2 listům na 1 mezeře. Střední žebra: caules s ornamenty. Nárožní voluty lemovány listy, náběžník (srov. 40*) s římsko-antickým kanelovaným vlysem (srov. 31*), Höchst, St. Justinus, zač. 834. Vpravo: Hlavice vycházející z íonského řádu, Fulda, St. Michael, kolem 820.



Vlevo: Raná forma krychlové hlavice, ve tvaru koše, Fulda, St. Michael, kolem 820. Uprostřed: Kalichová hlavice s rostlinnými ornamenty, sloup „Witigowo“, Reichenau, Mittelzell, kolem 810. Vpravo: Karolínsko-korintská pilastrová hlavice, Lorsch, klášterní brána, kolem 800.

O struktuře většiny kostelů předkarolínské a karolínské epochy nevíme nic. Proti počtu přibližně 800 klášterů založených v těchto obdobích, jak je na mapě zachytil A. Mann (str. 60–61), stojí vedle řady jednoduchých (sálových) kostelů jen asi 10 dochovaných bazilik. Z ostatních případů, a to přes četné dodatečné archeologické výzkumy v nedávné době, jsou po ruce nanejvýš více či méně přesné půdorysy. Následující přehled je pokusem zavést dodatečně určitý systém do pestré škály půdorysných typů, které měla karolínská architektura k dispozici. Vývoj těchto mnohotvárných podob chrámů však neprobíhal přímočaře, jak by se mohlo jevit z předloženého řazení. Mnoho typologických otázek musí zůstat otevřeno. Například není s jistotou doložena žádná karolínská bazilika s emporami, ale její existenci lze jen sotva vyloučit, jestliže se ze stovek kostelů zachovalo jen několik. Z téhož důvodu je na příkladu Mittelzellu na Reichenau sbírka architektonických typů doplněna o ranou formu odděleného křížení lodí. Podle tohoto příkladu se lze domnívat, že se tento prvek mohl v karolínské době vyskytovat častěji a v dokonalejší technické podobě.

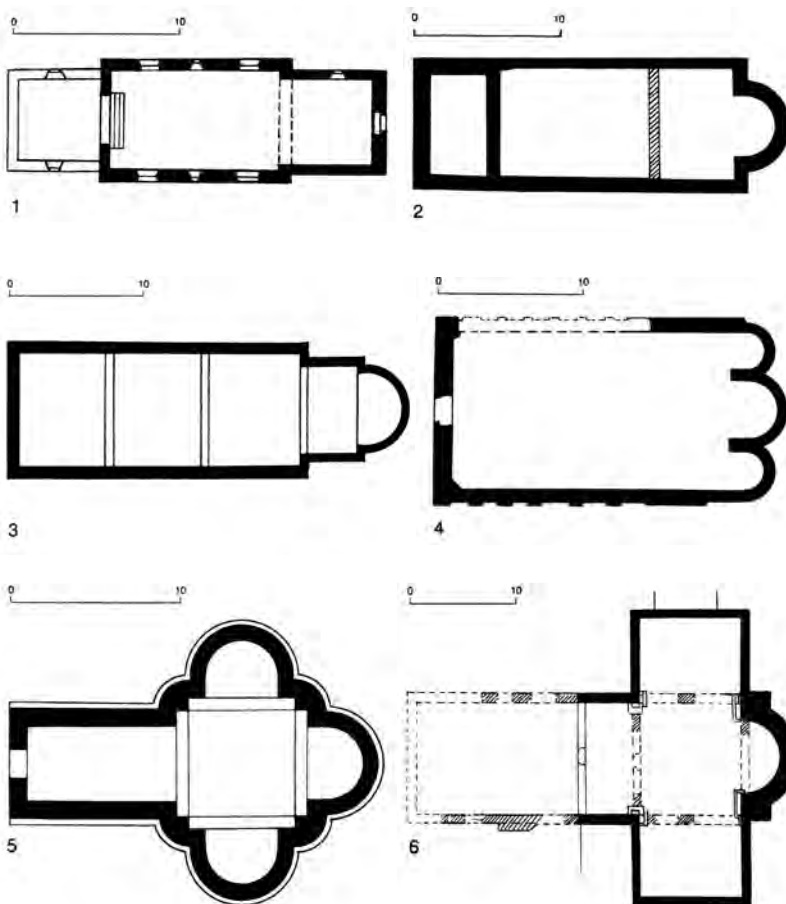
Hlavní typy podélných staveb

- I – jedna loď 1–6, s přístavbami 13, 14
 - několik lodí 7–22
 - jedna apside 1, 2, 3, 6, 7, 10, 13, 21
 - několik apsid 4, 9, 11, 14–20, 22
 - příčná loď s oddělenými pastoremi 10, 13, 16, 20
 - západní část rozdělená na tři prostory 16
 - průběžná příčná loď 6, 11, 18
 - chór 3, 9, 10, 14, 18, 20–22
 - trojlístová dispozice (trikonchos) 5
 - čtvercové křížení 14, 17, 21, 22
 - křížení lodí jako plošný modul pro příčnou loď 17, 22, hlavní loď 21, 22, chór 22,
 - oddělené křížení 21, 22
 - dvouchórová dispozice 11, 19, 20
 - atrium 19–21

- II – prstencová krypta 10, 15
 - štolová krypta 16, 18
 - halová krypta 11, 21
 - vnější krypta 10, 15

- III westwerk 7, 10, 18, 21

- IV věže



- 1 Goldbach/Bodamské jezero, St. Sylvester, konec 9./zač. 10. stol., předsiň 10. stol.
– obdélná loď,
– obdélný chór.
- 2 Schopfheim/Bádensko, St. Michael, 9. stol.
– jednoduchý (sálový) kostel s apsidou a předsiň,
– východní část zřejmě oddělena lettnerem.
- 3 Besora/Katalánie, 9.–11. stol.
– obdélná loď,
– vtažený chór před půlkruhovou apsidou,
– valená klenba 19. stol.
- 4 Chur, St. Martin, 769
– jednolodí s třemi apsidami (v 8./9. stol. rozšířeno zvláště ve švýcarském kantonu Graubünden),
– střední apside větší než postranní apsidy.
- 5 Werden u Essenu, St. Stephan, zač. 9. stol. (rekonstrukce)
– trojlístová dispozice,
– čtvercový středový prostor,
– konchy a rohy středového prostoru zaklenuty (?),
– valená klenba v lodi (?) 69*.
- 6 Ingelheim, Kreuzkirche (kostel sv. Kříže „v sále“), palácová kaple, pozdně karolínská nebo 10. stol.
– stavba na půdorysu kříže s apsidou,
– dělicí oblouky mezi křížením lodí a rameny příčné lodí z pozdější doby.

7 Lorsch II, 768–774 (rekonstrukce)

- trojlodní pilířová bazilika,
- bez příčné lodi,
- obdélné presbyterium,
- westwerk („castellum“).

8 Řím, Santa Maria in Cosmedin, obnovena kolem 777

- trojlodní bazilika s emporami,
- bez příčné lodi,
- 1 půlkruhová apsida, 2 malé niky,
- střídání podpor p-s-s-s-p (pilíř, sloup).

9 Agliate u Monzy, 824–859

- trojlodní sloupová bazilika,
- bez příčné lodi, ale klenební pole před 3 apsidami,
- loď: otevřený krov.

10 Werden u Essenu, St. Salvator, 804–875

- trojlodní bazilika se střední apsidou,
- pastoforia: D diakonikon na jihu, P prothesis na severu (příčná loď s oddělenými pastoforii),
- první severoevropské střídání podpor p-s-s-p,
- confesio s prstencovou štolou, vnější krypta,
- westwerk (71*).

11 Fulda, klášterní kostel, 791–819

- trojlodní sloupová bazilika, orientovaná k západu,
- střední apsida,
- dvouchórová dispozice,
- západní a východní krypta (halová).

12 Fulda, klášterní kostel

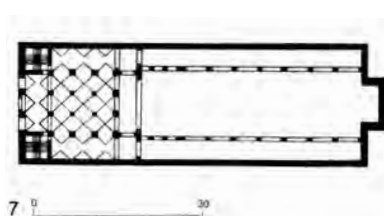
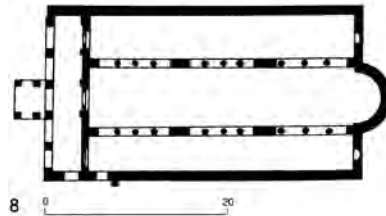
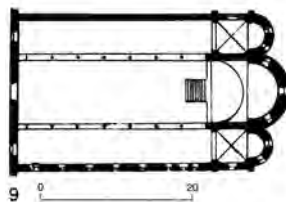
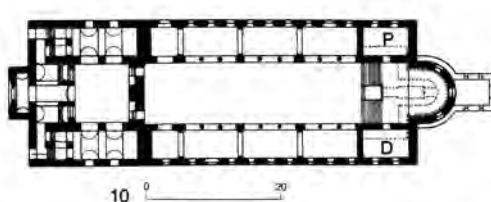
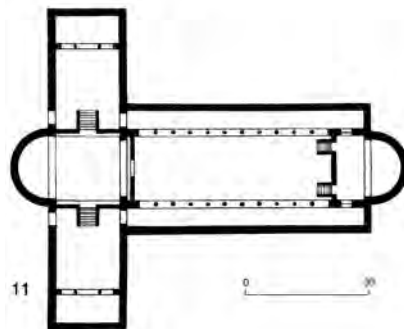
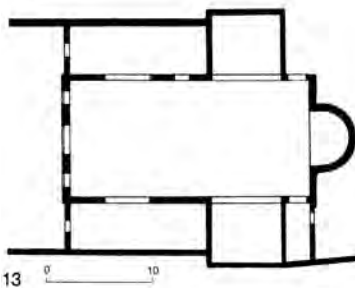
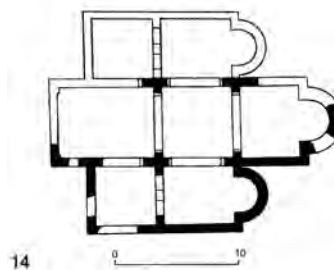
- kruhové věže ze dřeva nad křížením lodí a nad východním závěrem (podle malby ze 17. stol.).

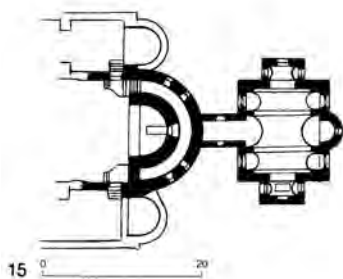
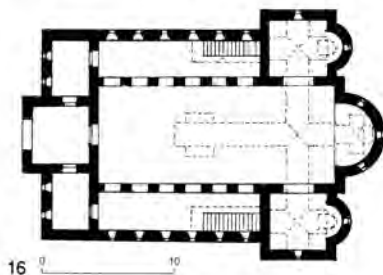
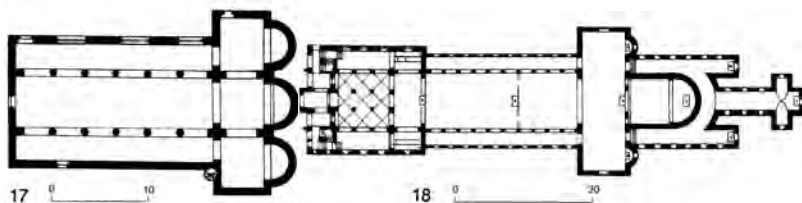
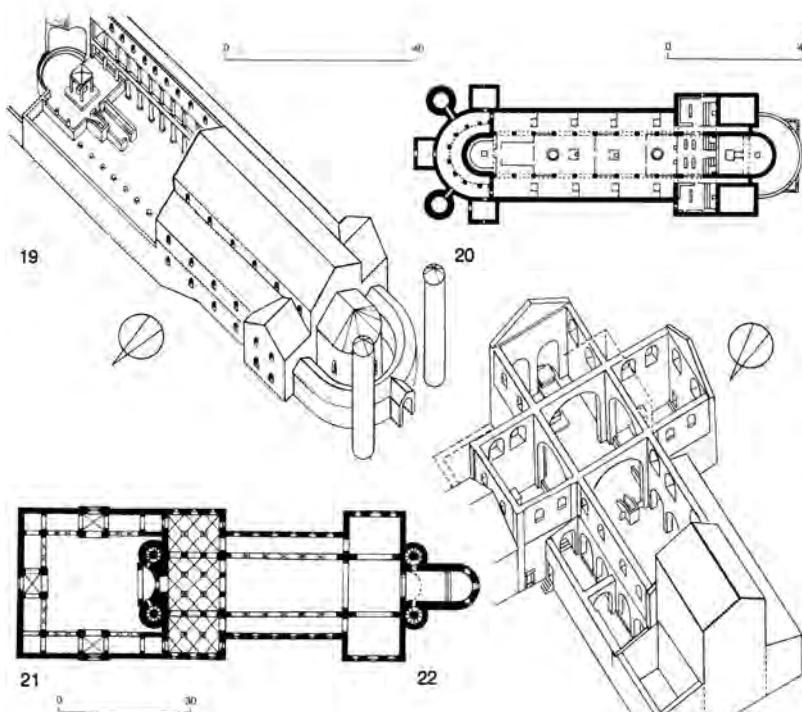
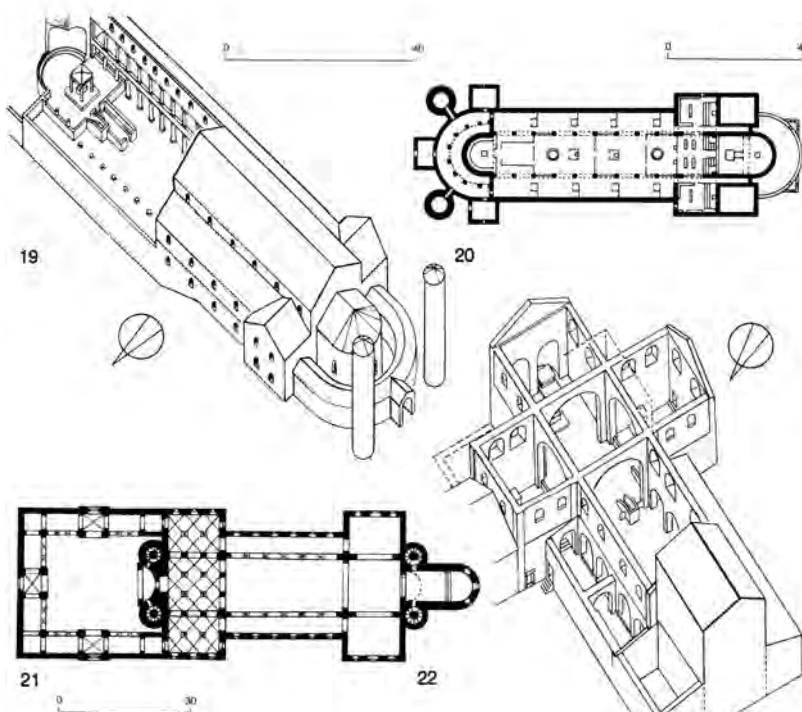
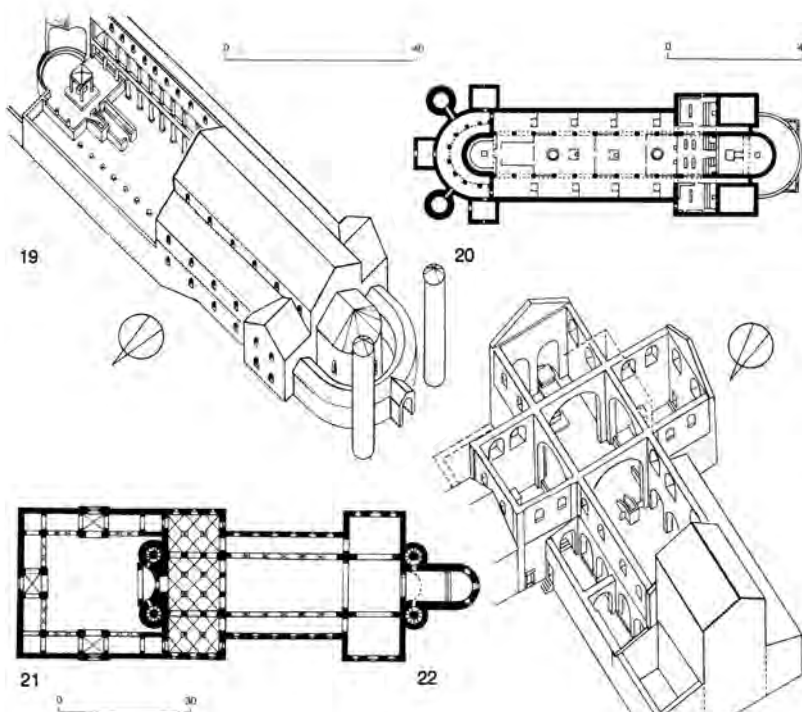
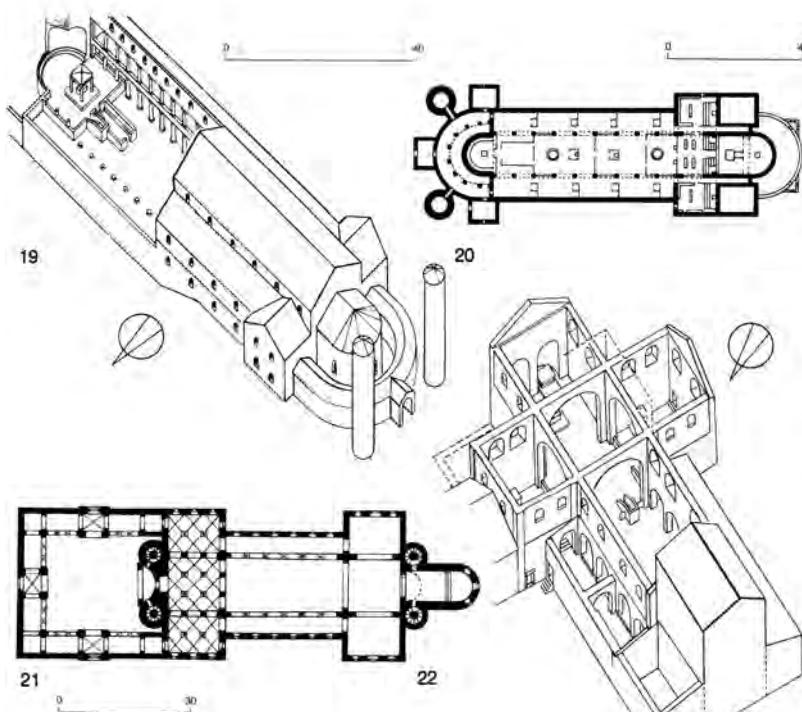
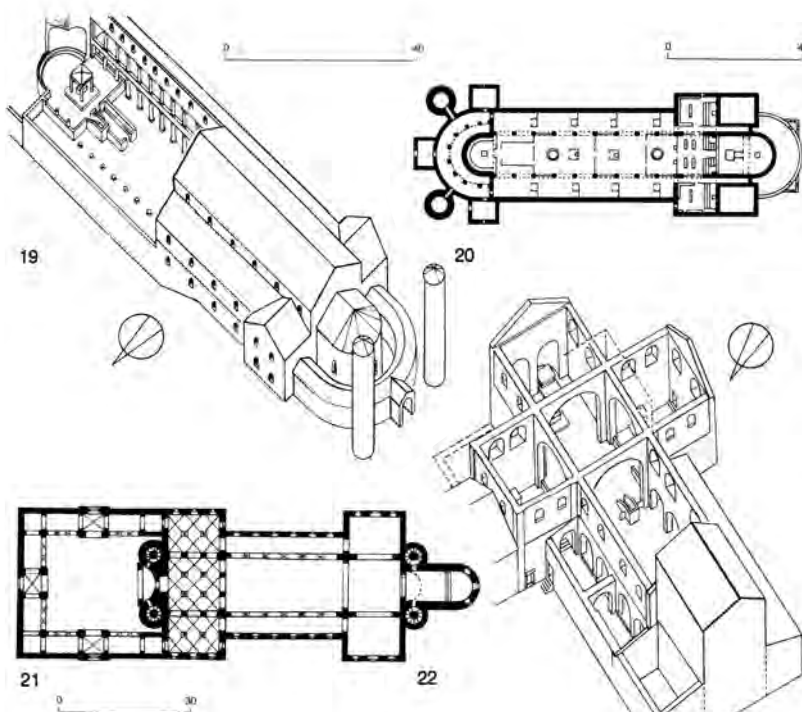
13 Como, S. Apostoli, konec 5. stol.

- jednolodní (sálový) kostel s postranními prostory typu bočních lodí, propojenými s hlavní lodí oblouky,
- půlkruhová apsida,
- vedlejší prostory typu příčné lodi.

14 Neustadt am Main, St. Peter und Paul, 9. stol.

- stavba dělená na jednotlivé prostory se sevřeným čtvercovým křížením lodí a věží nad křížením,
- 3 mírně zvýšené apsidy,
- příčně obdélný chór,
- prodloužení ramen příčné lodi na západ připomínající boční lodi.





- 15 Řezno, St. Emmeram
 - prstencová krypta, 8. stol., na Z nika ve stěně s oltářem, za ním hrobní komora a sarkofág (70"),
 - vnější krypta na východě, 980.

- 16 Steinbach, Einhardova bazilika, 815–827
 - trojlodní pilířová bazilika,
 - 3 východní apsidy,
 - pastoforia na východě (příčná loď s oddělenými pastoforii),
 - západní část rozdělená na tři prostory,
 - štolová krypta (čárkovaná), 5 křížů pod východními částmi stavby (70").

- 17 Höchst, St. Justinus, zač. 834
 - předchůdce „odděleného křížení“: čtverec křížení lodí je od ramen příčné lodí a od střední lodí oddělen oblouky, ale ještě chybí chórový čtverec.

- 18 Corvey, klášterní kostel, 844
 - průběžná příčná loď,
 - štolová krypta východně od příčné lodí a chóru,
 - westwerk, 873–885 („capella regia“) s hlavní věží a 2 schodišťovými věžemi (71").

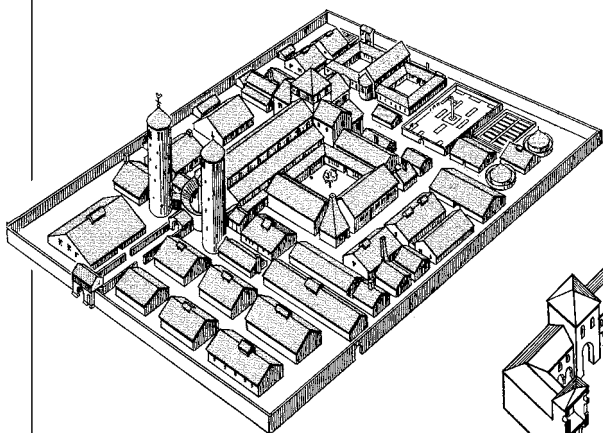
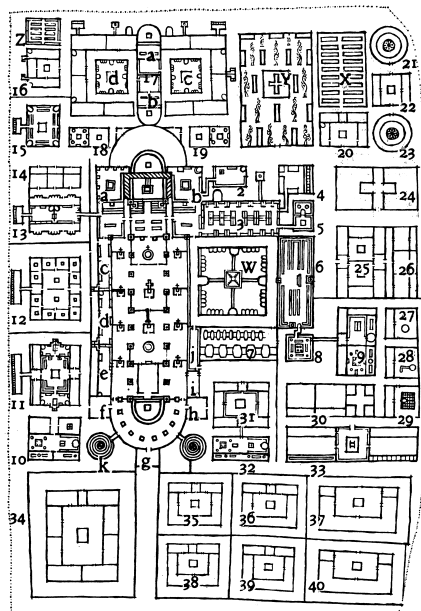
- 19 Kolín nad Rýnem, dóm, stav v 9. stol. (rekonstrukce)
 - loď se zastavěným půlkruhovým atriem na západě,
 - dvouchórová dispozice,
 - východní chór s prostorem pro zpěváky uvnitř chórové přepážky,
 - pravděpodobně 2 věže na západě.

- 20 St. Gallen, klášterní kostel, plán z let 820/830 (rekonstrukce G. Binding)
 - příčná loď s oddělenými pastoforii,
 - dvouchórová dispozice,
 - hlavní loď probíhá bez křížení lodí až k chóru,
 - oltáře rozděleny do všech částí stavby,
 - půlkruhové atrium na západě,
 - 2 věže na západě.

- 21 Centula, St-Riquier, 790–799 (rekonstrukce)
 - pravděpodobně oddělené křížení,
 - westwerk, příčná loď,
 - věže nad křížením lodí a nad westwerkem,
 - 4 schodišťové věže,
 - krypta pod východním vstupem,
 - atrium na západě (68").

- 22 Reichenau, Mittelzell, Waldo-Heitova stavba, vysvěcení chóru 799, dokončeno 816 (rekonstrukce)
 - oddělené křížení, věž nad křížením (?),
 - chórový čtverec se 2 podkovovitými apsidami,
 - křížení lodí jako plošný modul pro chór, ramena příčné lodí a hlavní loď,
 - západní věž kolem 825.

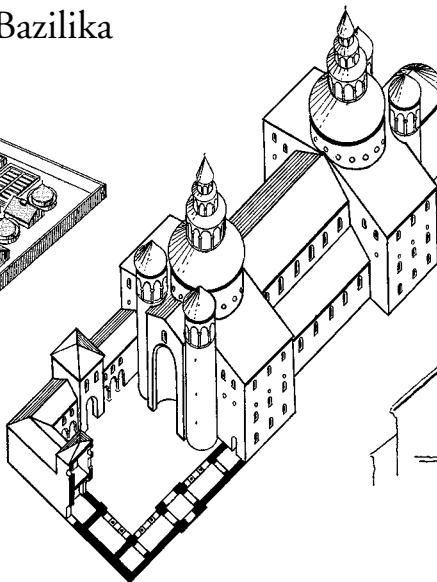
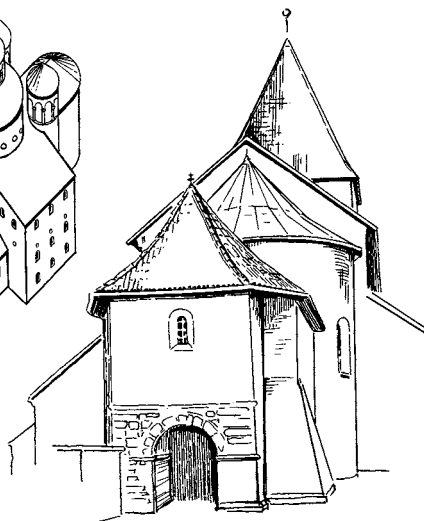
Kláster



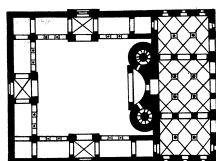
Uspořádání kláštera je v karolínské epoše již pevně stanoveno. Půdorysná dispozice vychází z římsko-britského vojenského tábora, claustrum (= uzavřený okřesek kolem křížové chodby) vychází z antického domu s peristylem (346*). Nerealizovaný ideální plán kláštera v St. Gallen* (820–830) přihlíží k řádovým regulím, k liturgii a k obhospodařování klášterních pozemků. O jeho poměrné velikosti a o stísněném uspořádání budov – mj. nebezpečném v případě požáru – se vedou spory (kostel viz. 67*).

St. Gallen, ideální plán kláštera, 820/830 a model.
Popis viz s. 70.

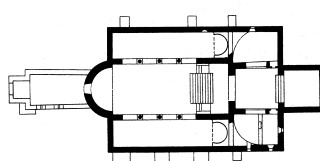
Bazilika



0 30



0 20



Centula, opatský kostel St-Riquier, 790–799, rekonstrukce.
Sloupová bazilika s atriem, westwerkem, příčnou lodí a kruhovými věžemi, pravděpodobně oddělené křížení (podle J. A. Schmolla zvaného Eisenwerth).

plochý dřevěný strop
horní okenní stěna

triumfální oblouk

nástěnné malby
na dělicí stěně
(otonské)

vlys

arkády
s půlkruhovými
oblouky

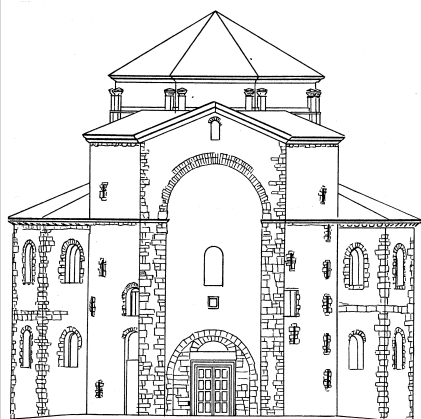
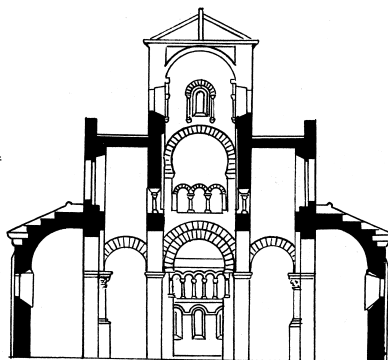
vchod do halové krypty

sloupy
s kalichovitými
hlavicemi

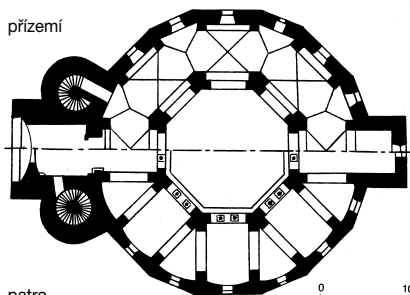


Reichenau, Oberzell, St. Georg, 896–913. Ploše zastropená sloupová bazilika s vysoko umístěnými okny v dělicí stěně, dvouchórová dispozice, dělená příčná loď se sevřeným křížením lodí, nad ním hmotná věž, pod východní částí je krypta (70*), a proto je zvýšená, přístup ke kryptě je z hlavní lodi. Zvýšený východní chór a západní apside jsou vtaženy, významné nástěnné malby z 10. a 11. stol., západní přístavba pochází z 11. stol., kalichovité hlavice.

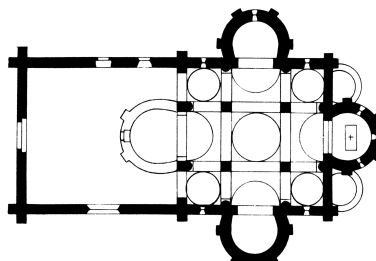
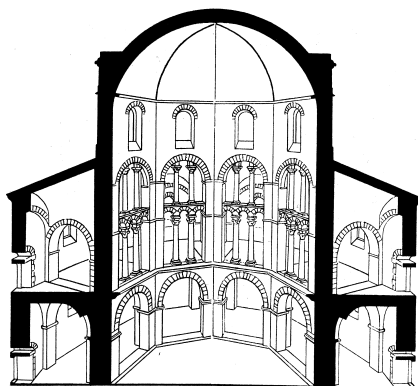
Centrální stavby



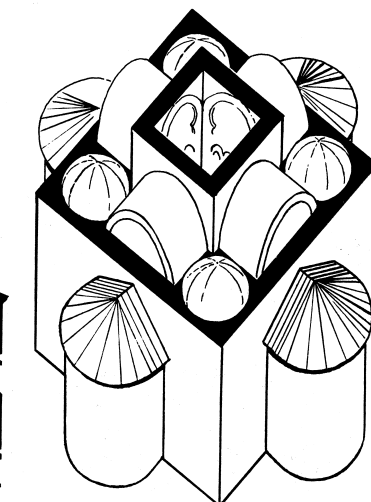
přízemí



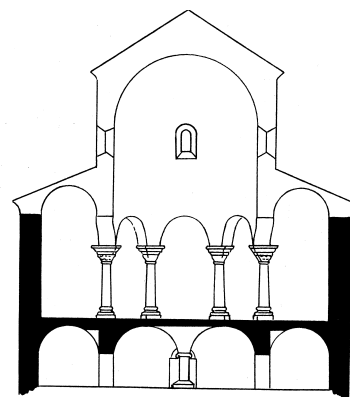
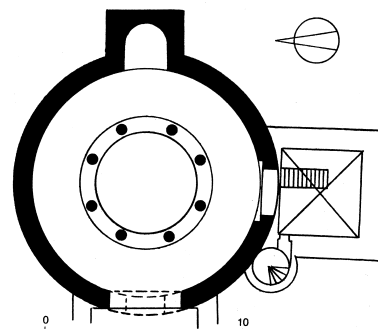
patro



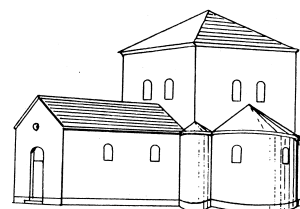
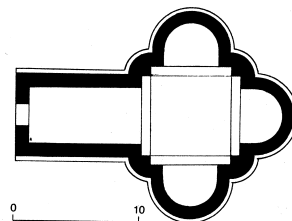
Cáchy, palácová kaple, 786–kolem 800. Vzor: jeruzalémský chrám Božího hrobu (38*). Opírá se o chrám San Vitale v Ravenně (45*), osmiúhelníkový prostor s klášterní klenbou, kolem něho ochoz na půdorysu šestnáctiúhelníku zaklenutý valenou klenbou a lunetami, na empore císařský stolec, sloupy = spolia z Ravenny.



Germigny-des-Prés, kaple, vysvěcena 806. Půdorys feckého kříže s rameny zaklenutými valenou klenbou, kupole nad rohovými prostory a původně zřejmě i nad křížením lodí (byzantský prvek), podkovovité apsidy a klenební pásy (vizigótský prvek), lod' pozdější.



Fulda, St. Michael, kolem 822. Hřbitovní kostel kláštera ve Fuldě podle schématu chrámu Božího hrobu (38*). Rotunda s vnitřními podporami, v rané románské době byla zvýšena ochozovou emporou a patrem s okny, krypta s kruhovým ústředním prostorem a kruhovým ochozem zaklenutým valenou klenbou.



Werden u Essenu, St. Stephan, 799–804 (rekonstrukce). Trojlístová dispozice kolem krychlového ústředního prostoru o délce strany 8 m, nejstarší severoevropské napodobení starokřesťanské dispozice „cella trichora“ s obdélnou lodí na západě.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Evropská architektura***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.